

एवढा विदर्भद्वेष्टा अर्थमंत्री होणे नाही

प्रा. बी.टी.देशमुख, विधान परिषद सदस्य.

विदर्भके किसानोकी हालतने मुझपर गहरा असर डाला - मा. पंतप्रधान

१. मंगळवार, दिनांक १५ ऑगस्ट २००६ रोजी सकाळी भारताचे मा. पंतप्रधान डॉ. मनमोहनसिंग झेंडावंदनानंतर दिल्लीच्या लाल किल्ल्यावरून देशाला उद्देशून भाषण करित होते. दूरदर्शनवरून देशभर होत असलेल्या थेट प्रक्षेपणामुळे लक्षावधी नागरिकांना हे थेट भाषण ऐकता येत होते. “मेरे प्यारे देशवासियो, भाईयो, बहनो और प्यारे बच्चो” या शब्दाने त्यांनी आपल्या भाषणाची सुरुवात केली. पहिल्या ५-१० मिनिटात निरनिराळ्या क्षेत्रात भारताने कसा विकास केला आहे व भारत कसा विकास करित आहे याचे वर्णन केल्यानंतर एकदम त्यांच्या चेहऱ्यावर दुःखमिश्रित गंभीर भाव उमटले व त्यांच्या तोंडून विदर्भातील शेतकऱ्यांच्या आत्महत्यांबाबत पुढील उद्गार बाहेर पडले :-

“भाईयो और बहनो, चारो ओर तरक्की तो हो ही रही है. लेकिन उसे देखकर मुझे कुछ चिंताएं भी होती है. जहां एक ओर हम दुनिया के देशों के बीच अपनी सही जगह हासिल करने के लिए तेजी से आगे बढ़ रहे हैं, वहीं दूसरी ओर बड़ी तादाद में हमारे कई तबकों के लोग आधुनिकता और विकास से दूर हैं. दो वक्त की रोटी कमाने के लिए वे जी-तोड़ मेहनत कर रहे हैं. वे अभी भी असमान सामाजिक व्यवस्था से पीड़ित हैं. मुझे अहसास है कि देश के कई हिस्सों में हमारे किसान भाई काफी संकट में हैं और काफी मेहनत-मशक्कत के बाद भी उन्हें अपनी जमीन से सही कमाई नहीं हो पा रही है. जब मैं विदर्भ गया तो वहां के किसानों के हालात ने मुझ पर गहरा असर डाला. इन्हीं हालात की वजह से किसान खुदकुशी करने के लिए मजबूर हो रहे हैं. हमें सोचना होगा कि हम उनकी दिक्कतों को कैसे दूर करें और उन्हें बेहतर आमदनी कैसे दिलाएं.”

निसर्गावर अवलंबून असलेली शेती व सिंचनाचा अभाव

२. एवढ्या मोठ्या खंडप्राय भारताच्या मा. पंतप्रधानांनी दिल्लीच्या लाल किल्ल्यावरून स्वातंत्र्य दिनानिमित्त झेंडावंदनानंतर केलेल्या भाषणामध्ये शेतकऱ्यांच्या आत्महत्यांच्या संदर्भात फक्त विदर्भाचा उल्लेख केला होता. व तो एकदा नव्हे तर दोनदा केलेला होता. हा उल्लेख ज्या कुणी दूरदर्शनवरून थेट पाहिला किंवा ऐकला असेल त्या महाराष्ट्रातील या अपप्रकाराला जबाबदार असलेल्या प्रत्येक लोकप्रतिनिधीची मान (मग तो मंत्री असो वा आमदार) निश्चितच लज्जेने खाली झुकली असेल. मा. पंतप्रधानांनी आपल्या या भाषणात आहे ही स्थिती केवळ सांगितली नाही तर आपत्तीचा उगम कशातून आहे व आपत्ती निवारणार्थ काय उपाययोजना केलेली आहे याबाबत सूचक उद्गार काढले. ते शब्दशः पुढील प्रमाणे :-

“हमने तीन सालों में किसानों के लिए कर्ज की सुविधा को दोगुना करने के अपने वादे को लगभग पूरा किया है. हम किसानों को फसल उगाने के लिए सात फीसदी की दर पर कर्ज मुहैया करा रहे हैं. विदर्भ में कर्ज के बोझ से दबे हुए किसानों के बकाया कर्ज के व्याज को माफ कर दिया गया है..... इसके बावजूद मैं मानता हूँ कि किसानों की हालत सुधारने के लिए अभी बहुत कुछ किया जा सकता है खास तौर पर, उन इलाकों में जहां सिंचाई की सुविधाएं नहीं हैं और खेती बारिश पर निर्भर है. हमें अपने किसानों को फायदेमंद किमते दिलाने की ओर तवज्जो देनी होगी. मैं अपने उन किसानों की दुःख तकलीफों से वाकिफ हूँ जो भारी कर्ज में डूबे हुए हैं. किसानों के कर्ज के बोझ को हल्का करने के लिए हमने हाल ही में एक दल गठित किया है जो इस समस्या पर गौर करेगा. मुझे यकीन है कि हम चंद महीनों में किसानों के कर्ज के बोझ को हल्का करने के लिए कुछ ठोस उपाय कर पाएंगे” मा. पंतप्रधानांच्या भाषणातील अवतरणामध्ये दिलेला प्रत्येक शब्द बिनचूकपणे नमुद केलेला आहे.

सिंचनाचा अभाव हे मुख्य कारण

३. मा. पंतप्रधानांनी घोषित केलेले उपरोक्त निष्कर्ष हे त्यांनी त्यापूर्वीसुद्धा जाहीररीत्या मांडले होते. “जब मैं विदर्भ गया तो वहांके किसानों की हालात ने मुझपर गहरा असर डाला.” हा जो त्यांच्या भाषणातील संदर्भ आहे, तो जुलै २००६ मधील त्यांच्या विदर्भ भेटीशी संबंधित आहे. दिनांक १ जुलै २००६ रोजी नागपूर मुक्कामी त्यांनी घेतलेल्या पत्रकार परिषदेत जे अधिकृत वृत्तपत्रीय निवेदन वितरीत करण्यात आले, त्यामध्ये सुद्धा आत्महत्येच्या कारणाविषयी “The causes of the crisis seem to be many. The Primary ones seem to be .... poor irrigation” (Page 1 of the Press Release (By Govt. of India) on conclusion of Prime Ministers Visit to Vidarbha on 1st July 2006 at Nagpur.) असे नमूद केलेले आहे. एवढे म्हणूनच ते थांबले नाहीत तर सिंचनाच्या खात्रीलायक सुविधा निर्माण व्हाव्यात म्हणून पॅकेजमधील सहा जिल्ह्यासाठी या कामी २१७७ कोटी रुपयाचा निधी त्यांनी उपलब्ध करून दिला. (Para 5 of the Press Release (By Govt. of India) on conclusion of Prime Ministers Visit to vidarbha on 1st July 2006 at Nagpur.)”

अनेक केंद्रीय मंत्र्यांनीसुद्धा तेच कारण सांगितले

४. मन विषण्ण करून सोडणाऱ्या इतक्या मोठ्या प्रमाणावरील शेतकऱ्यांच्या

मै विदर्भ गया तो वहां के किसानों के हालात ने मुझ पर गहरा असर डाला. इन्हीं हालात की वजह से किसान खुदकुशी करने के लिए मजबूर हो रहे हैं. हमें सोचना होगा कि हम उनकी दिक्कतों को कैसे दूर करें और उन्हें बेहतर आमदनी कैसे दिलाएं.”

परिच्छेद १ पहा

मा. पंतप्रधान

इसके बावजूद मैं मानता हूँ कि किसानों की हालत सुधारने के लिए अभी बहुत कुछ किया जा सकता है खास तौर पर, उन इलाकों में जहाँ सिंचाई की सुविधाएँ नहीं हैं और खेती बारिश पर निर्भर है.

परिच्छेद २ पहा

- मा. पंतप्रधान

आत्महत्या ही राज्याला एक अत्यंत लाजिरवाणी अशी घटना आहे, याबद्दल कुणाचेही दुमत होईल असे वाटत नाही. आत्महत्या करणारा हा प्रत्येक शेतकरी (एखादा दुसरा अपवाद सोडल्यास) एक म्हणजे कोरडवाहूचा कास्तकार होता व दुसरे म्हणजे कर्जबाजारी होता, ही गोष्ट आता निर्विवादपणे सिद्ध झालेली आहे. या आत्महत्यांच्या मागे मुख्य कारण सिंचन सुविधांचा अभाव हे आहे ही गोष्ट आता सर्वमान्य झाली आहे. मान्यवर केंद्रीय मंत्र्यांनी जाहीरपणे ही भूमिका मांडलेली आहे. देशाचे मा. कृषिमंत्री श्री. शरदराव पवार यांनी “शेतीसाठी पाण्याच्या खात्रीलायक उपलब्धतेचा अभाव हेच विदर्भातील शेतकऱ्यांच्या आत्महत्येमागचे मुख्य कारण आहे” असे दिनांक ३१ जुलै २००६ रोजी लोकसभेत सांगितले. केंद्रीय माहिती व प्रसारण तसेच सांसदिय कार्यमंत्री श्री. प्रियरंजनदास मुन्शी यांनी त्याच दिवशी म्हणजे दिनांक ३१ जुलै २००६ रोजी नागपूर येथे “शेतकऱ्यांच्या आत्महत्यांमुळे उद्भवलेल्या भीषण स्थितीतून बाहेर काढण्यासाठी राज्यकर्ते आणि विरोधी पक्षाने सिंचनाच्या सोयीकडे, विशेषतः विदर्भातील सिंचनाकडे प्राधान्याने लक्ष दिल्यास हा भाग कॅलीफोर्निया म्हणून विकसित होऊ शकतो.” असे सांगितल्याचे आपण सर्वांनीच दूरदर्शनवर पाहिले व ऐकले आहे. “राज्यकर्त्यांनी गंभीरपणे सिंचनाची समस्या दूर केली असती तर आज शेतकऱ्यांवर ही वेळ आली नसती.” असेही त्यांनी त्या भाषणात सांगितले.

सिंगल क्रॉपवरून डबल क्रॉपवर जाण्यासाठी सिंचनाची आवश्यकता आहे - मा. मुख्यमंत्री

५. राज्याच्या मा. मुख्यमंत्र्यांनी सुद्धा मोठ्या प्रमाणावर होत असलेल्या आत्महत्यांचे मुख्य कारण सिंचन सुविधांचा अभाव हेच आहे, ही गोष्ट सभागृहात स्पष्टपणे सांगितली. अधिकृत प्रतिवेदनातील त्यांनी वापरलेली शब्दरचना पुढील प्रमाणे आहे. :-

“विदर्भात शेतकऱ्यांचे आत्महत्या करण्याचे प्रमाण जास्त आहे, ही वस्तुस्थिती आहे. मराठवाडा, खानदेश किंवा अन्य प्रगत जिल्ह्यांमध्ये सुद्धा शेतकरी आत्महत्या करीत आहेत. परंतु विदर्भात शेतकऱ्यांच्या आत्महत्येचे प्रमाण जास्त आहे..... या भागात सिंचनाची सुविधा अतिशय अपुरी आहे. नाही म्हटले तरी चालेल. त्यामुळे विदर्भात केवळ सिंगल क्रॉप घेतले जाते. सिंगल क्रॉपवरून डबल क्रॉपवर जाण्यासाठी सिंचनाची आवश्यकता आहे.” (महाराष्ट्र विधानसभा कार्यवाही अधिकृत प्रतिवेदन ३ जुलै २००६ पृष्ठ ३क्यु-१ व २)

जलसिंचनासाठी २१७७ कोटी रुपयांचा केंद्रीय निधी

६. देशाच्या मा. पंतप्रधानांनी दिनांक १ जुलै २००६ रोजी नागपूर येथे जे अधिकृत वृत्तपत्रीय निवेदन प्रसारित केले त्यात “We are announcing a series of measures for the 6 affected districts of Vidarbha namely, Amravati, Wardha, Yavatmal, Akola, Washim and Buldhana.”

असे नमूद करण्यात आले असून त्याच निवेदनात तातडीच्या व दिर्घमुदतीच्या अनेक उपाययोजना त्यांनी घोषित केल्या. दिर्घमुदतीची पहिलीच उपाययोजना त्यामध्ये पुढील प्रमाणे नमूद आहे. :-

“There is a crying demand all around for improving

irrigation. We are allocating Rs. 2177 crores from the Central Government for Completion of major, medium and minor irrigation projects in these districts over the next 3 years ” (See page 1 and 2 of the Text of the Prime Ministers Statement issued on 1st July 2006 at Nagpur)

केंद्र शासनाचा निधी हा जास्तीचा निधी असेल - मा. मुख्यमंत्री

७. देशाच्या मा. पंतप्रधानांनी आलेल्या संकटाला तोंड देण्यासाठीची उपाययोजना म्हणून २१७७ कोटी रुपयांचा निधी या सहा जिल्ह्यांसाठी जादाची जलसिंचन क्षमता निर्माण करण्यासाठी जाहीर केला. मा. राज्यपालांच्या निदेशाप्रमाणे देण्यात येणाऱ्या निधीशी याचा काहीही संबंध नाही, ही गोष्ट राज्याच्या मा. मुख्यमंत्र्यांनी सभागृहात पुढील शब्दात नमूद केली :-

“हा निधी तीन वर्षांमध्ये उपलब्ध होईल व त्यानुसार तो खर्च केला जाईल. तसेच शासनाकडून इतर वेळी बँकलॉगसाठी जो निधी दिला जातो तो या निधी व्यतिरिक्त असतो. वेगाने प्रकल्प पूर्ण होण्यासाठी दोन्ही निधी एकत्रित केल्यास प्रकल्प पूर्ण होऊ शकतील. अशा पद्धतीने निर्णय घेण्यात आला आहे.” (महाराष्ट्र विधानसभा कार्यवाही अधिकृत प्रतिवेदन ३ जुलै २००६ पृष्ठ ३टी-२)

मा. मुख्यमंत्र्यांनी हे जे सभागृहात जाहीर केले त्याचा आधार मा. पंतप्रधानांच्या निवेदनात आहे. त्या निवेदनात असे स्पष्टपणे म्हटले आहे की :-

“I do realise that the success of this approach depends on the implementation. In addition to state and local implementation and monitoring mechanisms, my office will monitor implementation of the package of relief measures. I have already asked my Principal Secretary to take a meeting of the officers concerned to avoid bureaucratic delays” (Page 2)

सहाय जिल्ह्यांना पॅकेज कां म्हणून?

८. प्रथम राज्य शासनाच्या व त्यानंतर केंद्र शासनाच्या पॅकेजमध्ये येणारे सहा जिल्हे हे विकासाच्या बाबतीत सर्वात जास्त मार बसलेले जिल्हे आहेत. अनेक लोक “या जिल्ह्यात सुद्धा आत्महत्या झालेल्या आहे मग तेथे पॅकेज का नाही?” असा उथळपणाचा प्रश्न विचारतात, अर्थात पॅकेज मध्ये समाविष्ट असलेल्या जिल्ह्यात महत्तम अनुशेष असलेले जिल्हे आहेत याची त्यांना माहिती नसते. जून २००४ च्या राज्यसरासरीवर दोन हजार कोटी रुपयांच्या वर जलसंपदेचा अनुशेष असलेले महाराष्ट्रात फक्त तीनच जिल्हे आहेत व हे तीनही पॅकेजमधीलच जिल्हे आहेत. महसूली विभाग म्हणून विचार केला तर महाराष्ट्राच्या १८८८९ कोटी रुपयांपैकी एकट्या अमरावती विभागाचा अनुशेष ८७८१ कोटी रुपयांचा आहे. अमरावती विभाग हा महत्तम अनुशेष असलेला महसूली विभाग आहे ही गोष्ट लक्षात घेण्यासारखी आहे. अनुशेष व निर्देशांक समितीच्या अहवालामध्ये (इंग्रजी आवृत्ती पृष्ठ

“The Team felt that there was inadequate explanation for this lackadaisical attitude in implementation of projects for Vidarbha and that there was ample reason to suspect collusion and connivance in not sanctioning the funds for the region and later to move for supplementary budgets, mostly for irrigation in Western Maharashtra.”

परिच्छेद ३८ पहा

Report of the FFC Appointed by the Prime Minister

The crying need of the area is for water, while it is true that the area is awaiting a favorable allocation under the Governor's directives, the real ailment is also appropriate planning of projects which would benefit the most people.....The list of projects to be taken up for Vidarbha should be reviewed urgently and a time bound programme for the implementation of the full backlog should be designed and put into implementation mode within the next six months, that is right after the monsoons

परिच्छेद ३८ पहा

Report of the FFC Appointed by the Prime Minister

२४६) महाराष्ट्रातील सर्व जिल्ह्यांचा ९ विकास क्षेत्राचा (१९९४ च्या सरासरीवर व त्यावेळच्या किंमतीनुसार) एकूण अनुशेष ११६२४.१९ कोटी रुपयांचा दर्शविला असून त्यात प्रत्येकी एक हजार कोटी रुपयांच्या वर अनुशेष असलेले फक्त ४ जिल्हे महाराष्ट्रात आहेत व ते चारही अमरावती विभागातील आहेत व पॅकेजमध्ये समाविष्ट आहेत. खुद्द मा. मुख्यमंत्र्यांनी फक्त सहाच जिल्ह्यांना कां पॅकेज दिले? याचे सभागृहात जोरदार समर्थन केले ते पुढील शब्दात :-

“विदर्भात शेतकऱ्यांचे आत्महत्या करण्याचे प्रमाण जास्त आहे ही वस्तुस्थिती आहे. मराठवाडा, खानदेश किंवा अन्य प्रगत जिल्ह्यांमध्ये सुद्धा शेतकरी आत्महत्या करीत आहेत. परंतु विदर्भात शेतकऱ्यांच्या आत्महत्येचे प्रमाण जास्त आहे..... या भागात सिंचनाची सुविधा अतिशय अपुरी आहे. नाही म्हटले तरी चालेल. त्यामुळे विदर्भात केवळ सिंगल क्रॉप घेतले जाते. सिंगल क्रॉपवरून डबल क्रॉपवर जाण्यासाठी सिंचनाची आवश्यकता आहे.” असेही त्यांनी सांगितले. (महाराष्ट्र विधानसभा कार्यवाही अधिकृत प्रतिवेदन ३ जुलै २००६ पृष्ठ ३३-१ व २) विकासाच्या बाबतीत सर्वात जास्त या जिल्ह्यांना मार बसलेला आहे ही गोष्ट सर्वांनाच ठाऊक असल्यामुळे या सहा जिल्ह्यांनाच पॅकेज कां दिले? याबाबत कुणी फारशी तक्रार केली नाही, अशी तक्रार करणे योग्य नाही. अशीच भावना सर्वत्र दिसून आली.

विदर्भ मराठवाड्यात मा. राज्यपालांच्या निदेशाची अंमलबजावणी

९. सहा जिल्ह्यांसाठी पॅकेज घोषित करण्यात आले ही वेगळी बाब आहे. विदर्भ व मराठवाड्यातील व इतरही मागास जिल्ह्यातील जलसिंचनाचा अनुशेष दूर करण्याची घटनात्मक व कायदेशीर जबाबदारी पूर्ण करण्यात गेल्या एक वर्षात घडलेल्या घटना राज्याच्या वित्तमंत्र्यांनी लाजेने मान खाली घालावी, अशा घडलेल्या आहेत.

मा. राज्यपालांशी उद्धटपणा करणारा वित्तमंत्र्यांचा ध्व्योत्पणा : एक

१०. भारतीय संविधानातील तरतुदीनुसार भारताच्या मा. राष्ट्रपतींनी दिलेल्या अधिकारांचा वापर करून महाराष्ट्राच्या मा. राज्यपालांनी काढलेल्या निदेशाची अंमलबजावणी अजिबात करावयाची नाही असा ठाम निर्णय वित्त मंत्र्यांनी घेऊन टाकलेला होता. मा. राज्यपालांचे निदेश १५ डिसेंबर २००१ रोजीचे आहेत. सन २००१-२००२ हे निदेशाचे पहिले आर्थिक वर्ष म्हणता येईल. शेवटचे पूर्ण झालेले आर्थिक वर्ष म्हणजे २००५-२००६. या पाच वर्षांच्या काळात राज्यपालांच्या निदेशाप्रमाणे विदर्भाला द्यावयाच्या निधीपैकी ६१११.८९ कोटी रुपये कमी देण्यात आले. मराठवाड्याला द्यावयाच्या निधीपैकी २७७४.०४ कोटी रुपये कमी देण्यात आले व उर्वरित

सहपत्र : एक

ही.के.जयरथ

Secretary to the Governor
Maharashtra

राज भवन, मलबार हिल, मुंबई-४०.

क्र. रास/२००२/सस/९१

दिनांक १० जानेवारी २००२.

प्रिय श्री. शुक्ल,

महाराष्ट्र शासनाच्या पाटबंधारे विभागातील पाचही महामंडळांत समानता व सुसुत्रता आणण्यासाठी अधिनियमात करावयाच्या सुधारणांचा अध्यादेश पुर्नप्रख्यापित करण्यासंबंधीचा प्रस्ताव मा. राज्यपाल महोदयांच्या मान्यतेसाठी पाठविण्यात आला आहे. या संदर्भात मला आपणास असे कळविण्याचा आदेश आहे की, मा. राज्यपाल महोदयांच्या असे निदर्शनास आले आहे की, विदर्भ व मराठवाडा विभागांत प्रशासकीय मान्यता/सुधारित मान्यतेअभावी नवीन कामे सुरु करण्यास विलंब होत आहे. यापूर्वी कृष्णा खोरे विकास महामंडळ तसेच तापी पाटबंधारे विकास महामंडळ यांना प्रशासकीय मान्यता आणि सुधारित प्रशासकीय मान्यता देण्याचे अधिकार प्रदान करण्यात आले होते. परंतु, इतर महामंडळांच्या स्थापनेनंतर त्यांच्याकडून उक्त अधिकार काढून घेण्यात आले आहेत. या संदर्भात मा. राज्यपाल महोदयांनी त्यांच्या दि. १५ डिसेंबर २००१ च्या पत्रान्वये भारतीय संविधानाच्या अनुच्छेद ३७१(२) अन्वये निधीचे वाटप करण्यासंबंधीचे निदेश निर्गमित करतेवेळी मा. मुख्यमंत्री महोदयांना असे सुचित केले आहे की, उक्त महामंडळांच्या अखत्यारितील नवीन कामे विनाविलंब व वेगाने सुरु व्हावीत यासाठी प्रशासकीय मान्यता आणि सुधारित प्रशासकीय मान्यता देण्याचे अधिकार वरील सर्व महामंडळे/प्रादेशिक पाटबंधारे विभाग यांना देण्यासंबंधीचे आदेश वरील सर्व महामंडळे / प्रादेशिक पाटबंधारे विभाग यांना देण्यासंबंधीचे आदेश निर्गमित करणे गरजेचे आहे. परंतु, विद्यमान अध्यादेशामध्ये तशा प्रकारची तरतूद न करता पुन्हा प्रशासकीय मान्यता व सुधारित प्रशासकीय मान्यता देण्याचे अधिकार शासनाकडेच ठेवण्यात आले आहेत. वरील संदर्भात मा. राज्यपाल महोदयांनी यापूर्वीच सूचना निर्गमित केल्या असल्याने प्रस्तावित अध्यादेशातील तरतुदीस मान्यता देणे संयुक्तिक होणार नाही असे मा. राज्यपालांचे मत आहे. तरी या संदर्भात शासनाचे अभिप्राय कृपया लवकरात लवकर मा. राज्यपालांच्या माहितीसाठी कळवावेत. पाटबंधारे विभागाची उक्त विषयासंदर्भातील नस्ती सोबत पाठवित आहे. आपल्या अभिप्रायासह नस्ती पुन्हा मा. राज्यपाल महोदयांच्या मान्यतेसाठी सादर करावी.

सस्नेह

आपला स्नेहांकित
(विनेश जयरथ)

श्री. श्री.य.शुक्ल,

सचिव, पाटबंधारे विभाग, मंत्रालय मुंबई-४०० ०३२.

शेतकऱ्यांच्या आत्महत्यांमुळे उद्भवलेल्या भीषण स्थितीतून बाहेर काढण्यासाठी राज्यकर्ते आणि विरोधी पक्षाने सिंचनाच्या सोयीकडे, विशेषतः विदर्भातील सिंचनाकडे प्राधान्याने लक्ष दिल्यास हा भाग कॅलीफोर्निया म्हणून विकसित होऊ शकतो.....राज्यकर्त्यांनी गंभीरपणे सिंचनाची समस्या दूर केली असती तर आज शेतकऱ्यांवर ही वेळ आली नसती.

परिच्छेद ४ पहा

- श्री. प्रियरंजनदास मुन्शी

महाराष्ट्राला घावयाच्या निधीपेक्षा चार ते पाच हजार कोटी रुपयांचा निधी जास्त देण्यात आला. निधी वाटपाच्या बाबतीत मा. राज्यपालांच्या निदेशाचे पाच वर्षांपैकी एकाही वर्षात पालन करण्यात आलेले नाही. **मी याला मा. राज्यपालांशी उद्धटपणा करणारा वित्तमंत्र्यांचा धच्वोटपणा नंबर एक असे म्हटले आहे.**

मा. राज्यपालांशी उद्धटपणा करणारा वित्तमंत्र्यांचा धच्वोटपणा : दोन

११. मा. राज्यपालांनी दिलेल्या १५ डिसेंबर २००१ च्या निदेशाच्या परिच्छेद ७.१२ मध्ये विदर्भ व मराठवाड्यातील जिल्हांचा अनुशेष चार वर्षांच्या कालखंडात दूर करण्याचे निदेश मा. राज्यपालांनी दिले होते. अशाच प्रकारचे निदेश मार्च २००६ च्या मा. राज्यपालांच्या निदेशामध्ये देण्यात आलेले आहे. या दोनही निदेशामध्ये जलसिंचनाचा अनुशेष दूर करण्याचे जे वेळापत्रक मा. राज्यपालांनी ठरवून दिलेले आहे ते संपूर्णपणे खुंटीवर टांगून ठेवण्याचा निर्णय वित्तमंत्र्यांनी घेतला व तो निर्णय दृढनिर्धारपूर्वक अमलात आणला. पुढच्या ५-१५ वर्षात हा अनुशेष भरून तर निघणार नाहीच पण तो आणखी वाढेल. हे काम सुद्धा त्यांनी आपल्या स्वतःच्या हाती घेतले आहे. **मी याला मा. राज्यपालांशी उद्धटपणा करणारा वित्तमंत्र्यांचा धच्वोटपणा नंबर दोन असे म्हटले आहे.**

मा. राज्यपालांशी उद्धटपणा करणारा वित्तमंत्र्यांचा धच्वोटपणा : तीन

१२. अनुशेष दूर करण्याच्या प्रयोजनासाठी पाटबंधारे प्रकल्पांना प्रशासकीय मान्यता व सुधारित प्रशासकीय मान्यता देण्याच्या अधिकारांचे विकेंद्रीकरण करण्यात यावे, या मा. राज्यपालांनी घटनात्मक अधिकारानुसार दिलेल्या दिनांक १५ डिसेंबर, २००१ च्या निदेशाची (परिच्छेद ७.१३) अंमलबजावणी त्यांनी केली नाही. पुन्हा मा. राज्यपालांनी दिनांक ६ मार्च, २००६ रोजीच्या निदेशान्वये तसेच निदेश (परिच्छेद ७.१०) देवूनही त्याची अजूनही अंमलबजावणी केली नाही. मा. राज्यपालांच्या त्या निदेशाची पायमल्ली केली. वारंवार मा. राज्यपालांनी कळविल्यानंतर सुद्धा वित्त मंत्र्यांनी त्याची अंमलबजावणी केली नाही. **मी याला मा. राज्यपालांशी उद्धटपणा करणारा वित्तमंत्र्यांचा धच्वोटपणा नंबर तीन असे म्हटले आहे.**

प्रशासकीय मान्यता प्रदान करण्याचे अधिकार

१३. विदर्भ आणि मराठवाड्यातील जलसिंचनाचा अनुशेष दूर करावयाचा असेल तर प्रशासकीय व सुधारित प्रशासकीय मान्यता देण्याचे अधिकार विदर्भ व मराठवाड्याच्याच स्तरावर असणे ही गोष्ट राज्यपालांना अतिशय महत्त्वाची वाटत होती. (व त्यांना आजही तशी ती वाटते) १५ डिसेंबर

सहपत्र : दोन

जलसंपदा विभागास (तत्कालीन पाटबंधारे विभाग) प्रदान केलेले वित्तीय अधिकार रद्द करण्याबाबत

महाराष्ट्र शासन : वित्त विभाग

शासन निर्णय, क्रमांक - विअप्र-१००४/प्र.क्र.३३/२००४/विनियम

मंत्रालय, मुंबई - ४०० ०३२.

दिनांक २९ नोव्हेंबर, २००४

शासन निर्णय

प्रस्तावना : शासन निर्णय, पाटबंधारे व ऊर्जा विभाग, क्रमांक : एपीएस-१०७३/३२६५३-इ (३), दिनांक १७ जुलै १९७४ नुसार पाटबंधारे विभागात आंतर वित्तीय सल्लागार आणि उपसचिव पदाची निर्मिती करण्यात आली व त्या विभागास जेथे मोठ्या प्रमाणात खर्च अंतर्भूत आहे त्या खर्चास प्रशासकीय मान्यता देण्याचे अधिकार प्रदान करण्यात आले आहेत. जलसंपदा विभागाने (तत्कालीन पाटबंधारे विभाग) आपल्या प्रदत्त अधिकारात फार मोठ्या प्रमाणात वित्तीय भार असलेल्या प्रकल्पास परस्पर मान्यता दिल्याचे शासनाच्या निदर्शनास आले आहे व अशाप्रकारे मोठ्या प्रमाणात वित्तीय भार असलेल्या प्रकल्पास परस्पर मान्यता दिल्यामुळे अशा प्रकल्पांची कामे भविष्यामध्ये निधी उपलब्धतेविना प्रलंबित राहतील किंवा अन्य कामावरील निधी कमी करून किंवा ती कामे बंद करून या प्रकल्पासाठी तरतूद उपलब्ध करून देणे क्रमप्राप्त राहिल. जलसंपदा विभागाने (तत्कालीन पाटबंधारे विभाग) शासनाची एकंदरीत आर्थिक स्थिती लक्षात घेता प्रदत्त अधिकारात निर्गमित केलेले प्रशासकीय आदेश हे भविष्यात शासनावर फार मोठे आर्थिक दायित्व निर्माण करतील आणि त्यामुळे आर्थिक संतुलनावर परिणाम होईल. **शासनाची सद्याची आर्थिक स्थिती पहाता अशी मोठी आर्थिक जबाबदारी शासनास स्वीकारणे शक्य नाही.** यास्तव शासन निर्णय, पाटबंधारे विभाग, क्रमांक एपीएस-१०७३/३२६५३-इ (३), दिनांक १७ जुलै, १९७४ अन्वये जलसंपदा विभागास (तत्कालीन पाटबंधारे विभाग) देण्यात आलेले प्रशासकीय मान्यता देण्याचे अधिकार सुधारित करण्याबाबतचा विचार शासनस्तरावर चालू होता.

निर्णय :-

त्यानुसार विचार विनिमयांती शासनाने खालीलप्रमाणे निर्णय घेतले आहेत :-

१) शासन निर्णय, पाटबंधारे विभाग, क्रमांक एपीएस-१०७३/३२६५३ - इ (३), दिनांक १७ जुलै, १९७४ नुसार त्या विभागास देण्यात आलेले प्रशासकीय मान्यता देण्याचे अधिकार याद्वारे रद्द करण्यात येत असून, रु. ५ कोटी पर्यंतच्या लघु पाटबंधारे प्रकल्पांना प्रशासकीय मान्यता देण्याबाबतचे अधिकार जलसंपदा विभागास देण्यात येत आहेत.

२) मोठ्या व मध्यम पाटबंधारे प्रकल्पास मंजूरी देण्याबाबतचे प्रशासकीय आदेश काढण्यापूर्वी प्रत्येक प्रस्तावास वित्त विभागाची मान्यता घेण्यात यावी.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने

(ना.हे. सोनारे)
शासनाचे अवर सचिव

**या भागात सिंचनाची सुविधा अतिशय अपुरी आहे. नाही म्हटले तरी चालेल.
त्यामुळे विदर्भात केवळ सिंगल क्रॉप घेतले जाते. सिंगल क्रॉपवरून
डबल क्रॉपवर जाण्यासाठी सिंचनाची आवश्यकता आहे.**

परिच्छेद ८ पहा

- मा. मुख्यमंत्री

२००१ च्या निदेशात तसे स्पष्ट आदेश दिल्यानंतरसुद्धा सन २००२ च्या जानेवारी महिन्याच्या सुरुवातीच्या १० दिवसात पाचही महामंडळांच्या अधिकारात समानता आणण्याचा एक प्रस्ताव शासनाने मा. राज्यपालांकडे पाठविला होता. मा. राज्यपालांनी तो सरळ सरळ फेटाळून लावला. १० जानेवारी २००२ रोजी मा. राज्यपालांचे सचिव श्री. व्ही.के. जयरथ यांनी शासनाच्या विभाग सचिवांना लिहिलेले हे पत्र (सहपत्र : एक) अतिशय बोलके आहे. ते शब्दशः पुढील प्रमाणे :-

“महाराष्ट्र शासनाच्या पाटबंधारे विभागातील पाचही महामंडळांत समानता व सुसूत्रता आणण्यासाठी अधिनियमात करावयाच्या सुधारणांचा अध्यादेश पुनर्प्रख्यापित करण्यासंबंधीचा प्रस्ताव मा. राज्यपाल महोदयांच्या मान्यतेसाठी पाठविण्यात आला आहे. या संदर्भात मला आपणास असे कळविण्याचा आदेश आहे की, मा. राज्यपाल महोदयांच्या असे निदर्शनास आले आहे की, विदर्भ व मराठवाडा विभागांत प्रशासकीय मान्यता/सुधारित मान्यतेअभावी नवीन कामे सुरु करण्यास विलंब होत आहे. यापूर्वी कृष्णा खोरे विकास महामंडळ तसेच तापी पाटबंधारे विकास महामंडळ यांना प्रशासकीय मान्यता

आणि सुधारित प्रशासकीय मान्यता देण्याचे अधिकार प्रदान करण्यात आले होते. परंतु, इतर महामंडळांच्या स्थापनेनंतर त्यांच्याकडून उक्त अधिकार काढून घेण्यात आले आहेत. या संदर्भात मा. राज्यपाल महोदयांनी त्यांच्या दि. १५ डिसेंबर २००१ च्या पत्रान्वये भारतीय संविधानाच्या अनुच्छेद ३७१(२) अन्वये निधीचे वाटप करण्यासंबंधीचे निदेश निर्गमित करतेवेळी मा. मुख्यमंत्री महोदयांना असे सुचित केले आहे की, उक्त महामंडळांच्या अखत्यारितील नवीन कामे विनाविलंब व वेगाने सुरु व्हावीत यासाठी प्रशासकीय मान्यता आणि सुधारित प्रशासकीय मान्यता देण्याचे अधिकार वरील सर्व महामंडळे / प्रादेशिक पाटबंधारे विभाग यांना देण्यासंबंधीचे आदेश निर्गमित करणे गरजेचे आहे. परंतु, विद्यमान अध्यादेशामध्ये तशा प्रकारची तरतूद न करता पुन्हा प्रशासकीय मान्यता व सुधारित प्रशासकीय मान्यता देण्याचे अधिकार शासनाकडेच ठेवण्यात आले आहेत. वरील संदर्भात मा. राज्यपाल महोदयांनी यापूर्वीच सूचना, निर्गमित केल्या असल्याने प्रस्तावित अध्यादेशातील तरतुदीस मान्यता देणे संयुक्तिक होणार नाही असे मा. राज्यपालांचे मत आहे.”

सहपत्र : तीन

निर्देशांक व अनुशेष समितीच्या अहवालास मान्यता देण्याबाबत

महाराष्ट्र शासन : नियोजन विभाग

शासन निर्णय, क्रमांक - निअस-१०००/प्र.क्र.६०/का.१४५१ : मंत्रालय, मुंबई - ४०० ०३२.

दिनांक ५ सप्टेंबर २००१

पूर्वपिठीका :-

भारतीय राज्य घटनेच्या कलम-१७१(२) अन्वये महाराष्ट्रात विदर्भ, मराठवाडा आणि उर्वरित महाराष्ट्र यासाठी वैधानिक विकास मंडळाची स्थापना मा. राज्यपालांनी त्यांचे दि. ३०.४.१९९४ चे आदेशान्वये केली आहे. सदर मंडळाची स्थापना झाल्यानंतर मा. राज्यपालांनी त्यांचे दि. ८.११.१९९५ च्या आदेशान्वये तिन्ही वैधानिक विकास मंडळाचे अध्यक्ष, तज्ञ सदस्य, इ.ची निर्देशांक व अनुशेष समिती स्थापन केली. डॉ. वि.म.दांडेकर यांच्या अध्यक्षतेखाली सत्यशोधन समितीने ज्या ९ विकासक्षेत्रांतर्गत (रस्ते, पाटबंधारे, ऊर्जा, शालेय शिक्षण, उच्च व तंत्र शिक्षण, आरोग्य, पाणीपुरवठा, भूविकास व मृदसंधारण आणि पशुवैद्यकीय सेवा) अनुशेष काढला होता, त्या विकासक्षेत्रांत मार्च १९९४/९५ पर्यंतची प्रगती विचारात घेऊन निर्देशांक व अनुशेष समितीने रु. १५३५५.७७ कोटींचा अनुशेष निश्चित करून आपला अहवाल मा. राज्यपालांना सादर केला. या अहवालावर मा. राज्यपालांनी शासनाचे अभिप्राय मागितले होते. त्या अनुषंगाने निर्देशांक व अनुशेष समितीचा अहवाल तत्त्वतः मान्य केला असल्याचे मा. राज्यपालांना कळविण्यात आले. तसेच सदर अहवालातील भौतिक अनुशेषाबाबत काही प्रशासकीय विभागांनी मतभिन्नता व्यक्त केली असल्याने निर्देशांक व अनुशेष समितीने त्याबाबत पुनर्विलोकन करून दिनांक १.४.२००० रोजीचा शिल्लक भौतिक अनुशेष निश्चित करावा असेही मा. राज्यपालांना कळविण्यात आले. मा. राज्यपालांच्या निदेशानुसार निर्देशांक व अनुशेष समितीने निरनिराळ्या विभागांनी व्यक्त केलेला अभिप्रायाच्या अनुषंगाने पुनर्विलोकन करून ३१.३.९४ रोजीचा अंतिमतः रु. १४००६.७७ कोटींचा अनुशेष निश्चित केला आहे. सदर अनुशेषाचा विकास मंडळ व विकासक्षेत्रनिहाय तपशील सोबतच्या परिशिष्ट अ येथे जोडला आहे. निर्देशांक व अनुशेष समितीने पुनर्निश्चित केलेल्या या रु. १४००६.७७ कोटी अनुशेषास मा. राज्यपाल यांनी मान्यता दिली आहे. एप्रिल ९४ ते मार्च २००१ पर्यंतचा अनुशेषावरील खर्च वजा जाता शिल्लक राहाणारा अनुशेष ५ वर्षांच्या कालावधीत दूर करावा असे मा. राज्यपालांनी निदेश दिले आहेत. तसेच वार्षिक योजनेअंतर्गत अनुशेष नियतव्ययाचे विकास मंडळ व विकासक्षेत्रनिहाय वाटप शिल्लक अनुशेषाच्या प्रमाणात करण्यात यावे असे मा. राज्यपालांचे आदेश आहेत. निर्देशांक व अनुशेष समितीच्या अहवालास मान्यता देण्याची बाब काही काळ शासनाच्या विचाराधीन होती.

शासन निर्णय

निर्देशांक व अनुशेष समितीच्या अहवालास या शासन निर्णयाद्वारे शासनाची तत्त्वतः मान्यता देण्यात येत आहे. सदर अहवालातील अनुशेष दूर करण्यासाठी किती नियतव्यय ठेवावा हे प्रतिवर्षी ठरविण्यात येईल. या नियतव्ययात अर्थसंकल्पिय तसेच रोखे निधीचा समावेश राहिल. रोखे निधीतून घ्यावयाच्या अनुशेष कामासंदर्भात अशी कामे/प्रकल्प/योजना संबंधित विभाग/महामंडळे यांनी निश्चित कराव्यात व त्यासाठी करण्यात येणाऱ्या तरतुदी सिमांकीत (earmark) करून त्याप्रमाणे अनुशेष कामावर खर्च करण्याबाबत दक्षता घ्यावी. निर्देशांक व अनुशेष समितीने काढलेला अनुशेष दूर करण्यासाठी संबंधित विभागांनी कालबद्ध कार्यक्रम आखून त्याप्रमाणे कार्यवाही करावी.

निरनिराळ्या विभागांचे अभिप्राय विचारात घेऊन भौतिक अनुशेषाचे निर्देशांक व अनुशेष समितीकडून पुनर्विलोकन करवून घेऊन दि. १.४.२००० रोजीचा शिल्लक भौतिक अनुशेष निश्चित करण्यात येईल.

अनुशेष दूर करण्याचा प्रयत्न करीत असतांना नवीन अनुशेष निर्माण होणार नाही याची काळजी घेणे आवश्यक आहे. त्यादृष्टीने ज्या नवीन योजना/प्रकल्प मंत्रिमंडळासमोर मान्यतेसाठी सादर करण्यात येतील. त्यावेळेस या योजना हाती घेतल्यामुळे नवीन प्रकारचा अनुशेष निर्माण होणार नाही अशा प्रकारचे प्रमाणपत्र संबंधित विभागांच्या सचिवांनी देणे आवश्यक राहिल.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने

(म.ता.कांबळे)
प्रभारी सह सचिव

‘गरीब जनतेच्या क्षमतेचा विकास’ या मॅक्स्वीनीने वापरलेल्या चार शब्दांचा अर्थ जरी कळला असता तरी २९ नोव्हेंबर २००५ च्या शासननिर्णयाचे पाप जन्माला घालण्याचे पुण्य अर्थमंत्र्यांनी आपल्या पदरी घेतले नसते.

परिच्छेद १६ पहा

१९७४ पासून तर २००५ पर्यंत अस्तित्वात असलेली व्यवस्था विदर्भ द्वेषातून बदलवून टाकली

१४. पाटबंधारे प्रकल्पांना प्रशासकीय मान्यता व सुधारित प्रशासकीय मान्यता देणारी कोणती यंत्रणा महाराष्ट्रात अस्तित्वात होती? याची माहिती करून घेणे आवश्यक आहे. इतर कोणत्याही खात्यातून शासन निर्णय निर्गमित होत असेल तर, व त्या शासननिर्णयात वित्तीय भार अंतर्भूत असेल तर, वित्त विभागाची मान्यता घेणे नियमांनी बंधनकारक असते. इतकेच नव्हे तर “हा शासन निर्णय वित्त विभागाच्या सहमतीने त्यांच्या अनौपचारिक संदर्भ क्रमांक ..... दिनांक ..... अन्वये निर्गमित करण्यात येत आहे.” असा स्पष्ट उल्लेख त्या शासननिर्णयात नमूद असावा लागतो. याला अपवाद फक्त पाटबंधारे विभागाचा होता. जलसिंचन या विकासक्षेत्राचे महत्त्व लक्षात घेवून त्याकाळच्या महाराष्ट्राच्या ज्येष्ठ नेत्यांनी १९७४ मध्ये असा निर्णय घेतला की पाटबंधारे प्रकल्पांना प्रशासकीय मान्यता व सुधारित प्रशासकीय मान्यता प्रदान करतांना ही बाब वित्त विभागाकडे पाठविण्याची आवश्यकता असता कामा नये. शासन निर्णय, पाटबंधारे व ऊर्जा विभाग, क्रमांक : एपीएस-१०७३/३२६५३-इ (३), दिनांक १७ जुलै १९७४ नुसार पाटबंधारे विभागात आंतर वित्तीय सल्लागार आणि उपसचिव पदाची निर्मिती करण्यात आली व त्या विभागास जेथे मोठ्या प्रमाणात खर्च अंतर्भूत आहे त्या खर्चास प्रशासकीय मान्यता देण्याचे अधिकार प्रदान करण्यात

आले. सन १९७४ पासून तर सन २००५ पर्यंत अस्तित्वात असलेली ही व्यवस्था केवळ विदर्भ द्वेषाची काविले झालेल्या महाराष्ट्राच्या वित्तमंत्र्यांनी एका रात्रीत बदलवून टाकली.

मा. राज्यपालांशी उद्घटपणा करणारा वित्तमंत्र्यांचा ध्व्योत्पणा : चार

१५. पाटबंधारे प्रकल्पांना प्रशासकीय मान्यता व सुधारित प्रशासकीय मान्यता प्रदान करण्याच्या अधिकाराचे विदर्भ व मराठवाड्यापूरते विकेंद्रिकरण करावे, या मा. राज्यपालांच्या निदेशांची अंमलबजावणी तर त्यांनी केलीच नाही पण अनुशेषग्रस्त भागातील प्रकल्पांना मान्यता मिळणे कठीण होईल, शक्यतोवर मान्यता मिळणारच नाही. अशी एक नवी व्यवस्था, अर्थमंत्र्यांनी अस्तित्वात आणली. **मी याला मा. राज्यपालांशी उद्घटपणा करणारा वित्तमंत्र्यांचा ध्व्योत्पणा नंबर चार असे म्हटले आहे.** ही नवी व्यवस्था म्हणजे २९ नोव्हेंबर २००५ चा त्यांनी काढलेला कुप्रसिद्ध शासननिर्णय होय.

२९ नोव्हेंबर २००५ चा कुप्रसिद्ध शासननिर्णय

१६. “संयुक्त राष्ट्र विकास कार्यक्रम” (United Nations Development Programme) व भारत सरकारचे नियोजन आयोग यांच्या सहकार्याने महाराष्ट्र शासनाच्या नियोजन विभागाने “मानव विकास

सहपत्र : चार

जलसंपदा विभागाचे (तत्कालीन पाटबंधारे विभाग) सिमित केलेले वित्तीय अधिकार विदर्भातील सहा जिल्ह्यांसाठी शिथिल करण्याबाबत..

महाराष्ट्र शासन : वित्त विभाग

शासन निर्णय, क्रमांक - विअप्र - १०.०६/प्रक्र. ३८/२००६/विनियम मंत्रालय, मुंबई - ४०० ०३२

दिनांक २८ जुलै, २००६

वाचा :- (१) शासन निर्णय, पाटबंधारे व उर्जा विभाग, क्रमांक : एपीएस-१०.७३/३२६५३-इ (३), दिनांक १७ जुलै, १९७४.

(२) शासन निर्णय, वित्त विभाग, क्रमांक : विअप्र-१०.०४/प्र.क्र.३३/२००४/विनियम, दिनांक २९ नोव्हेंबर २००५.

शासन निर्णय

प्रस्तावना :- जलसंपदा विभागाचे (तत्कालीन पाटबंधारे विभाग) प्रशासकीय मान्यता देण्याचे अधिकार शासन निर्णय, वित्त विभाग क्रमांक : विअप्र-१०.०४/प्र.क्र.३३/२००४/विनियम, दिनांक २९ नोव्हेंबर २००५ अन्वये सिमित करण्यात आले असून रु. ५ कोटी पर्यंतच्या लघु पाटबंधारे प्रकल्पांना प्रशासकीय मान्यता देण्याबाबतचे अधिकार जलसंपदा विभागास देण्यात आले आहेत. मा. पंतप्रधान यांच्या पॅकेज अंतर्गत विदर्भातील ६ (सहा) जिल्ह्यातील पाटबंधारे प्रकल्पांसाठी प्रशासकीय मान्यतेचे अधिकार शिथिल करण्याबाबतचा प्रस्ताव शासनाच्या विचाराधीन होता. त्यासंदर्भात शासनाने पुढीलप्रमाणे निर्णय घेतला आहे.

निर्णय :- शासनाने असा निर्णय घेतला आहे की, शासन निर्णय, वित्त विभाग क्रमांक : विअप्र-१०.०४/प्र.क्र.३३/२००४/विनियम, दिनांक २९ नोव्हेंबर २००५ अन्वये जलसंपदा विभागाचे पाटबंधारे प्रकल्पांना प्रशासकीय मान्यता देण्याचे सिमित करण्यात आलेले अधिकार मा. पंतप्रधान यांच्या पॅकेज अंतर्गत विदर्भातील ६ (सहा) जिल्ह्यातील पाटबंधारे प्रकल्पांसाठी शिथिल करण्यात येत आहेत. या ६ (सहा) जिल्ह्यातील पाटबंधारे प्रकल्पांसाठी शासन निर्णय, पाटबंधारे व उर्जा विभाग क्रमांक : एपीएस-१०.७३/३२६५३-इ(३), दिनांक १७ जुलै, १९७४ च्या शासन निर्णयातील यापूर्वीचे प्रशासकीय मान्यता देण्याचे अधिकार खालील अटीची पूर्तता होण्याच्या अधिन राहून पूर्ववत ठेवण्यात येत आहेत :-

अ) या शासन निर्णयातील वित्तीय अधिकारांची शिथिलता विदर्भातील ६ (सहा) जिल्ह्यांतील उपरोक्त पॅकेज अंतर्गत येणाऱ्या पाटबंधारे योजनांसाठीच अनुज्ञेय असेल.

ब) या शासन निर्णयानुसार वित्तीय अधिकारांची शिथिलता प्राप्त झालेल्या पाटबंधारे प्रकल्पांचे मुल्य, लाभव्यय गुणोत्तर आणि सर्वांगण उपयुक्तता विचारात घेऊन त्या आधारे प्रकल्पांना प्रशासकीय मान्यता देण्याचा प्राथम्यक्रम ठरविण्यात यावा.

क) उपरोक्त पॅकेज अंतर्गत केंद्र शासनाकडून वरील पाटबंधारे प्रकल्पांसाठी प्राप्त झालेला निधी अर्थसंकल्पित झाल्यानंतरच तो विहित कार्यपद्धतीने वितरित होईल.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने

(ना.हे.सोनारे)

शासनाचे अवर सचिव

विदर्भातील नऊही मंत्र्यांनी मा. राज्यपालांना पत्र लिहून हा कुप्रसिद्ध शासननिर्णय निर्गमित केल्याबद्दल तक्रार केली आहे.

महाराष्ट्राच्या इतिहासामध्ये असा प्रकार यापूर्वी कधीही घडला नव्हता.

परिच्छेद ४८ पहा

अहवाल महाराष्ट्र २००२" या नावाने एक अधिकृत प्रकाशन २००२ मध्ये प्रकाशित केले असून या अहवालामध्ये सुरुवातीलाच महाराष्ट्र राज्याचे अर्थमंत्री श्री. जयंत पाटील यांचा एक संदेश मुद्रित करण्यात आला असून त्या संदेशाचे पहिलेच वाक्य पुढील प्रमाणे आहे. :-

“गेल्या चार दशकात, सूत्रबद्ध नियोजन आणि प्रभावी धोरणे यामुळे महाराष्ट्राने विविध क्षेत्रात विस्तृत प्रगती केली आहे. या विकासाचा लाभ राज्याचे विविध विभाग आणि तेथील वेगवेगळ्या सामाजिक स्तरांवरील जनता यांना समप्रमाणात मिळू शकलेला नाही, ही दुर्दैवाची बाब आहे.”

ही प्रस्तावना वाचल्याबरोबर एका समन्याय बुद्धीच्या नियोजन व अर्थमंत्र्यांचा चेहरा समोर येतो. २९ नोव्हेंबर २००५ चा अर्थमंत्र्यांनी काढलेला शासननिर्णय पाहिला म्हणजे अहवालाच्या संदेशवाचनाने दिसणारा हा चेहरा खरा नसून तो एक मुखवटा आहे, असे स्पष्टपणे दिसून येते. अनुशेष दूर करणे तर दूरच राहिले पण तो दसपटीने वाढविण्याचा स्पष्ट उद्देश व परीणाम ज्यातून विपासारखा झरझर पाझरत आहे, तो हा २९ नोव्हेंबर २००५ चा शासननिर्णय म्हणजे अर्थमंत्र्यांच्या विदर्भ द्वेषाचे एक जिवंत स्मारकच आहे.

याच मानव विकास अहवालामध्ये भारताच्या योजना आयोगाचे एक सदस्य श्री. कमालुद्दीन अहमद यांनीसुद्धा महाराष्ट्रातील प्रादेशिक असमतोलाबाबत आपल्या संदेशात पुढील निरीक्षण नोंदविले आहे. :-

“महाराष्ट्राचा अनुभव इतरापेक्षा वेगळा आहे. राज्याचे दरडोई उत्पन्न देशाच्या दरडोई उत्पन्नापेक्षा ४० टक्के अधिक असले तरी दरडोई उत्पन्न व दारिद्र्याच्या प्रमाणात राज्यात फार मोठी प्रादेशिक असमानता आढळते. ही असमानता या अहवालात दाखविण्यात आली असून ती प्रामुख्याने साधनसामुग्रीतील असमानतेमुळे निर्माण झाल्याचे दिसते. मराठवाडा आणि विदर्भ हे प्रामुख्याने शेतीप्रधान असून अवर्षणामुळे तेथील शेती उत्पन्नावर प्रतिकूल परिणाम झाल्याचा दिसतो. राज्यात प्रादेशिक असमतोल गुंतागुंतीचा असला तरी तो परिणामकारकपणे कमी करण्याकरिता शासनाने प्रयत्न करणे आवश्यक आहे.”

संयुक्त राष्ट्र विकास कार्यक्रमाचे भारतातील स्थायी प्रतिनिधी ब्रॅण्डा गेल मॅक्स्वीनी यांनी सदरहू अहवाल प्रकाशित केल्याबद्दल महाराष्ट्र शासनाची प्रशंसा तर केली, मात्र त्याबरोबरच आपल्या संदेशात याच अहवालामध्ये प्रादेशिक असमतोलाबाबतचे निरीक्षण सुद्धा नोंदविले ते पुढील शब्दात :-

सहपत्र : पाच

जलसंपदा विभागाचे (तत्कालीन पाटबंधारे विभाग) सिमित केलेले वित्तीय अधिकार विदर्भातील सहा जिल्ह्यांसाठी शिथिल करण्याबाबत..

महाराष्ट्र शासन : वित्त विभाग

शासन निर्णय, क्रमांक - विअप्र - १०.०६/प्रक्र. ३८/२००६/विनियम मंत्रालय, मुंबई -४०० ०३२

दिनांक १८ सप्टेंबर, २००६

वाचा :- (१) शासन निर्णय, पाटबंधारे व उर्जा विभाग, क्रमांक : एपीएस-१०.७३/३२६५३-इ (३), दिनांक १७ जुलै, १९७४. (२) शासन निर्णय, वित्त विभाग, क्रमांक : विअप्र-१०.०४/प्र.क्र.३३/२००४/विनियम, दिनांक २९ नोव्हेंबर २००५. (३) शासन निर्णय, वित्त विभाग, क्रमांक - विअप्र - १०.०६/प्रक्र. ३८/२००६/विनियम, दिनांक २८ जुलै, २००६

शासन निर्णय

प्रस्तावना :- शासन निर्णय, वित्त विभाग क्रमांक : विअप्र-१०.०४/प्र.क्र.३३/२००४/विनियम, दिनांक २९ नोव्हेंबर २००५ अन्वये सिमित करण्यात आलेले जलसंपदा विभागाचे प्रकल्पांना प्रशासकीय मान्यता देण्याबाबतचे अधिकार मा. पंतप्रधान यांच्या पॅकेज अंतर्गत विदर्भातील ६ (सहा) जिल्ह्यातील पाटबंधारे प्रकल्पासाठी शासन निर्णय, वित्त विभाग, क्रमांक - विअप्र - १००४/प्रक्र. ३३/२००४/विनियम, दिनांक २८.७.२००६ अन्वये शिथिल करण्यात आले आहेत. त्याव्यतिरिक्त उपरोक्त ६ जिल्ह्यातील शासनाकडे प्रशासकीय मान्यतेसाठी सादर करण्यात आलेल्या किंवा अन्वेषण पूर्ण झालेल्या किंवा अन्वेषणाधीन असलेल्या योजनांकरिता प्रशासकीय मान्यतेचे अधिकार शिथिल करण्याचा प्रस्ताव शासनाच्या विचाराधीन होता. त्यासंदर्भात शासनाने पुढीलप्रमाणे निर्णय घेतला आहे.

निर्णय :- शासनाने असा निर्णय घेतला आहे की, शासन निर्णय, वित्त विभाग क्रमांक : विअप्र-१०.०४/प्र.क्र.३३/२००४/विनियम, दिनांक २९ नोव्हेंबर २००५ अन्वये जलसंपदा विभागाचे पाटबंधारे प्रकल्पांना प्रशासकीय मान्यता देण्याचे सिमित करण्यात आलेले अधिकार मा. पंतप्रधान यांच्या पॅकेज अंतर्गत विदर्भातील ६ (सहा) जिल्ह्यातील पाटबंधारे प्रकल्पासाठी शासन निर्णय वित्त विभाग, क्रमांक विअप्र-१०.०६/प्र.क्र.३८/२००६/विनियम, दिनांक २८ जुलै, २००६ नुसार शिथिल करण्यात आले आहेत. त्याव्यतिरिक्त आता या ६ (सहा) जिल्ह्यातील शासनाकडे प्रशासकीय मान्यतेसाठी सादर करण्यात आलेल्या किंवा अन्वेषण पूर्ण झालेल्या किंवा अन्वेषणाधीन असलेल्या योजनांकरिता खालील अटीच्या अधीन राहून शासन निर्णय, पाटबंधारे व उर्जा विभाग, क्रमांक - एपीएस-१०.७३/३२६५३-इ(३), दिनांक १७ जुलै १९७४ च्या शासन निर्णयातील यापूर्वीचे प्रशासकीय मान्यता देण्याचे अधिकार खालील अटीची पूर्तता होण्याच्या अधीन राहून पूर्ववत ठेवण्यात येत आहेत :-

- १) असे सर्व प्रकल्प हे केंद्र शासनाच्या ए.आय.बी.पी. योजनेखाली मा. पंतप्रधानांच्या पॅकेज अंतर्गत असावेत.
- २) ए.आय.बी.पी. कार्यक्रमातील निधीच्या प्रमाणानुसार हे प्रकल्प प्रस्तावित असावेत व राबविण्यात यावेत.
- ३) ए.आय.बी.पी. कार्यक्रमाच्या निधी व्यतिरिक्त राज्य शासनावर कोणताही अतिरिक्त बोजा पडू नये.
- ४) ए.आय.बी.पी. कार्यक्रमांतर्गत प्रस्तावास केंद्र शासनाने मान्यता दिल्यानंतर निविदा मागविण्याची विहित कार्यपद्धती अनुसरून त्यानंतरच प्रकल्पावर प्रत्यक्ष खर्च करण्यात यावा.

२) सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या वेबसाईटवर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा सांकेतांक २००६०९१९१०४८४०००९ असा आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नांवाने

(ना.हे.सोनारे)

शासनाचे अवर सचिव

**महाराष्ट्राच्या मा. राज्यपालांनी काढलेल्या निदेशाची अंमलबजावणी
अजिबात करावयाची नाही असा ठाम निर्णय वित्त मंत्र्यांनी घेऊन
टाकलेला होता. निधी वाटपाच्या बाबतीत मा. राज्यपालांच्या
निदेशाचे पाच वर्षांपैकी एकाही वर्षात पालन
करण्यात आलेले नाही.**

परिच्छेद १० पहा

“महाराष्ट्राची सद्यस्थिती, प्रगती आणि आव्हाने तसेच दारिद्र्य निर्मूलन, चांगले राहणीमान आणि राज्यातील सर्वांगीण विकासाच्या दिशेने पुढील दिशा दर्शविण्याबाबत ‘महाराष्ट्र मानव विकास अहवाल २००२’ ची ‘संयुक्त राष्ट्र विकास कार्यक्रम’ (युएनडीपी)च्या वतीने प्रशंसा व्यक्त करतांना मला आनंद होत आहे. या अहवालात मिळकत, रोजगार निर्मिती, गरिबी दूर करणे, प्रादेशिक असमतोल यांचे निर्मूलन, किमान मूलभूत सेवांची तरतूद, विकास कार्यक्रमांमध्ये लोकांचा सहभाग आणि मानव क्षमतेचा विकास, विशेषतः गरीब जनतेच्या क्षमतेचा विकास यावर प्रकाश टाकण्यात आला आहे.”

ज्या अहवालामध्ये आपला संदेश छापलेला आहे, त्याच अहवालामध्ये समाविष्ट असलेला श्री. कमालुद्दीन अहमद किंवा मॅक्सवीनी यांचा संदेश अर्थमंत्र्यांच्या वाचनात आला नसेल. त्यांनी तो वाचला असता तर नोव्हेंबर २००५ चा विधारी शासननिर्णय काढण्याचे धैर्य त्यांना झाले नसते. “गरीब

जनतेच्या क्षमतेचा विकास” या मॅक्सवीनीने वापरलेल्या चार शब्दांचा अर्थ जरी कळला असता तरी २९ नोव्हेंबर २००५ च्या शासननिर्णयाचे पाप जन्माला घालण्याचे पुण्य अर्थमंत्र्यांनी आपल्या पदरी घेतले नसते.

**२९ नोव्हेंबर २००५ च्या शासननिर्णयाची
तोंड ओळख**

१७. दिनांक २९ नोव्हेंबर २००५ च्या या कुप्रसिद्ध शासननिर्णयाचे प्रस्तावना व शासननिर्णय असे दोन भाग असून प्रस्तावनेतील पहिलेच वाक्य असे की :-

“शासन निर्णय, पाटबंधारे व ऊर्जा विभाग, क्रमांक : एपीएस-१०७३/३२६५३-इ (३), दिनांक १७ जुलै १९७४ नुसार पाटबंधारे विभागात आंतर वित्तीय सल्लागार आणि उपसचिव पदाची निर्मिती करण्यात आली

सहपत्र : सहा

जलसंपदा विभागाचे (तत्कालीन पाटबंधारे विभाग) सिमित केलेले वित्तीय अधिकार विदर्भातील सहा जिल्ह्यांसाठी शिथिल करण्याबाबत..

महाराष्ट्र शासन : वित्त विभाग

शासन निर्णय, क्रमांक - विअप्र - १०.०६/प्रक्र. ३८/२००६/विनियम मंत्रालय, मुंबई -४०० ०३२

दिनांक १३ नोव्हेंबर, २००६

वाचा :- (१) शासन निर्णय, पाटबंधारे व ऊर्जा विभाग, क्रमांक : एपीएस-१०.७३/३२६५३-इ (३), दिनांक १७ जुलै, १९७४. (२) शासन निर्णय, वित्त विभाग, क्रमांक : विअप्र-१०.०४/प्र.क्र.३३/२००४/विनियम, दिनांक २९ नोव्हेंबर २००५. (३) शासन निर्णय, वित्त विभाग, क्रमांक - विअप्र - १०.०६/प्रक्र. ३८/२००६/विनियम, दिनांक २८ जुलै, २००६ (४) शासन निर्णय, वित्त विभाग, क्रमांक - विअप्र - १०.०६/प्रक्र. ३८/२००६/विनियम, दिनांक १८ सप्टेंबर, २००६.

शासन निर्णय

प्रस्तावना :- शासन निर्णय, वित्त विभाग क्रमांक : विअप्र-१०.०४/प्र.क्र.३३/२००४/विनियम, दिनांक २९ नोव्हेंबर २००५ अन्वये सिमित करण्यात आलेले जलसंपदा विभागाचे प्रकल्पांना प्रशासकीय मान्यता देण्याबाबतचे अधिकार मा. पंतप्रधान यांच्या पॅकेज अंतर्गत विदर्भातील ६ (सहा) जिल्ह्यातील पाटबंधारे प्रकल्पांसाठी शासन निर्णय, वित्त विभाग क्रमांक - विअप्र - १००४/प्रक्र. ३३/२००४/विनियम, दिनांक २८.७.२००६ अन्वये शिथिल करण्यात आले आहेत. त्याव्यतिरिक्त उपरोक्त ६ जिल्ह्यातील शासनाकडे प्रशासकीय मान्यतेसाठी सादर करण्यात आलेल्या किंवा अन्वेषण पूर्ण झालेल्या किंवा अन्वेषणाधीन असलेल्या योजनांकरिता प्रशासकीय मान्यतेचे अधिकार शिथिल करण्याच्या संदर्भात शासनाने उपरोक्त वाचा या सदरातील अनुक्रमांक ४ प्रमाणे दिनांक १८ सप्टेंबर २००६ च्या शासन निर्णयान्वये सूचना निर्गमित केल्या आहेत. या निर्णयामध्ये सुधारणा करण्याचा प्रस्ताव शासनाच्या विचाराधीन होता. त्यासंदर्भात शासनाने पुढीलप्रमाणे शुद्धीपत्रक निर्गमित करण्यात येत आहे.

शुद्धीपत्रक

शासन निर्णय वित्त विभाग, क्रमांक विअप्र-१०.०६/प्र.क्र.३८/२००६/विनियम, दिनांक १८ सप्टेंबर, २००६ च्या परिच्छेद-१ अंतर्गत प्रचलित अनुक्रमांक - १ येथील बाबीएवजी सुधारित बाब खालीलप्रमाणे वाचण्यात यावी :-

१) असे सर्व मोठे व मध्यम प्रकल्प हे केंद्र शासनाच्या ए.आय.वी.पी.योजनेखाली मा. पंतप्रधान पॅकेज अंतर्गत अंतर्भूत अथवा प्रस्तावित असावेत. सादर शासन निर्णयाच्या परिच्छेद -१ अंतर्गत बाब क्रमांक - ४ नंतर पुढीलप्रमाणे बाब क्रमांक -५ अंतर्भूत करण्यात येत आहे. :

५) नाबार्ड अर्थसहाय्यांतर्गत विदर्भातील सहा जिल्ह्यातील लघुपाटबंधारे प्रकल्प मा. पंतप्रधान पॅकेज अंतर्गत अंतर्भूत अथवा प्रस्तावित असावेत आणि नाबार्डच्या अर्थसहाय्यांतर्गत प्रस्तावित करण्यात यावेत. नाबार्ड कार्यक्रमाच्या प्रचलित पद्धतीनुसार राबविण्यात यावेत. नाबार्डच्या निधिव्यतिरिक्त राज्य शासनावर कोणताही अतिरिक्त वित्तीय भार पडू नये. तसेच विहित कार्यपद्धतीने प्रकल्पास मान्यता मिळाल्यानंतरच निविदा मागविण्यात याव्यात आणि त्यानंतरच प्रत्यक्ष खर्च करण्यात यावा.

सादर शासन निर्णयाच्या संदर्भात आणखी असे स्पष्ट करण्यात येते की, उपरोक्त ६ जिल्ह्यातील नाबार्डकडे प्रस्तावित होणाऱ्या लघुपाटबंधारे प्रकल्पांना प्रशासकीय मान्यता देण्याचे प्रस्ताव वित्त विभाग आणि नियोजन विभागाकडे पाठविण्याची आवश्यकता नाही, जलसंपदा विभागाने अशा प्रस्तावास मान्यता द्यावी.

२) सादर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या वेबसाईटवर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संकेतांक २००६१११३१६३०१८००१ असा आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने

(ना.हे.सोनारे)

शासनाचे अवर सचिव

व त्या विभागास जेथे मोठ्या प्रमाणात खर्च अंतर्भूत आहे त्या खर्चास प्रशासकीय मान्यता देण्याचे अधिकार प्रदान करण्यात आले आहेत.”

हे या प्रस्तावनेतील सुरुवातीचेच वाक्य १९७४ पासून २००५ पर्यंत महाराष्ट्रात याबाबत काय व्यवस्था अस्तित्वात होती याची माहिती देणारे आहे. हे वाक्य सुरुवातीलाच शासन निर्णयात नमूद केल्याबद्दल अर्थमंत्र्यांचे आभारच मानले पाहिजेत. तसे त्यांनी केले नसते तर ती माहिती इतरांना सांगावी लागली असती व प्रसंगविशेषी हे आपल्याला माहित नव्हते असे म्हणण्याची सोय अर्थमंत्र्यांना राहिली असती. आज तशी सोय त्यांना राहिलेली नाही.

दुखणे रेड्याला व इंजेक्शन पखालीला

१८. या कुप्रसिद्ध शासननिर्णयाच्या प्रस्तावनेतील दुसरे वाक्य “जलसंपदा विभागाने (तत्कालीन पाटबंधारे विभाग) आपल्या प्रदत्त अधिकारात फार मोठ्या प्रमाणात वित्तीय भार असलेल्या प्रकल्पास परस्पर मान्यता दिल्याचे शासनाच्या निदर्शनास आले आहे” असे आहे.

हे वाक्य काळजीपूर्वक वाचल्यास फार मोठे सत्य शासनाच्या निदर्शनास आल्याचा बोध होतो. आमचे कर्तबगार अर्थमंत्री अतिशय दक्ष असल्यानेच ही गोष्ट शासनाच्या लवकर लक्षात आली, हे मान्य केलेच पाहिजे.

सहपत्र : सात

Adv. M.G.KIMMATKAR
EXPERT MEMBER

B23 / 1 South Ambazari Road Nagpur
Ph.No. 2222123 : Date 3.8.2008

To,
H.E. the Governor of Maharashtra,
Raj Bhavan, Malbar Hill
Mumbai.

Through - Secretary to the Governor, Raj Bhavan,
Mumbai.

Respected Sir,

On 28.7.2006, I called on H.E. the Governor to discuss about the serious problems of Vidarbha region which were already communicated earlier vide representations dated 23.6.2006, 4.7.2006 and 25.7.2006. H.E. the Governor assured to take necessary steps in the matter. After my discussion, there was also a meeting held with the Chief Secretary of State, Principal Secretary Water Resources Department and other Officers of the State Govt.

The main issue which I discussed was relating to the G.R. of Finance Department dated 29.11.2005. Under this G.R. new irrigation projects costing more than 5 crore are required to be approved by the Finance Department before getting the administrative approval. I have also given instances that even in the districts of Vidarbha where there is huge irrigation backlog, the finance department has refused to give administrative approval to the new projects, including Lift Irrigation Schemes.

It was expected that immediate action would be taken by the State Govt. particularly about withdrawal of Finance Department's G.R. dated 29.11.2005. which was also a matter of great controversy during this monsoon session of Legislature. However, surprisingly G.R. dated 28.7.2006 was issued by the Finance Department of the Govt. modifying the G.R. dated 29.11.05. This new G.R. dated 28.7.2006 is nothing but a cogent evidence of hatred and biased attitude of the Department towards Vidarbha region. The same is also based on wrong and baseless footing. This is because-

a) Administrative approval has to be given to a new project, project which has been given administrative approval can start work only after there is budgetary provision. For such administratively approved project when budgetary provision is made and work started the same becomes “On going” project. Thus on going projects do not require new administrative approval. There are about 236 on going projects and 74 projects are pending for administrative approval in vidarbha region.

b) After the Hon'ble Prime Minister's Visit to Vidarbha region, special package for six districts of Vidarbha region was announced which includes **additional amount of Rs. 2177 cr. from Central Govt. to accelerate the completion of on going projects in the six districts.**

c) New G.R. dated 28.7.2006 states that, the condition of giving administrative approval to projects costing more than 5 crores is relaxed for these projects covered in the six districts under Hon'ble Prime Minister's package.

Sir, everyone is aware of the fact that new administrative approval is not required to on going projects. These projects covered by Prime Minister's package are already on going. Total 82 projects are covered under package and additional 12 projects are proposed to be included in the package. **Therefore, G.R. dated 28.7.2006 giving relaxation from G.R. dated 29.11.2005 to the six districts, is not only meaningless but is also ridiculous.**

As per directives dated 15.12.2001 and 6.3.2006 given by H.E. the Governor, administrative approval (without any condition) to the irrigation projects in Vidarbha has to be given to new projects. **Financial provision is already made under these directives to the on going projects of Vidarbha including those in the six districts and also covered under Hon'ble Prime Minister's package.** However, G.R. dated 28.7.2006 states that **only after the amount is received from Central Govt. for projects under package of Prime Minister, the same would be budgeted and made available for the on going projects under the package.** This means that whatever provision is already made as per directives of H.E. the Governor dated 6.3.2006 for the year 2006-07 can not be spent nor will be available. Only after the amount from Central Govt. is received, the same would be budgeted and made available for expenditure for these projects covered under package. This G.R. dated 28th July, 2006 supersedes the directives of H.E. the Governor. It is also contrary to the provisions of Maharashtra Water Resources Regulatory Authority Act, 2005 particularly sec. 11(f), 12(9), sec. 21 etc. of Maharashtra Water Resources Regulatory Authority Act, 2005. Should this be allowed, Sir?

I humbly submit that the new G.R. dated 28 July, 2006 is patent disregard to the authority and directives of H.E. the Governor and also contrary to the action of H.E. the Governor in discharging his responsibility under article 371 (2) of Constitution of India.

Sir, therefore, immediate action in the matter may kindly be taken.

With highest regards,

Yours Sincerely
(M.G.Kimmatkar)

महाराष्ट्राच्या कोणत्या भागात हा प्रकार घडला? हे अर्थमंत्र्यांनी या शासननिर्णयात नमूद केले असते तर फार बरे झाले असते. फार मोठ्या प्रमाणात प्रकल्पांना धडाधड मान्यता देण्याचा हा प्रकार विदर्भात घडला काय? की मराठवाड्यात घडला? असा प्रकार विदर्भ व मराठवाड्यात घडला असेल तर मग कोट्यावधी रुपयांचा अनुशेष तेथे शिल्लक कसा राहिला? हा प्रकार या भागात घडला नसेल तर विदर्भ व मराठवाड्याला हे २९ नोव्हेंबर २००५ चे इंजेक्शन कां म्हणून दिले जात आहे? गेल्या आठपंधरा दिवसात अनेक सभामधून हे वाक्य ज्यावेळी मी वाचून दाखवितो, त्यावेळी लोक खदखदून हसतात. हे वाक्य या शासन निर्णयात टाकणारा मनुष्य मग तो मंत्री असेल किंवा सचिव असेल किती निर्लज्ज असला पाहिजे, अशी भावना या हसण्यामागे असते. कोणत्याही अनुशेषग्रस्त जिल्ह्यामध्ये आपण लोकांची सभा घ्या, अनुशेषाबाबतची जुजवी माहिती देऊन उपरोक्त वाक्य जोरात वाचून दाखवा. अर्थमंत्र्यांच्या या करामतीकडे पाहून लोक पोट धरधरून हसायला लागतात. हास्यरसाच्या निर्मितीसाठी राम गणेश गडकऱ्यांना तळीरामासारखे पात्र निर्माण करावे लागले व वाक्यांची केवढी जुळवाजुळव करावी लागली. ओतप्रोत पाझरत असलेल्या विदर्भ द्वेषाच्या पोटी अर्थमंत्र्यांनी हास्यरसाची केलेली ही निर्मिती हा एक चमत्कारच म्हणावा लागेल. विनोद निर्मितीच्या उगमस्थानामध्ये शासननिर्णयातील मजकुरालासुद्धा साहित्यशास्त्रामध्ये मानाचे स्थान मिळू शकेल अशा एका नव्या कालखंडाची सुरुवात या कुप्रसिद्ध शासननिर्णयातील या एका वाक्याने केलेली आहे. अमरावती शहराच्या भुयारी गटार योजनेसाठी हुडकोने कर्ज मंजूर केले होते. पण कर्जवाटप करण्याच्या काही दिवस अगोदर “सोलापूर महापालिकेने घेतलेल्या कर्जाचे हप्ते फेडले नाही म्हणून अमरावतीचे कर्ज रद्द करण्यात येत आहे” असे हुडकोने कळविले. हुडकोनेसुद्धा इंजेक्शन चुकीच्या जागी दिले. अशी चुकीच्या इंजेक्शनची संख्या एका स्वतंत्र पुस्तकाचा विषय होईल इतकी मोठी आहे. पण तो आजचा विषय नाही.

आम्हाला मिळणारा भरमसाठ निधी आम्ही कमी कसा करायचा?

१९. या कुप्रसिद्ध शासननिर्णयातील एक एक वाक्य निर्लज्जपणाची कमाल मर्यादा ओलांडणारे आहे. या प्रस्तावनेतील तिसरे वाक्य “अशाप्रकारे मोठ्या प्रमाणात वित्तीय भार असलेल्या प्रकल्पांस परस्पर मान्यता दिल्यामुळे अशा प्रकल्पांची कामे भविष्यामध्ये निधी उपलब्धतेविना प्रलंबित राहतील किंवा अन्य कामावरील निधी कमी करून किंवा ती कामे बंद करून या प्रकल्पासाठी तरतूद उपलब्ध करून देणे क्रमप्राप्त राहिल. जलसंपदा विभागाने (तत्कालीन पाटबंधारे विभाग) शासनाची एकंदरीत आर्थिक स्थिती लक्षात घेता प्रदत्त अधिकारात निर्गमित केलेले प्रशासकीय आदेश हे भविष्यात शासनावर फार मोठे आर्थिक दायित्व निर्माण करतील आणि त्यामुळे आर्थिक संतुलनावर परिणाम होईल.” असे आहे. अनुशेष असलेल्या भागात अनुशेष दूर करण्यासाठी नव्याने कामे सुरु केलीत तर “महाराष्ट्राच्या ज्या भागामध्ये अनुशेष नसतांना भरमसाठ कामे आम्ही सुरु केलेली आहेत त्या भागातील कामांना आम्ही जो भरमसाठ निधी आज देतो तो कमी करावा लागेल किंवा वेळप्रसंगी ती कामे बंद करून इकडे निधी द्यावा लागेल” असा निर्लज्ज कबूली जबाबच प्रस्तावनेतील या वाक्यामध्ये दिला आहे. हरामखोरी आणि लुटमारी करून आणलेल्या धनामुळे होणाऱ्या पापात सहभागी होण्यास वाल्याच्या कुटूंबातील व्यक्तींनी साफ नकार दिला होता. हा रामायणातील कथाभाग खूप मोठा धडा देणारा आहे. विदर्भ आणि मराठवाड्याचा गळा घोटून ओढलेल्या धनामुळे मिळणारे ‘पुण्य’ एकट्या अर्थमंत्र्यांच्याच पदरी पडेल, हे त्यांनी लक्षात ठेवावे. उद्या जेंव्हा वेळ येईल तेंव्हा या पापात वाटेकरी होण्यास कोणीही तयार होणार नाही.

तुम्ही ही सारी लुटमार घटनेचा व कायद्याचा भंग करून करीत होता हे आम्हाला काय ठाऊक? असेच कुणीही म्हणेल.

शासनाची सध्याची आर्थिक परिस्थिती

२०. या कुप्रसिद्ध शासननिर्णयाच्या प्रस्तावनेतील शेवटचे वाक्य “शासनाची सध्याची आर्थिक स्थिती पहाता अशी मोठी आर्थिक जबाबदारी शासनास स्वीकारणे शक्य नाही. यास्तव शासन निर्णय, पाटबंधारे विभाग, क्रमांक एपीएस-१०७३/३२६५३-इ (३), दिनांक १७ जुलै, १९७४ अन्वये जलसंपदा विभागास (तत्कालीन पाटबंधारे विभाग) देण्यात आलेले प्रशासकीय मान्यता देण्याचे अधिकार सुधारित करण्याबाबतचा विचार शासनस्तरावर चालू होता.” असे आहे. शासनाची “सध्याची आर्थिक परिस्थिती” याचा विचार करून “मोठी आर्थिक जबाबदारी” शासनास स्वीकारता येणार नाही असे हे वाक्य आहे. महाराष्ट्र या राज्यामध्ये जलसिंचन या विकास क्षेत्राबाबत वापरलेली ही अत्यंत निर्बुद्धपणाची वाक्यरचना आहे. आपण महाराष्ट्र या राज्याचे अर्थमंत्री आहोत याचे भान त्यात दिसून येत नाही, देशाच्या घटनेतील ३७१ (२) हे कलम फक्त महाराष्ट्राला लागू झाले आहे व भारतात असे हे एकमेव राज्य आहे, याची त्यात जाणिव नाही, त्या कलमाने दिलेल्या शक्तीचा वापर करून भारताच्या मा. राष्ट्रपतींनी ९ मार्च १९९४ रोजी काढलेल्या आदेशाविषयीचे अज्ञान त्यात दिसून येते, राष्ट्रपतींनी संपविलेल्या विशेष जबाबदारीच्या अंतर्गत महाराष्ट्राच्या मा. राज्यपालांच्या निदेशांचे कोणतेही पालन करण्याची कोणतीही आवश्यकता नाही हा उद्धटपणा त्यात दिसून येतो. वरवर पहाता हा उद्धटपणा वाटतो व तसा तो असला तरी, घटनेची व कायद्याची वारकाईने माहिती जाणून घेतली तर “सध्याची आर्थिक स्थिती” व “मोठी आर्थिक जबाबदारी” या शब्दांचा वापर निर्बुद्धपणाचेच प्रतिनिधित्व करतो.

शासन निर्णयातून ओसंडून वाहणारा अहंभाव

२१. प्रस्तावनेतील एकएका मौल्यवान वाक्याचे दर्शन घेतल्यानंतर या कुप्रसिद्ध शासननिर्णयातील प्रत्यक्ष निर्णयाचा भाग नजरेखालून घालू. तो पुढील प्रमाणे :-

“शासन निर्णय, पाटबंधारे विभाग, क्रमांक एपीएस-१०७३/३२६५३ - इ (३), दिनांक १७ जुलै, १९७४ नुसार त्या विभागास देण्यात आलेले प्रशासकीय मान्यता देण्याचे अधिकार याद्वारे रद्द करण्यात येत आहेत.”

मा. राज्यपालांनी वारंवार घटनात्मक निदेश दिले. राज्यपालांच्या सचिवांनी पत्र लिहून कळविले की विदर्भ व मराठवाड्याच्या “उक्त महामंडळांच्या अखत्यारितील नवीन कामे विनाविलंब व वेगाने सुरु व्हावीत यासाठी प्रशासकीय मान्यता आणि सुधारित प्रशासकीय मान्यता देण्याचे अधिकार वरील सर्व महामंडळे/प्रादेशिक पाटबंधारे विभाग यांना देण्यासंबंधीचे आदेश निर्गमित करणे गरजेचे आहे.” असे असतांना पाटबंधारे विभागातील अधिकार प्रादेशिक स्तरावर देणे तर दूरच राहिले पण विदर्भ द्वेषाने पछाडलेल्या आमच्या या अर्थमंत्र्यांनी मा. राज्यपालांचे निदेश पायाखाली तुडवित आपण जणू काही बादशहा आहोत आणि विदर्भ व मराठवाडा या जणू काही गुलामांच्या वसाहती आहेत या थाटात या शासन निर्णयात “मोठ्या व मध्यम पाटबंधारे प्रकल्पास मंजूरी देण्याबाबतचे प्रशासकीय आदेश काढण्यापूर्वी प्रत्येक प्रस्तावास वित्त विभागाची मान्यता घेण्यात यावी.” अशी तरतुद टाकली, या थाटातून ओसंडून वाहणारा अहंभाव व उद्धटपणा प्रेक्षणीय आहे व स्वयंस्पष्ट आहे.

आमच्या या अर्थमंत्र्यांनी मा. राज्यपालांचे निदेश पायाखाली तुडवित आपण जणू काही बादशहा आहोत आणि विदर्भ व मराठवाडा या जणू काही गुलामांच्या वसाहती आहेत या थाटात या शासन निर्णयात “मोठ्या व मध्यम पाटबंधारे प्रकल्पास मंजूरी देण्याबाबतचे प्रशासकीय आदेश काढण्यापूर्वी प्रत्येक प्रस्तावास वित्त विभागाची मान्यता घेण्यात यावी.” अशी तरतुद टाकली, या थाटातून ओसंडून वाहणारा अहंभाव व उद्धटपणा प्रेक्षणीय आहे

विदर्भाला द्यावयाच्या निधीपैकी ६१११.८९ कोटी रुपये कमी देण्यात आले. मराठवाड्याला द्यावयाच्या निधीपैकी २७७४.०४ कोटी रुपये कमी देण्यात आले व उर्वरित महाराष्ट्राला द्यावयाच्या निधीपेक्षा चार ते पाच हजार कोटी रुपयांचा निधी जास्त देण्यात आला. निधी वाटपाच्या बाबतीत मा. राज्यपालांच्या निदेशाचे पाच वर्षांपैकी एकाही वर्षात पालन करण्यात आलेले नाही. हा मा. राज्यपालांशी उद्धटपणा करणारा वित्तमंत्र्यांचा धच्चोटपणा नंबर एक होय

परिच्छेद १० पहा

कुप्रसिद्ध शासननिर्णयाने तीन प्रकल्प अडकले

२२. विधानमंडळाच्या सदस्यांना शासननिर्णय अधिकृतपणे मिळण्याची कोणतीही व्यवस्था अस्तित्वात नाही. दोनचार महिन्यांनी असा शासननिर्णय निघाला म्हणून कोणीतरी सांगतो. राज्यपालांनी निदेश दिल्यानंतर आपला अनुशेष दूर होईल अशी मोठी आशा त्या जिल्ह्यांतील लोकप्रतिनिधींच्या मनामध्ये निर्माण झाली व त्या त्या जिल्ह्यांमध्ये अनुशेष भरून काढण्याची क्षमता असलेले नवे प्रकल्प सुरु व्हावे यासाठी मनापासून प्रयत्न सुरु झाले. अमरावती या महत्तम अनुशेष असलेल्या जिल्ह्याच्या, जिल्हा व नियोजन मंडळाच्या बैठकीत (१) बोर्डी नाला (२) करजगांव व (३) शिंदी हे तीन लहानलहान प्रकल्प कां पडून आहेत? याची आम्ही लोकप्रतिनिधींनी चौकशी केली असता पाटबंधारे विभागाच्या अधिकाऱ्यांनी बैठकीत अशी माहिती दिली की “हे तीनही प्रकल्प उत्तम आहेत. पाणी उपलब्धता प्रमाणपत्र त्यांना मिळाले आहे. पाटबंधारे विभागाने त्यांना मान्यताही दिली आहे, पण ते वित्त विभागात अडकून पडले आहेत.” पाटबंधारे विभागाचे प्रकल्प वित्त विभागात केंव्हापासून अडकून पडायला लागले? याची चौकशी केली तर हा कुप्रसिद्ध शासननिर्णय हाती आला.

लक्षवेधी सूचनेची नोटीस दिली

२३. विधानमंडळाचे पावसाळी अधिवेशन ८-१० दिवसानंतर सुरु होणार होते. हा विषय सार्वजनिक दृष्ट्या अतिशय महत्त्वाचा असल्याने आम्ही त्यावर लक्षवेधी सूचनेची नोटीस दिली. आमची लक्षवेधी सूचना पुढील प्रमाणे होती. :-

“अनुशेष दूर करण्याच्या प्रयोजनासाठी पाटबंधारे प्रकल्पांना प्रशासकीय मान्यता व सुधारित प्रशासकीय मान्यता देण्याच्या अधिकारांचे विकेंद्रीकरण करण्यात यावे, या मा.राज्यपालांनी घटनात्मक अधिकारानुसार दिलेल्या दिनांक १५ डिसेंबर, २००१ च्या निदेशांची (परिच्छेद ७.१३) अंमलबजावणी न होणे, पुन्हा मा.राज्यपालांनी दिनांक ६ मार्च, २००६ रोजीच्या निदेशान्वये तसेच निदेश (परिच्छेद ७.१०) देवूनही त्याची अंमलबजावणी न होणे, जलसिंचनाचा महत्तम अनुशेष असलेल्या अमरावती जिल्ह्यातील बोर्डी नाला प्रकल्प, करजगांव प्रकल्प व शिंदी (बु.) वृहत लघु पाटबंधारे प्रकल्प हे तीन प्रकल्प अनेक महिन्यांपासून प्रशासकीय मान्यतेसाठी शासनाकडे पडून असणे, अवर्षणप्रवण भागातील योजनांची सांगड वृहत आराखडयाशी घालू नये, केवळ प्रस्तावित प्रकल्पस्थळी पाणी उपलब्धता आहे किंवा नाही हे तपासावे अशा प्रकारचे आदेश दिनांक १८ ऑक्टोबर, २००५ रोजी कृष्णा खोऱ्याच्या बाबतीत जलसंपदा विभागाने काढणे, मोठा अनुशेष असलेल्या जिल्ह्यातील प्रकल्पासाठी सुध्दा अशाच प्रकारची भूमिका जलसंपदा मंत्र्यांनी मंत्रालयात दिनांक २२ जून, २००५ रोजी झालेल्या बैठकीत घेणे, अनुशेष निर्मूलनार्थ जलसंपदा विभागाने स्विकारलेल्या उपरोक्त भूमिकेमुळे अमरावती जिल्ह्यातील उपरोक्त ३ प्रकल्पांना नाशिकच्या जलविज्ञान प्रकल्पाकडून

पाणी उपलब्धता प्रमाणपत्र प्राप्त झाले असले तरी या प्रकल्पांना प्रशासकीय मान्यता न मिळणे, पाटबंधारे विभागाने अनुशेष निर्मूलनास सहाय्यभूत होणाऱ्या या प्रकल्पांना संपूर्णपणे अनुकूल भूमिका घेतली असली तरी ५ कोटी रुपयांवरील प्रकल्प वित्त विभागाकडे पाठविण्याच्या दिनांक २९ नोव्हेंबर, २००५ च्या घटनाबाह्य शासन परिपत्रकाचा आधार घेऊन वित्त विभागाने राज्यपालांच्या निदेशांचा अवमान करणारे अनेक आक्षेप उभे करणे, त्यामुळे प्रशासकीय मान्यतेस होत असलेला प्रदीर्घ विलंब, परिणामी जनमानसामध्ये निर्माण झालेला तीव्र असंतोष, याबाबत शासनाची भूमिका व प्रतिक्रिया.”

लक्षवेधी सूचना ट्रान्स्फर झाली

२४. त्या विभागाशी संबंधित विषय आहे असे वाटल्यामुळे आम्ही पाटबंधारे विभागाकडे ही लक्षवेधी लावली होती. ती बुधवार, दिनांक ५ जुलै २००६ रोजीच्या विधानपरिषदेच्या दिवसाच्या कामकाजामध्ये त्या दिवसाच्या कामकाज पत्रिकेतील बाब क्रमांक तीन वर दुसऱ्या क्रमांकावर दाखविण्यात आली होती. त्यादिवशी सकाळी मा. पाटबंधारे मंत्री श्री. अजितदादा पवार यांनी फोनवरून चर्चा केल्याप्रमाणे मी सभागृह सुरु होण्यापूर्वी त्यांच्या विधानभवनातील दालनामध्ये त्यांना भेटलो. गेल्याबरोबरच त्यांनी विषय काढला. “बी.टी. सर! आज तुमची लक्षवेधी आहे. ती आमच्या विभागाकडे लागली आहे. त्यातील मुख्य विषय हा २९ नोव्हेंबर २००५ चा शासननिर्णय हा आहे. हा शासननिर्णय आमच्या विभागाने निर्गमित केलेला नाही. आमच्या विभागाचा तो शासननिर्णय निर्गमित करण्याशी काहीही संबंध नाही. तुमच्या लक्षवेधीमध्ये या शासननिर्णयाशी संबंधित काही घटनात्मक मुद्दे तुम्ही उपस्थित केले आहेत. वित्त विभागाने तो शासननिर्णय निर्गमित केलेला आहे. तेंव्हा वित्त विभागानेच त्याबाबत उत्तर दिले पाहिजे असे आमचे मत आहे. तसे आता पत्रान्वये मा. सभापतींना मी कळविले आहे. तुमच्या कानावर असावे म्हणून तुम्हाला बोलाविले”. त्यादिवशी ही लक्षवेधी सूचना वित्त विभागाकडे ट्रान्स्फर केल्याचे मा. सभापतींनी सभागृहात सांगितले.

लक्षवेधी सभागृहामध्ये चर्चला आली

२५. पुढे ढकललेली व वित्त विभागाकडे पाठविलेली लक्षवेधी सूचना मंगळवार, दिनांक १८ जुलै २००६ रोजीच्या दिवसाच्या कामकाजामध्ये दाखविण्यात आली होती व त्याप्रमाणे ती त्या दिवशी चर्चला आली. लक्षवेधी सूचनेमध्ये सदस्यांनी काही मुद्दे उपस्थित केलेले असतात त्यावर शासनाच्यावतीने विभागाचे मंत्री लेखी निवेदन सादर करतात. या निवेदनामध्ये त्या मुद्दांबाबतची शासनाची भूमिका नमूद केलेली असते. प्रांजळपणे काम करणारा मंत्री सर्व मुद्द्यांना लेखी निवेदनात उत्तरे देतो. धच्चोटपणे काम करणारे मंत्री गैरसोईच्या मुद्द्यांना लेखी उत्तरे देण्याचे टाळतात. दुसरा मार्ग सांसदिय लोकशाहीच्या

जलसिंचनाचा अनुशेष दूर करण्याचे जे वेळापत्रक मा. राज्यपालांनी ठरवून दिलेले आहे ते संपूर्णपणे खुंटितवर टांगून ठेवण्याचा निर्णय वित्तमंत्र्यांनी घेतला व तो निर्णय दृढनिर्धारपूर्वक अमलात आणला. पुढच्या ५-१५ वर्षात हा अनुशेष भरून तर निघणार नाहीच पण तो आणखी वाढेल. हे काम सुद्धा त्यांनी आपल्या स्वतःच्या हाती घेतले आहे. हा मा. राज्यपालांशी उद्धटपणा करणारा वित्तमंत्र्यांचा धच्चोटपणा नंबर दोन होय.

परिच्छेद ११ पहा

दृष्टीने अत्यंत चुकीचा असला तरी कोणत्या मार्गाचा अवलंब करावयाचा हे त्या त्या मंत्र्यांनेच ठरवावयाचे असते.

आमचे मुद्दे व त्यांची उत्तरे

२६. आम्ही लक्षवेधी सूचनेमध्ये कोणते मुद्दे उपस्थित केले होते व त्या प्रत्येक मुद्याला अर्थमंत्र्यांच्या लेखी निवेदनामध्ये काय उत्तर दिले होते याचे तपशील पुढील प्रमाणे :-

(१) “अनुशेष दूर करण्याच्या प्रयोजनासाठी पाटबंधारे प्रकल्पांना प्रशासकीय मान्यता व सुधारित प्रशासकीय मान्यता देण्याच्या अधिकारांचे विकेंद्रीकरण करण्यात यावे, या मा.राज्यपालांनी घटनात्मक अधिकारानुसार दिलेल्या दिनांक १५ डिसेंबर, २००१ च्या निदेशांची (परिच्छेद ७.१३) अंमलबजावणी न होणे, पुन्हा मा.राज्यपालांनी दिनांक ६ मार्च, २००६ रोजीच्या निदेशान्वये तसेच निदेश (परिच्छेद ७.१०) देवूनही त्याची अंमलबजावणी न होणे,” या आमच्या पहिल्या मुद्याला उत्तर देतांना त्यांनी मा. राज्यपालांच्या निदेशातील परिच्छेद ७.१३ जसाच्या तसा अवतरणात दिला होता व शासनाची भूमिका म्हणून फक्त एक वाक्य “मा. राज्यपालांच्या वरील निदेशाप्रमाणे सीमित प्रमाणात अधिकार पाटबंधारे विकास महामंडळास प्रदान करणे अपेक्षित आहे.” असे नमूद केले होते. एका वाक्याचे हे विधान अत्यंत लबाडीचे होते. कारण राज्यपालांचे निदेश स्पष्ट आहेत व समजत नसतील तर ते आणखी स्पष्ट करणारे राज्यपालांच्या सचिवांचे पत्र आणखी स्पष्ट आहे. ते सहपत्र एक म्हणून याच अंकात छापले आहे.

(२) “जलसिंचनाचा महत्तम अनुशेष असलेल्या अमरावती जिल्ह्यातील बोर्डी नाला प्रकल्प, करजगांव प्रकल्प व शिंदी (बु.) वृहत लघु पाटबंधारे प्रकल्प हे तीन प्रकल्प अनेक महिन्यांपासून प्रशासकीय मान्यतेसाठी शासनाकडे पडून असणे,” या आमच्या दुसऱ्या मुद्याला त्यांनी लेखी निवेदनात एका शब्दाने उत्तर दिलेले नव्हते.

(३) “अवर्षणप्रवण भागातील योजनांची सांगड वृहत आराखडयाशी घालू नये, केवळ प्रस्तावित प्रकल्पस्थळी पाणी उपलब्धता आहे किंवा नाही हे तपासावे अशा प्रकारचे आदेश दिनांक १८ ऑक्टोबर, २००५ रोजी कृष्णा खोऱ्याच्या बाबतीत जलसंपदा विभागाने काढणे,” या आमच्या तिसऱ्या मुद्याला त्यांनी लेखी निवेदनात एका शब्दाने उत्तर दिलेले नव्हते.

(४) “मोठा अनुशेष असलेल्या जिल्ह्यातील प्रकल्पासाठी सुध्दा अशाच प्रकारची भूमिका जलसंपदा मंत्र्यांनी मंत्रालयात दिनांक २२ जून, २००५ रोजी झालेल्या बैठकीत घेणे,” या आमच्या चौथ्या मुद्याला त्यांनी लेखी निवेदनात एका शब्दाने उत्तर दिलेले नव्हते.

(५) “अनुशेष निर्मूलनार्थ जलसंपदा विभागाने स्विकारलेल्या उपरोक्त भूमिकेमुळे अमरावती जिल्ह्यातील उपरोक्त ३ प्रकल्पांना नाशिकच्या जलविज्ञान प्रकल्पाकडून पाणी उपलब्धता प्रमाणपत्र प्राप्त झाले असले तरी या प्रकल्पांना प्रशासकीय मान्यता न मिळणे,” या आमच्या पाचव्या मुद्याला त्यांनी लेखी निवेदनात एका शब्दाने उत्तर दिलेले नव्हते.

(६) “पाटबंधारे विभागाने अनुशेष निर्मूलनास सहाय्यभूत होणाऱ्या या प्रकल्पांना संपूर्णपणे अनुकूल भूमिका घेतली असली तरी ५ कोटी रुपयावरील प्रकल्प वित्त विभागाकडे पाठविण्याच्या दिनांक २९ नोव्हेंबर, २००५ च्या घटनाबाह्य शासन परिपत्रकाचा आधार घेऊन वित्त विभागाने राज्यपालांच्या निदेशांचा अवमान करणारे अनेक आक्षेप उभे करणे,” या आमच्या सहाव्या मुद्याला त्यांनी लेखी निवेदनात एका शब्दाने उत्तर दिलेले नव्हते.

(७) “त्यामुळे प्रशासकीय मान्यतेस होत असलेला प्रदीर्घ विलंब, परिणामी जनमानसामध्ये निर्माण झालेला तीव्र असंतोष, याबाबत शासनाची भूमिका व प्रतिक्रिया.” या आमच्या सातव्या मुद्याला त्यांनी लेखी निवेदनात एका शब्दाने उत्तर दिलेले नव्हते. या तऱ्हेच्या लेखी निवेदनाचा एकूण प्रकार संतापजनक होता.

लक्षवेधी सूचना उपस्थित करण्याची

अनुशेषग्रस्त भागातील प्रकल्पांना मान्यता मिळणे कठीण होईल, शक्यतोवर मान्यता मिळणारच नाही. अशी एक नवी व्यवस्था, अर्थमंत्र्यांनी अस्तित्वात आणली. हा मा. राज्यपालांशी उद्धटपणा करणारा वित्तमंत्र्यांचा धच्चोटपणा नंबर चार होय. ही नवी व्यवस्था म्हणजे २९ नोव्हेंबर २००५ चा त्यांनी काढलेला कुप्रसिद्ध शासननिर्णय होय.

परिच्छेद १५ पहा

आमची उद्दिष्टे

२७. सभागृहाचा एखादा सदस्य जेव्हा सभागृहामध्ये लक्षवेधी सूचना उपस्थित करतो. तेव्हा त्याच्यासमोर काही निश्चित उद्दिष्टे असतात. ही लक्षवेधी सूचना उपस्थित करतांना आमची मुख्य उद्दिष्टे पुढील प्रमाणे होती. :-

(१) २९ नोव्हेंबर २००५ चा शासननिर्णय निर्गमित करण्यामागे शासनाचा नक्की हेतू काय आहे ते जाणून घेणे व शक्य झाल्यास तो रद्द करण्यासाठी शासनाला प्रवृत्त करणे हे व्यापक उद्दिष्ट म्हणता येईल.

(२) २१९ हजार हेक्टरचा म्हणजे सर्वात जास्त अनुशेष असलेल्या जिल्ह्यातील ३ लहान प्रकल्पांना (ज्याची क्षमता १० हजार हेक्टरच्या वर नाही) प्रशासकीय मान्यता देण्याबाबत शासनाची भूमिका काय आहे हे जाणून घेणे व शक्य झाल्यास प्रशासकीय मान्यता देण्यासाठी शासनाला प्रवृत्त करणे हे सीमित उद्दिष्ट. म्हणता येईल

(३) पहिल्या दोन बाबतीत शासन नकारार्थी असेल तर शासनाची भूमिका कशी चुकीची आहे हे उघड्यावर आणणे व अनुशेषग्रस्त जिल्ह्यांचा अनुशेष संपुष्टात आणण्याचा निदान मास्टर प्लॅन तयार करणे या विनपैशाच्या मागणीबाबत शासनाची काय भूमिका आहे, हे जाणून घेणे हे पर्यायी उद्दिष्ट म्हणता येईल. शासनाचे लेखी निवेदन पूर्णपणे नकारार्थी आल्यावर याबाबत सभागृहात काय चर्चा झाली ते पुढील परिच्छेदातून नमूद केले आहे.

प्रश्नाचे उत्तर देण्याचे सोडून ते इतरच माहिती सांगत होते

२८. लेखी निवेदनामध्ये संपूर्णपणे नकारार्थी भूमिका अर्थमंत्र्यांनी घेतलेली असल्यामुळे चर्चेची सुरुवात व्यापक उद्दिष्टापासून करणे चूकच होते. सीमित किंवा मर्यादित उद्दिष्टाबाबत त्यांची भूमिका काय आहे? हे जाणून घेण्यासाठी आम्ही अनुपूरक चर्चेला सुरुवात केली. ३ लहान लहान प्रकल्पांना प्रशासकीय मान्यता तरी मिळविता येईल किंवा ते नाहीच म्हणत असतील तर त्यांच्या मनामध्ये असलेली ही द्वेषभावना किती खोल आहे हे चव्हाट्यावर आणता येईल. या भावनेने आम्ही त्यांना या तीन प्रकल्पांना प्रशासकीय मान्यता केंव्हा देणार? असा प्रश्न विचारला. एवढ्या लहानशा प्रश्नाला सुद्धा ते प्रांजळपणे उत्तर देत नव्हते. अत्यंत द्वेषपूर्ण भावनेतून “मान्यता द्यायची नाही” असा निर्णय त्यांनी आपल्या मनात घेऊन टाकला असला तरी स्पष्टपणे नकारार्थी उत्तर ते देत नव्हते. एकतर त्यांना तसे उत्तर देण्याचा संकोच वाटत होता किंवा धोरण म्हणून ते तसे करित होते. “प्रशासकीय मान्यता देण्यात येईल” “प्रशासकीय मान्यता देण्यात येणार नाही” किंवा “एक महिन्या दोन महिन्यात याबाबतचा निर्णय घेण्यात येईल” या तीन पैकी कोणतेही एक उत्तर त्यांना देता आले असते व चर्चा पुढे गेली असती. नेमके उत्तर देण्याचे ते टाळत होते व इतरच इतिहास, भूगोल, एकूण प्रकल्प किती, ते किती वर्षात पूर्ण होणार, इतर प्रकल्पांना किती खर्च येणार ह्या फालतू गोष्टी सांगून सभागृहाचा वेळ खाण्याचे धोरण त्यांनी स्वीकारले होते. सारा इतिहास सांगूनही शेवटी मान्यता देणार की नाही हे ते सांगतच नव्हते. एका मागून एक ५ वेळा मी तो प्रश्न विचारला. सभागृहाचा किती वेळ खायचा याची मलाच लाज वाटल्यामुळे पाचव्या वेळी आम्हाला समजत नसेल तर सभापती महोदय आपण ते उत्तर ऐकून घ्यावे एवढे म्हटल्यावरसुद्धा अर्थमंत्र्यांनी लांबलचक इतर भाषण दिले व मुळ प्रश्नाला उत्तर दिलेच नाही. चर्चा बारकाईने नजरेखालून घालण्यासारखी आहे. ती पुढील प्रमाणे :-

“प्रा. बी.टी.देशमुख : सभापती महोदय, अनुशेषग्रस्त भागाच्या संदर्भात घटनात्मक प्रश्न गुंतलेला आहे अशी ही लक्षवेधी सूचना आहे. या संबंधातील घटनात्मक बाबींबद्दल मी या सूचनेमध्ये स्पष्टपणे म्हटलेले आहे की, जलसिंचनाचा महत्तम अनुशेष असलेल्या अमरावती जिल्ह्यातील बोर्डी नाला प्रकल्प, करजगाव प्रकल्प व शिंदी (बु.) वृहत लघु पाटबंधारे प्रकल्प हे तिन्ही प्रकल्प पाटबंधारे विभागाने केलेला तपासणीमध्ये फिजिबल झालेले आहेत. तेव्हा आता माझा पहिला प्रश्न असा आहे की, वित्त विभागाने यासाठी सम्वती

देण्याबाबतीत मात्र अतिशय दुष्टपणाचे वर्तन केलेले आहे. तेव्हा या तिन्ही प्रकल्पांना मान्यता देण्यात आपल्याला अडचण काय आहे ? नसल्यास या तिन्ही प्रकल्पांना आपण आज, उद्या, परवा मान्यता देणार काय ?

श्री.जयंत पाटील : सभापती महोदय, एकत्रितपणे राज्य शासनाने या विभागामध्ये जलसंपदा विभागाची अशी घेतलेली जी जबाबदारी आहे त्याबाबतीत विशेषतः अमरावती जिल्ह्यामध्ये एकंदर घेतलेले प्रकल्प हे ७९५ कोटी रूपयांचे आहेत. ११ बांधकामाधीन प्रकल्पांमध्ये ....

प्रा. बी.टी.देशमुख : सभापती महोदय, मी येथे केवळ एवढाच प्रश्न विचारला आहे की, अमरावती जिल्ह्यातील या तीन प्रकल्पांना मान्यता देण्यामध्ये आपल्याला काय अडचण आहे ? तेव्हा मंत्री महोदयांनी तेवढेच येथे सांगावे. ...

श्री. जयंत पाटील : सभापती महोदय, सन्माननीय सदस्यांना मी विनंती करतो की, त्यांनी मला त्यांच्या प्रश्नाला उत्तर देण्याच्या दृष्टीने बोलू द्यावे. ... मी अजून दीड वाक्य देखील पूर्ण केलेले नाही. ...

प्रा. बी.टी.देशमुख : सभापती महोदय, जो प्रश्न मी येथे विचारला आहे त्याला लेखी निवेदनात उत्तर शासनाने, मंत्र्यांनी दिलेले नाही याची मला लाज वाटते. आम्ही गेली अनेक वर्षे, जवळपास ६० वर्षे पिळले गेले आहेत. आज देशाचे पंतप्रधान तेथे येऊन जातात. माननीय राष्ट्रपतींनी देखील आदेश काढून या बाबतीत राज्याच्या माननीय राज्यपालांना खास अधिकार दिलेले आहेत. तेव्हा माझ्या नेमक्या प्रश्नाला माननीय मंत्री महोदयांनी उत्तर द्यावे. मी विचारले आहे की, जलसिंचनाचा महत्तम अनुशेष असलेल्या अमरावती जिल्ह्यातील या तीन लघु प्रकल्पांना मान्यता देण्यात आपल्याला काय अडचण आहे ? या तिन्ही प्रकल्पांना वित्त विभागाने विळखा घालून ठेवलेला आहे. म्हणूनच मी हा प्रश्न विचारलेला आहे त्याला मंत्र्यांनी उत्तर द्यावे.

श्री. जयंत पाटील : सभापती महोदय, मी मघापासून तेच सांगण्याचा प्रयत्न करीत आहे. अमरावती जिल्ह्यात एकंदर ७९५ कोटी रूपये ...

प्रा. बी.टी.देशमुख : सभापती महोदय, मंत्री महोदयांनी माझ्या पहिल्या प्रश्नाला लेखी उत्तर का दिले नाही हे प्रथमतः सांगावे.

श्री. जयंत पाटील : सभापती महोदय, हा सन्माननीय सदस्यांचा दुसरा प्रश्न झाला. प्रथमतः त्यांच्या पहिल्या प्रश्नाला उत्तर देण्याची संधी त्यांनी मला दिली तर मी त्यांच्या या दोन्ही प्रश्नांचे उत्तर देऊ शकेन. ...

प्रा. बी.टी.देशमुख : सभापती महोदय, यांना माननीय राज्यपालांनी निदेश दिले हे यामध्ये कबूल केले आहे, त्या निदेशांचे पालन त्यांनी केलेले नाही हेही कबूल केले आहे. तेव्हा हे तीन लहान लहान प्रकल्प आहेत, जे तुम्ही अडवून ठेवले आहेत. त्यामागील कारणे काय आहेत ? हे नामदार वित्त मंत्र्यांनी सांगावे. त्यांचे उत्तर आम्हाला समजत नसेल तर सभापती महोदय, आपण ते ऐकून घ्यावे.

श्री. जयंत पाटील : सभापती महोदय, अमरावती जिल्ह्यामध्ये एकंदर ११ प्रकल्प आहेत आणि ७९५ कोटीची त्यांची उर्वरित किंमत आहे. यावर्षी त्यांना १५८ कोटी रूपये मिळणार आहेत. माननीय पंतप्रधानांनी जी भूमिका घेतली आहे ती योग्य आहे. तेव्हा एकत्रितपणे या जिल्ह्याला मिळणारे पैसे आहेत ते गृहीत धरून, म्हणजे राज्य सरकार १५८ कोटी रूपये देणार आहे. .... पुढील दोन वर्षांमध्ये एकत्रितपणे येणारे पैसे, राज्य सरकारकडून मिळणाऱ्या निधीतील ८०० कोटी रूपयांचे प्रकल्प पूर्ण व्हायला ५ ते ६ वर्षे लागू शकतात. .... दरम्यानच्या काळात माननीय पंतप्रधान नागपूर विभागामध्ये आले होते व त्यावेळी त्यांनी अ.आय.बी.पी. मार्फत हातात घेतलेले सर्व प्रकल्प घेण्यात यावेत असा उल्लेख केला. त्यामुळे कदाचित परिस्थिती बदलली असेल, त्यामध्ये केंद्र सरकारचा निधी अधिक राज्य सरकारचा निधी एकत्रित करून तो त्या जिल्ह्यामध्ये अधिक जाणार असेल

तर त्या प्रमाणात त्या जिल्ह्यातील प्रकल्पांना परवानगी देता येऊ शकेल. हा प्रश्न एका जिल्ह्यापुरता मर्यादित नाही. मी आपल्या निदर्शनास आणतो की, एकूण आपल्या हातामध्ये असलेले प्रकल्प लक्षात घेऊन या जिल्ह्यासाठी दिलेला निधी कमी पडत असला तरी हे प्रकल्प हातामध्ये घेऊन ते पूर्ण करण्यासाठी या सर्व प्रकल्पांना थोडा थोडा निधी विभागून देण्यापेक्षा काही अपूर्ण प्रकल्प हे ठराविक कालावधीमध्ये पूर्ण करावेत....

प्रा. बी. टी. देशमुख : सभापती महोदय, आपल्याला उत्तर समजले काय? ही किती लाजिरवाणी गोष्ट आहे...”

सभागृहात अस्वस्थता

२९. १९७४ पासूनची व्यवस्था बदलवून अर्थमंत्र्यांनी कारभार वेकायदेशीरपणे आपल्या हाती घेतलेला, महाराष्ट्रातील महत्तम म्हणजे २१९ हजार हेक्टरचा जलसिंचनाचा अनुशेष असलेला जिल्हा, त्यातील केवळ अल्पशी म्हणजे १० हजार हेक्टरच्या आत सिंचनक्षमता असलेले तीन लहान लहान प्रकल्प, त्याला प्रशासकीय मान्यता देण्याचा प्रश्न, अनेक वर्षे सभागृहात काम केलेला एक सदस्य एकदा नव्हे पाचदा विचारतो आणि अर्थमंत्री त्याचे प्रांजळ उत्तर न देता फालतूचाच इतिहास व भूगोल सांगतात, यामुळे सभागृहामध्ये एक प्रकारची अस्वस्थता निर्माण झाली. अनेक सदस्यांनी चर्चेतील सहभागासाठी हात वर केले.

दिवाकरराव रावते यांचा चर्चेतील सहभाग

३०. श्री. दिवाकरराव रावते यांनी अपुऱ्या प्रकल्पांना तुम्हाला निधी द्यायचा असेल तर तो नंतर द्या. तीन प्रकल्पांच्या प्रश्नाबाबत माहिती सांगण्यात आपल्याला अडचण काय आहे? असा प्रश्न विचारला त्यावर सुद्धा ते ठामपणे काही उत्तर देत नव्हते. या जिल्ह्यात नवीन प्रकल्पांना मान्यता देता येईल किंवा नाही? असा प्रश्न ते स्वतःलाच विचारत होते ती चर्चा पुढील प्रमाणे :-

“श्री. दिवाकर रावते : सभापती महोदय, माननीय सदस्य प्रा. बी.टी. देशमुख सरांनी स्पेसिफिक प्रश्न विचारला आहे. या तीन पाटबंधारे प्रकल्पासंबंधी आपण स्पेसिफिक माहिती सांगण्यामध्ये अडचण काय आहे?

प्रा. बी. टी. देशमुख : सभापती महोदय, तीन प्रकल्पाबाबत काहीही उत्तर मंत्रिमहोदयांनी दिले नाही. ते देण्यामध्ये अडचण काय आहे? आपल्याला काही तरी सांगायला अडचण काय आहे? आपण साऱ्या देशाचा निबंध वाचून कां दाखविता?

श्री.दिवाकर रावते : सभापती महोदय, माननीय सदस्यांचा स्पेसिफिक प्रश्न आहे. इतर अपूर्ण प्रकल्पांना आपल्याला निधी द्यावयाचा असेल तर तो नंतर द्या...

प्रा. बी. टी. देशमुख : सभापती महोदय, ही अतिशय लाजिरवाणी गोष्ट आहे. तीन प्रकल्पाबाबत या लेखी निवेदनामध्ये एका शब्दाचा देखील उल्लेख नाही. याबाबत आपण काहीतरी बोलावे अशी माझी मागणी आहे. हे याठिकाणी हे ऐकत असतांना आपल्याला लाज वाटते. मूळ मुद्दा असा आहे की, या लघु प्रकल्पांना कां मान्यता दिली जात नाही? ही लाजिरवाणी गोष्ट आहे असे मला वाटते. यासंबंधी चार वेळा तोंडी विचारणा केली. सभापती महोदय, मंत्रिमहोदयांच्या उत्तराने आपले समाधान झाले असे आपण म्हणाला नाहीत त्याबद्दल मी आपला आभारी आहे...

श्री. जयंत पाटील : या जिल्ह्यामध्ये हातात घेतलेले प्रकल्प पुढील सहा वर्षात पूर्ण होतील अशा पध्दतीने घेतले आहेत. त्यामुळे नवीन प्रकल्प त्या जिल्ह्यामध्ये मंजूर करता येतील किंवा नाही...

मंत्रिमंडळाच्या निर्णयाशिवाय (एकत्रितरित्या सर्वांची सम्मती झाल्याशिवाय) मंत्र्याला धोरणाबाबत जाहीर निवेदनसुद्धा करता येत नाही. इथे तर अर्थमंत्री “I am the State” च्या थाटात राज्यपालपदाची अवहेलना करणारे शासननिर्णय एकामागून एक काढत आहेत. विदर्भातील सर्वच्या सर्व मंत्र्यांनी केलेली ही तक्रार कुप्रसिद्ध शासननिर्णयाविरुद्ध केलेली असली तरी स्वऱ्या अर्थाने सामुदायिक जबाबदारीच्या तत्वाचा अर्थमंत्र्यांनी भंग केला आहे असा मा. राज्यपालांकडे दाखल केलेला एफ.आय.आर. असेच त्या तक्रारीचे स्वरूप आहे. आपल्या सहकाऱ्याप्रति त्यांनी दाखविलेला हा धच्चोटपणा क्रमांक सहा होय. परिच्छेद ४८ पहा

प्रा. बी. टी. देशमुख : सभापती महोदय, केवढी लाजिरवाणी गोष्ट आहे? महाराष्ट्रातील सर्वात जास्त अनुशेष असलेला हा जिल्हा आहे..."

मा. विरोधी पक्षनेत्यांचा सहभाग

३१. मा. विरोधी पक्षनेते श्री. भाऊसाहेब फुंडकर यांनी हा सर्वात जास्त अनुशेष असलेला जिल्हा आहे. तुम्ही प्रशासकीय मान्यता देणार नसाल तर ती अन्याय करणारी गोष्ट आहे असे सांगून पाहिले. "आपण पैसे देऊ नका पण निदान प्रशासकीय मान्यता तर द्या?" असा प्रश्न विचारून पाहिला. अर्थमंत्री 'होय' म्हणायला तयार नव्हते व नाही असेही म्हणत नव्हते. "अमरावती जिल्ह्यातील अनुशेष आपल्याला भरून काढावयाचा आहे" अशी भंपक व पोकळ भाषा ते वापरत होते. स्वाभाविकपणे मुद्यांची नोटीस दिल्यावर मान्यता देणार किंवा नाही हे लेखी निवेदनात कां आले नाही? इतर भंपक भाषणसुद्धा लेखी निवेदनात कां आले नाही? असाही प्रश्न आला. ती चर्चा पुढील प्रमाणे :-

"श्री. पांडुरंग फुंडकर : सभापती महोदय, माननीय सदस्य प्रा. बी.टी.देशमुख सरांनी सांगितल्याप्रमाणे सर्वात जास्त अनुशेष असलेला हा जिल्हा आहे. तसेच, प्रत्येक अधिवेशनामध्ये हा प्रश्न उपस्थित करण्यात येतो. या प्रकल्पाला आपण प्रशासकीय मान्यता देणार नसाल तर या जिल्ह्यावर अन्याय करणारी गोष्ट आहे..."

श्री. जयंत पाटील : सभापती महोदय, प्रशासकीय मान्यता देणे याचा अर्थ असा की, तेवढी कमिटमेंट करावी लागते. आपण ८०० कोटींचे प्रकल्प हाती घेतले आहेत. त्यांना दरवर्षी १५८ कोटींचा निधी द्यावा लागणार आहे. अनुशेष दूर होण्यासाठी जेवढा निधी दिला पाहिजे तेवढ्या निधीतून काही प्रकल्प पूर्ण व्हावेत म्हणून ते हातामध्ये घेतले आहेत. त्यामुळे हे प्रकल्प अर्धवट ठेवण्याची भूमिका घेतली तर त्या विभागातील जनतेला फसविल्यासारखे होईल. त्यामुळे काहीतरी मर्यादा राहिली पाहिजे, आणि जे प्रकल्प हातामध्ये घेतले आहेत ते पूर्ण केले पाहिजेत. आणि म्हणून ८०० कोटींच्या प्रकल्पामधून त्या जिल्ह्यासाठी १५८ कोटी देणार आहेत. २००० कोटींचा अनुशेष असला तरी ज्यावेळी रक्कम वाढवून दिली जाईल त्यावेळी हे प्रकल्प मंजूर करता येतील. आणि त्यामुळे राज्यामध्ये अर्धवट अवस्थेत असलेले प्रकल्प अर्धवट ठेवणे योग्य होणार नाही.

प्रा. बी. टी. देशमुख : सभापती महोदय, १९९४ च्या सरासरीप्रमाणे २००० कोटींचा अनुशेष आहे. हे ऐकतांना आपली मान लाजेने खाली गेली पाहिजे.

श्री. पांडुरंग फुंडकर : सभापती महोदय, हे प्रकल्प नवीन नाहीत. हे प्रकल्प जुने असून ते प्रशासकीय मान्यतेसाठी पडले आहेत. आपण पैसे देऊ नका परंतु प्रशासकीय मान्यता तरी द्या.

प्रा. बी. टी. देशमुख : सभापती महोदय, पाटबंधारे विभागाने प्रवाही सिंचनाचे हे सफल प्रकल्प म्हटले आहे. इतर जिल्ह्यामध्ये आपण ४००-४०० मीटर उंचीवर पाणी चढविता. २१०० कोटींचा प्रकल्प करता. आणि या जिल्ह्यातील लघुपाटबंधारेच्या प्रकल्पांना मान्यता देत नाही? पाटबंधारे विभागाने या प्रकल्पासाठी अनुकूल शिफारस करून पाठविली आहे, पाटबंधारे विभागाने पाणी उपलब्ध करून दिले आहे. हा महत्तम अनुशेष असलेला जिल्हा असल्यामुळे माझ्या दोन्ही प्रश्नांना आपण उत्तर दिले नाही. १९९४ च्या सरासरीनुसार २००० कोटींच्या वर अनुशेष असून हे प्रकल्प दिल्यानंतर सुद्धा तीन पट अनुशेष शिल्लक राहणार आहे.

श्री. जयंत पाटील : सभापती महोदय, त्या विभागामध्ये सर्वात जास्त अनुशेष अमरावती जिल्ह्यामध्ये आहे. त्यामुळे अमरावती जिल्ह्यातील अनुशेष आपल्याला भरून काढावयाचा आहे...

(अडथळा)

सभापती महोदय, मला जर बोलूच द्यावयाचे नसेल तर मी खाली बसतो, आपण माननीय सदस्यांना बोलू द्यावे...

श्री.जयंत पाटील : सभापती महोदय, सन्माननीय सदस्यांनी मंत्र्यांना बोलू दिले पाहिजे. उत्तर पूर्ण करण्याची मला संधी मिळणार नसेल तर मी खाली बसतो. सभापती महोदय, मला आपण संरक्षण द्यावे.

प्रा.बी.टी.देशमुख : या लेखी निवेदनामध्ये आपण तसे का उत्तर दिले नाही ? "

अत्यंत हीन दर्जाचा मनोवृत्तीचे प्रदर्शन

३२. एका लहानशा एका ओळीच्या प्रश्नाचे उत्तर मंत्रिमहोदय देत नव्हते. सारा इतिहास भूगोल सांगत होते. प्रश्नाचे उत्तर द्या म्हटले तर मला बोलू द्यावे, असे म्हणत होते. एकदा तर त्यांनी मा. सभापती महोदय आपण मला संरक्षण द्यावे अशीही विनंती केली. मा. पिठासीन अधिकाऱ्यांनी त्यांना त्याप्रमाणे संरक्षण दिले ते पुढील शब्दात :-

"**उपसभापती :** सन्माननीय देशमुख साहेब, आपल्या या प्रश्नाच्या बाबतीत तीव्र भावना आहेत याची मला कल्पना आहे, या प्रश्नाच्या बाबतीत सदनाच्याही तीव्र भावना आहे. हा प्रश्न नेहमी चर्चिला जात आहे. माझी आपल्याला एक विनंती आहे की, या लक्षवेधी सूचनेवर आपण हवे तेवढे प्रश्न उपस्थित करावेत, मी कोणाला अडविणार नाही. माझी एवढीच विनंती आहे की, या प्रश्नाच्या संदर्भात मंत्री महोदयांना व्यवस्थित उत्तर देण्याची संधी द्यावी. त्यानंतर आपण बोलावे."

वाढता प्रादेशिक असमतोल या राज्याला लागलेला एक शाप आहे, तो संपुष्टात येणे गरजेचे आहे, अशीच आमच्या सभागृहाच्या उभय पीठासीन अधिकाऱ्यांची भावना राहिली आहे. अनुशेष निर्मूलनासाठी कोणताही सदस्य सभागृहात प्रश्न मांडत असेल तर उभय पिठासीन अधिकारी त्याकामी शक्य ती सर्व मदत करतात, असा आमचा अनुभव आहे. त्यामुळे मा. उपसभापती श्री. वसंतरावजी डावखरे यांनी उपरोक्त उद्गार काढल्यावर अर्थमंत्र्यांचे उत्तर सुरू झाल्यावर आम्ही सर्वांनीच ते शेवटपर्यंत शांततेने ऐकून घेण्याचे ठरविले. त्यांनी या तीन प्रकल्पांना मान्यता देणार किंवा नाही याबाबत दिलेले (खरे म्हणजे न दिलेले) लांबलचक उत्तर पुढील प्रमाणे :-

"**श्री.जयंत पाटील :** ज्या तीन प्रकल्पांचा उल्लेख केलेला आहे, त्या तीनही प्रकल्पांचे प्रपोजल नियोजन विभागाकडे आहे, त्यावर प्रोसेस चालू आहे. असे लक्षात आले की, त्या जिल्ह्यातील एकंदर हातामध्ये घेतलेले प्रकल्प पूर्ण करण्यासाठी सध्याचा निधी पुरेसा नाही. म्हणून अधिक प्रकल्पांना मान्यता दिली तर दिलेला नियतव्यय सर्व प्रकल्पांना विभागून दिला जाईल आणि प्रकल्प पूर्ण होण्यास विलंब होईल. तीन वर्षांमध्ये जो काही निधी दिला जाईल त्यापेक्षा जास्त प्रकल्प मंजूर झाले तर ते प्रकल्प पूर्ण होणार नाहीत. म्हणून आधीचे हातामध्ये घेतलेले ११ प्रकल्प पूर्णत्वाजवळ गेले तर नवीन प्रकल्पांना मान्यता द्यावी, अशी नियोजन विभागाने भूमिका घेतलेली आहे."

या तीन प्रकल्पांना मान्यता देणार की नाही हे स्पष्टपणे त्यांनी सांगितले नाही. पण "अमरावती जिल्ह्यातील हाती घेतलेले ११ प्रकल्प पूर्णत्वाजवळ गेल्यावर नवीन प्रकल्पांना मान्यता द्यावी" अशी लांबलचक भूमिका मांडली. त्यातून दिसून येणारी मनोवृत्ती ही अनुशेषग्रस्त भागाबद्दल अत्यंत द्वेषयुक्त मनोवृत्तीचे प्रतिनिधित्व करणारी होती.

गुरुनाथ कुळकर्णी यांनी केलेले सिझरीन

३३. तीन प्रकल्पाबाबत स्पष्टपणे उत्तर मंत्रिमहोदय देत नव्हते. पण हाती घेतलेले ११ प्रकल्प पूर्णत्वाच्या जवळ गेल्यावर नवीन प्रकल्पाला मान्यता द्यावी अशी आमची भूमिका असल्याचे निंदास्पद उत्तर त्यांनी दिले. त्यांच्या या उत्तरामुळे मी पुढे अतिशय खोचक शब्द वापरला. ज्येष्ठ सदस्य श्री. गुरुनाथ कुळकर्णी यांनी त्याबाबत हटकले. महाराष्ट्राच्या विविध भागांमध्ये असलेल्या विकासाच्या असमतोलाबद्दल ज्यांच्या मनामध्ये खदखद आहे, अंसतोष आहे, ही गोष्ट योग्य नाही अशी ज्यांची मनापासून भावना आहे, पक्षीय भेदभाव विसरून खाजगी बोलण्यातच नव्हे तर सभागृहात ठामपणे अनुशेष निर्मूलनाची भूमिका घेणाऱ्या सभागृहातील सदस्यांच्या यादीमध्ये श्री. गुरुनाथ कुळकर्णी यांचे स्थान बरेच वरचे आहे.

Therefore, G.R. dated 28.7.2006 giving relaxation from G.R. dated 29.11.2005 to the six districts, is not only meaningless but is also ridiculous.

श्री. गुरुनाथ कुळकर्णी हे सभागृहात मुद्दा सोडून देणारे गृहस्थ नाहीत. पण याबाबतीत त्यांनी मी खोचकपणे वापरलेल्या शब्दाबद्दल एक वाक्य वापरले व तो मुद्दा सोडून दिला. त्यांनी हटकल्यामुळे शब्द मागे घेण्याचा मी विचार केला असता पण त्यांनी मुद्दा सोडून दिल्यामुळे क्षणात माझ्या मनात अशी भावना आली की त्यांनी केलेला तो हस्तक्षेप मंत्र्यांसाठी होता. “तुमच्या बद्दल हे काय शब्द वापरले जात आहेत तीन लहान लहान प्रकल्प आहेत. कशाला एवढा दुराग्रह करता” असे जणू काही ते मंत्र्यांना सांगत आहेत असे मला वाटले. प्रत्यक्ष सभागृहात गुरुनाथजी एकच वाक्य बोलले. माझ्या खोचक शब्दाच्या वापरामुळे व तो श्री. गुरुनाथ कुळकर्णी यांनी आणखी खोचक केल्यामुळे, अर्थमंत्र्यांना जो गुस्सा आला, त्याचा फायदा असा झाला की सिझरीन करून एखादे विपारी फळ बाहेर काढावे तसे या तीन प्रकल्पाला तर मान्यता देतच नाही पण कोणत्याही प्रकल्पाला देणार नाही अशा अर्थाची मळमळ अर्थमंत्र्यांच्या तोंडून बाहेर पडली. निश्चित शब्द पुढील प्रमाणे :-

“**प्रा.बी.टी.देशमुख** : नियोजन विभागाने हीन वृत्तीची भूमिका घेतलेली आहे, हे लक्षात घेऊन माझ्या पुढच्या प्रश्नाला उत्तर द्यावे. १० हजाराच्या आतील तीन प्रकल्प आहेत, ते प्रकल्प पूर्ण करून देखील या जिल्ह्याचा एक तृतीयांश अनुशेष दूर होत नाही, ही गोष्ट खरी आहे काय ?

श्री.गुरुनाथ कुळकर्णी : माझा हरकतीचा मुद्दा आहे. ‘हीन वृत्तीची प्रवृत्ती’, अशाप्रकारचा शब्दप्रयोग सन्माननीय सदस्यांनी वापरलेला आहे, तो पार्लमेंटरी आहे की नाही हे तपासावे.

प्रा.बी.टी.देशमुख : ते शब्द अनपार्लमेंटरी आहेत, म्हणून ते शब्द जाणूनबुजून वापरलेले आहेत.

उपसभापती : सन्माननीय सदस्यांनी दिशाहीन पॉइन्ट ऑफ ऑर्डर उपस्थित करू नये.

श्री.जयंत पाटील : माझी विनंती आहे की, सन्माननीय सदस्यांनी कोणत्या भाषेमध्ये प्रश्न मांडावा, हा त्यांचा प्रश्न आहे, त्याबद्दल मी मत प्रदर्शन करत नाही. तो ज्यांच्या त्यांच्या कुवतीचा प्रश्न आहे.

प्रा.बी.टी.देशमुख : हीन वृत्तीपेक्षा चांगला शब्द मला सापडत नाही. माझे म्हणणे असे आहे की, आज हाती असलेले प्रकल्प हे किरकोळ आहेत, हे लक्षात घेता, आज जरी ते पूर्ण केले तरी तो अनुशेष दूर होत नाही. त्यामुळे याकडे दुर्लक्ष केले जात असेल तर ही हीन वृत्ती आहे, ही वृत्ती चांगली नाही. ही वृत्ती कमी दर्जाची आहे. या वृत्तीचे प्रदर्शन करणाऱ्या अधिकाऱ्यांना लगाम घालावा. माझा पॉइन्टेड प्रश्न आहे की, सन १९९४ च्या सरासरीवर २ हजार कोटीचा अनुशेष आहे. तो पूर्ण होईल, इतक्या प्रकल्पांना प्रशासकीय मान्यता देणारा बृहत् आराखडा आपण किती दिवसात पूर्ण करणार आहात ?

श्री.जयंत पाटील : या सर्व प्रकल्पांना एकाचवेळी प्रशासकीय मान्यता दिली तर सगळेच प्रकल्प अर्धवट राहतील. म्हणून एवढ्या सगळ्या प्रकल्पांना मान्यता न देण्याचा निर्णय घेतलेला आहे.”

एका ओळीच्या प्रश्नाला व एका ओळीच्या उत्तरासाठी १५ मिनिटे

३४. दुपारी १२ वाजून ५५ मिनिटांनी सभागृहात चर्चा सुरू झाली. “या तीन प्रकल्पांना मान्यता केंव्हा देणार?” या पहिल्याच एका ओळीच्या प्रश्नाला “प्रकल्पांना मान्यता न देण्याचा निर्णय घेतलेला आहे” असे एका ओळीचे उत्तर अर्थमंत्र्यांनी दिले, तेंव्हा १ वाजून १० मिनिटे झाली होती. एका वाक्याच्या उत्तरासाठी त्यांनी सभागृहाची १५ मिनिटे गिळली होती. नकारार्थी उत्तर देण्याचा मंत्र्यांना पूर्ण अधिकार असतो, त्याबद्दल दुमतच असू शकत नाही. आमच्या दृष्टीने एका वाक्याचे ते नकारार्थी उत्तर मिळाल्यावर तो प्रश्न संपला होता. आम्ही पुढच्या प्रश्नाकडे वळलो.

बिन खर्चाचा व बिन पैशाचा प्रश्न

३५. अर्थमंत्र्यांचे नकारार्थी लेखी उत्तर पाहिल्यानंतर व्यापक उद्दिष्टांचा प्रश्न विचारण्याची आमची हिंमतच झाली नाही. सिमित किंवा मर्यादित

उद्दिष्टांचा तीन प्रकल्पांचा प्रश्न आम्ही त्यांना विचारला तर त्यांनी १५ मिनिटांनी एका वाक्याचे नकारार्थी उत्तर दिले. म्हणून आम्ही बिनखर्चाचा बिन पैशाचा दुसरा प्रश्न विचारायला सुरुवात केली. २१९ हजार हेक्टरचा अनुशेष असलेल्या जिल्ह्यामध्ये ८-१० हजार हेक्टरची सिंचन क्षमता निर्माण करणाऱ्या प्रकल्पांना प्रशासकीय मान्यता देण्यास त्यांनी ठाम नकार दिला होता. “अमरावती जिल्ह्यातील अनुशेष आपल्याला भरून काढायचा आहे” “अनुशेष दूर करणे ही सरकारची कटिबद्धता आहे” असे भंपक, बोगस, बिनबुडाचे, निरर्थक शब्द त्यांनी चर्चेत वापरले होते. तेंव्हा मग निदान २१९ हजार हेक्टरचा अनुशेष दूर करणाऱ्या प्रकल्पांचा बृहत् आराखडा तरी आपण तयार करणार काय? अशा दुसऱ्या उपप्रश्नाला आम्ही सुरुवात केली. कारण हा बिनपैशाचा बिनखर्चाचा प्रश्न होता किंवा फारच अल्पखर्चाचा प्रश्न होता असे म्हणता येईल. यापूर्वी दिलेली चर्चा काळजीपूर्वक वाचली तर असे लक्षात येईल की आम्ही दुसरा उपप्रश्न विचारायला सुरुवात केली. तेंव्हा त्यांनी १५ मिनिटांनी पहिल्या उपप्रश्नाचे उत्तर दिले. दुसऱ्या उपप्रश्नाला सुद्धा ते उत्तरच देत नव्हते. पुन्हा इतिहास - भूगोल सांगत होते. त्यावरून सभागृहात चांगलीच कडाक्याची चर्चा झाली ती पुढील प्रमाणे :-

“**प्रा. बी. टी. देशमुख** : माझ्या प्रश्नाला ‘नाही’ असे उत्तर द्याना आपण? मी पुन्हा प्रश्न विचारतो. आपण ‘नाही’ म्हणा पण गोलगोल उत्तर देऊ नका. यासंदर्भात देशाच्या माननीय पंतप्रधानांनी आदेश दिले. माननीय राष्ट्रपतींनी विशेषाधिकार वापरून राज्यपालांना निदेश दिले. त्यांनी तुम्हाला सांगितले की, प्रशासकीय मान्यतेच्या अधिकाराचे विकेंद्रीकरण करा. ते तुम्ही केले नाही. दुष्टपणा करून अनेक दिवसांपासून चालू असलेली पध्दत बंद केली. मागच्या वर्षी नोव्हेंबर २००५ मध्ये आदेश काढला की, वित्त विभागामध्ये हे अडकवून ठेवा. मी ‘दुष्टपणा’ असे का म्हणतो ? आधी १९७४ च्या आदेशाप्रमाणे १९७४ पासून हे सर्व चालू होते. परंतु आता २००५ च्या आदेशाप्रमाणे नवीन पध्दत सुरु केलेली आहे. सन १९९४ च्या सरासरीवर २ हजार कोटी रुपयांच्या वर अनुशेष आहे. हा अनुशेष दूर करीत नाही असे म्हणावे किंवा तो अनुशेष पूर्ण होईल याबाबचा बृहत् आराखडा नियोजन विभागाच्या बुद्धिमान अधिकाऱ्यांना आदेश देऊन दोन महिन्यात सभागृहाला सादर करावा.

श्री. जयंत पाटील : सभापती महोदय, अनुशेष दूर करणे ही सरकारची कटिबद्धता आहे.

प्रा. बी. टी. देशमुख : आम्हाला बोगस उत्तर नको. दोन महिन्यात संपूर्ण अनुशेष दूर करण्याचा बृहत् आराखडा सादर करणार काय ? हिंमत असेल तर ‘नाही’ म्हणा ना ?

श्री. जयंत पाटील : हिंमत सगळीच आहे. सभापती महोदय, मला बोलण्याची संधी द्यावी. मंत्र्यांना बोलू दिले पाहिजे. सन्माननीय सदस्यांनी ऐकून घ्यावे. ऐकून घेण्यासाठी सुध्दा शक्ती लागते. आपण उत्तर ऐकून घ्यावे. योग्य असेल किंवा अयोग्य असेल पण उत्तर देण्यासाठी जरा तरी वेळ द्यावा.

प्रा. बी.टी.देशमुख : दोन महिन्यांमध्ये या जिल्ह्याचा पूर्ण अनुशेष दूर करणारा बृहत् आराखडा सादर करण्यात येईल काय? असा प्रश्न सभापती महोदय, आपणच विचारावा.

उपसभापती : सर्व सन्माननीय सदस्यांमध्ये कोणीही अतिरेकी नाही. या ठिकाणी कोणताही बॉम्ब न येता परिस्थिती स्फोटक व्हावयास लागली आहे. ही लक्षवेधी सूचना राखून ठेवावी असे मी म्हणत नाही परंतु...

श्री. जयंत पाटील : सभापती महोदय, सन्माननीय सदस्य जे प्रश्न विचारतील त्याचे उत्तर देण्यास मी तयार आहे. मला उत्तर देण्याची संधी दिली तर उत्तर देता येईल. सन्माननीय सदस्य मंत्र्यांचे एक वाक्य सुध्दा ऐकून घेण्यास तयार नाहीत. ज्या विस्तृतपणे सन्माननीय सदस्य प्रश्न विचारत आहेत तसेच विस्तृत उत्तर मला देऊ द्यावे.

प्रा. बी. टी. देशमुख : सभापती महोदय, मी एकाच वाक्याचा प्रश्न विचारतो.”

दोन महिन्यात बृहत् आराखडा

The fact that there is little attempt to spend the money made available under the backlog is not adequate, could not be answered convincingly by Government of Maharashtra.

तयार करणार

३६. आमच्या दुसऱ्या उपप्रश्नाला ते उत्तरच देत नव्हते. वर नमूद केल्याप्रमाणे मी एका वाक्याचा “हा अनुशेष दूर करण्याचा बृहत आराखडा तयार करून दोन महिन्यांमध्ये ठेवणार का.” असा प्रश्न विचारला व त्यावर त्यांनी एका वाक्यात “अशा प्रकारचा आराखडा तयार करून सादर करण्यात येईल” असे उत्तर दिले व लगोलगच पहिल्या उपप्रश्नाची माहिती (नुकतीच चिठ्ठी हाती आल्यामुळे) आता विचारलेली नसतांना सांगायला सुरुवात केली. प्रस्ताव इकडून तिकडे गेला, त्याच्यावर शेर काय मारले, त्याची शेरपूरता काय केली, त्याची किंमत किती आहे, जमीन पाण्याखाली किती येणार? भरपूर वेळ खाणारी व निरर्थक अशी माहिती ते सांगत होते. ती चर्चा पुढील प्रमाणे :-

“**प्रा. बी. टी. देशमुख** : सभापती महोदय, माझा पॉइन्ट प्रश्न आहे. शासनातर्फे उत्तर कोणीही द्यावे. त्याबद्दल माझी काही हरकत असण्याचे कारण नाही. महत्तम अनुशेष असलेला नंबर एकचा हा जिल्हा आहे. १९९४ च्या सरासरीवर २ हजार कोटी रुपयांचा अनुशेष आहे. हा अनुशेष दूर करण्याचा बृहत आराखडा तयार करून दोन महिन्यांमध्ये ठेवणार काय?

श्री. जयंत पाटील : अशा प्रकारचा आराखडा तयार करून त्यांना सादर करण्यात येईल. सन्माननीय सदस्यांनी ३ प्रकल्पांचा उल्लेख केला होता त्याबाबतची माहिती माझ्याकडे नव्हती म्हणून मी त्यासंबंधी उत्तर देऊ शकलो नव्हतो. शिंदी प्रकल्प प्रशासकीय मान्यतेसाठी नुकताच शासनास प्राप्त झालेला आहे. पाणी उपलब्धतेचे विहित प्रमाणपत्र प्राप्त न झाल्याने प्रकल्प अहवालाचे प्राक्कलन पूर्ण करणे शक्य झाले नव्हते. ही माहिती माझ्याकडे नव्हती. करजगाव प्रकल्प अहवालाबाबत शेरपूरता करून नियोजन विभागाला पुन्हा सादर करण्यात आलेला आहे. या प्रकल्पाची किंमत ४० कोटी रुपये आहे. १५१० हेक्टर जमीन पाण्याखाली येणार आहे. सिंदी प्रकल्पाची किंमत ५७ कोटी रुपये आहे. १८०० हेक्टर जमीन पाण्याखाली येणार आहे. बोर्डीनाला प्रकल्पाची किंमत १०० कोटी रुपये आहे. प्रकल्प अहवाल उपसचिव, जलसंपदा यांच्याकडून नियोजन विभागाकडे मंजुरीसाठी प्राप्त झालेला आहे....”

त्यांनी आपले आश्वासन पाळले नाही

३७. दोन महिन्यात बृहत आराखडा सादर करण्यात येईल काय? या प्रश्नाला त्यांनी होकारार्थी उत्तर दिले खरे या राज्याचे नियोजनमंत्री या नात्याने असा बृहत आराखडा तयार करणे ही त्यांची आता जबाबदारी आहे पण मला खात्री आहे, असे कोणतेही नियोजन ते करणार नाहीत. त्यांनी तसे केलेले नाही. कारण हे आश्वासन देऊन दोन महिने होऊन गेलेले आहेत. उद्या सभागृहात उत्तर देण्याची वेळ आली तर ते काय उत्तर देतील, हे मला स्पष्टपणे दिसत आहे. “दोन महिने हा शब्द तुम्ही वापरला होता. तो मी थोडाच वापरलेला आहे” असे ते सांगतील. अनुशेषग्रस्त भागाच्या द्वेषाने ठसाठस भरलेल्या मेंदूतून यापेक्षा वेगळे उत्तर काय येणार?

बृहत आराखड्याची आवश्यकता

३८. बृहत आराखड्याविषयीचा प्रश्न आम्ही कां विचारला ते मी नमूद करू इच्छितो. मा. पंतप्रधानाच्या निदेशावरून केंद्र शासनाने नियोजन आयोगाच्या सदस्यांची एक समिती महाराष्ट्रात पाठविली होती. या समितीसमोर ५ मे २००६ रोजी मंत्रालयातील समिती दालनांत ‘हेल्पलाईन’ला त्या समितीने वेळ दिलेली होती. आम्ही आमचे म्हणणे मांडत होतो. हेल्पलाईनच्या वतीने सरचिटणीस श्री. प्रभाकरराव वैद्य, तत्कालीन राज्यसभा सदस्य श्री. रा.सु.गवई, लोकसभा सदस्य श्री. राठोड, वैधानिक विकास मंडळाचे तज्ञ सदस्य श्री. मधुकरराव किम्मतकर, प्रा.बी.टी. देशमुख यांना समितीच्या अध्यक्षा श्रीमती आदर्श मिश्रा यांनी असा प्रश्न विचारला की, “प्रकल्पाचे बांधकाम, निधी उपलब्ध होणे या नंतरच्या गोष्टी आहेत. अनुशेष दूर करण्याचा तुमचा बृहत

आराखडा तयार आहे काय? निदान अशा प्रकल्पांची यादी तरी तयार आहे का.?” त्यावर आम्हाला काही उत्तर देता आले नाही. खरे म्हणजे ‘नाही’ असे उत्तर देता आले असते. त्या समितीला ही गोष्ट किती महत्त्वाची वाटत होती, हे त्या समितीचा रिपोर्ट वाचल्यानंतर लक्षात येते. अहवालाच्या पृष्ठ १९ वर समितीने असे नमूद केले आहे की :-

“The crying need of the area is for water, while it is true that the area is awaiting a favorable allocation under the Governor's directives, the real ailment is also appropriate planning of projects which would benefit the most people.....The list of projects to be taken up for Vidarbha should be reviewed urgently and a time bound programme for the implementation of the full backlog should be designed and put into implementation mode within the next six months, that is right after the monsoons.....The intention should be to reduce the backlog of development of this component within the foreseeable future, in any case the projects should be sanctioned and work should be started no later than the current financial year.” (इंग्रजी अहवाल पृष्ठ १९) समितीने आपल्या अहवालाच्या पृष्ठ १० वर वित्त विभागावर पुढील प्रमाणे आरोप केला आहे.

“The Team felt there was inadequate explanation for this lackadaisical attitude in implementation of projects for Vidarbha and that there was ample reason to suspect collusion and connivance in not sanctioning the funds for the region and later to move for supplementary budgets, mostly for irrigation in Western Maharashtra.” समितीने पृष्ठ १४ वर पुढील प्रमाणे प्रमाणपत्र दिले आहे.

“ix) Suicides and action by the State :- Suicide, an extreme expression of distress, has raised grave questions regarding not only the historical neglect of the region but also a philosophical question about the capacity of Governments to be of immediate service to people in such acute distress.”

भविष्य, ज्योतिष्य, जर तरची अशोभनीय उतरे

३९. खरे म्हणजे पहिल्या प्रश्नाचे नकारार्थी उत्तर त्यांनी दिले होते. पण त्यांच्या हातात चिठ्ठी काय आली? उपप्रश्न विचारलेला नसतांना या तीन प्रकल्पांचा इतिहास व भूगोल सांगायला त्यांनी सुरुवात केली. स्वाभाविकपणे अशी ही भंपक माहिती नको, मान्यता देणार काय ते सांगा? अशा उपप्रश्नांना सुरुवात झाली. नवीन प्रकल्पाची जर गरज असेल तर मान्यता देण्यात येईल, असे जर तर चे उत्तर आले, गरज आहे की नाही हे कोण ठरविणार? असा प्रश्न आला. तर मी ठरविणार, हा अहंकार पुढे आला, ८-१० दिवसात मान्यता देणार काय? असा उपप्रश्न आला तर त्यावर देण्यासारखे असेल तर देण्यात येईल, अशी भविष्यवाणी आली. पहिल्यांदा फाईल सचिवाकडे येते मग माझ्याकडे येते, हे कौतुक आले व शेवटी या सर्व अशोभनीय उत्तरानंतर घटनेप्रमाणे, कायद्याप्रमाणे तुम्ही बळजबरीने हा अधिकार तुमचा नसतांना तुमच्याकडे घेतला त्यामुळे आतातरी मा. राज्यपालांच्या निदेशाप्रमाणे विकेंद्रीकरण कराल काय? हा प्रश्न आला. ती चर्चा पुढील प्रमाणे :-

The Finance Minister felt that the needs of Vidarbha area can be met only by augmenting the flow of funds through Central grants. They felt that the State Government is handicapped by the need to create capacity to absorb the award for Krishna waters.

“**प्रा. बी.टी.देशमुख** : या तिन्ही प्रकल्पांच्या संदर्भात डीपीडीसीमध्ये आम्हाला जी कागदपत्रे सर्व्हेलेट झाली आहेत. त्याप्रमाणे या तिन्ही प्रकल्पांना पाणी उपलब्धतेचे प्रमाणपत्र मिळालेले आहे हे मी लक्षवेधीमध्ये नमूद केलेले आहे. तेव्हा या प्रकल्पांच्या बाबतीत पाणी उपलब्धतेचे प्रमाणपत्र दिलेले असल्यामुळे ८ दिवसात आपण या प्रकल्पांना मान्यता देणार आहात काय ?

श्री. जयंत पाटील : जर त्या जिल्ह्यांना देण्यात येणारे पैसे हातात घेतलेल्या प्रकल्पांना पुरेसे असतील आणि नवीन प्रकल्प चालू करण्याची आवश्यकता असेल तर नक्की त्यांना मान्यता देण्यात येईल.

प्रा. बी.टी.देशमुख : याबाबतीत कोण निर्णय घेणार ?

श्री. जयंत पाटील : मी स्वतः निर्णय घेतो.

प्रा. बी.टी.देशमुख : आपण ८-१० दिवसात मान्यता देणार काय ?

श्री. जयंत पाटील : मान्यता देण्यासारखे असेल त्याप्रमाणे मान्यता देण्यात येईल.

प्रा. बी.टी. देशमुख : माननीय मंत्री महोदय जे निषेधाई वाक्य बोलले त्याचा मी निषेध करतो. माननीय मंत्री महोदयांनी सरळ नाही म्हणून तरी सांगावे...

श्री. जयंत पाटील : सन्माननीय ज्येष्ठ सदस्यांनी असा प्रश्न विचारला होता की, आपण याला मान्यता देणार का ? त्यावेळी मी बँकक्राऊंड सांगितली. त्यानंतर सन्माननीय सदस्यांनी दुसरा प्रश्न विचारला. सचिवांकडे...

प्रा. बी.टी.देशमुख : सचिवांचे काय सांगता ...आम्हाला सचिवांचे कौतुक सांगू नका.

श्री. जयंत पाटील : सन्माननीय सदस्यांनी माझे उत्तर ऐकून घ्यावे अशी माझी त्यांना विनंती आहे. या सर्व नस्त्या सचिव स्तरावर येतात आणि त्यानंतर माझ्याकडे येतात. सन्माननीय सदस्य माझ्या सारख्या गरीबांवर अन्याय का करतात हेच मला कळत नाही.

प्रा. बी.टी.देशमुख : उपसभापती महोदय, मी साधा प्रश्न विचारला. लक्षवेधी सूचना देऊन १५ दिवस झाले. एकदा ही लक्षवेधी पुढे ढकलण्यात आली. दुस-यावेळी ती ट्रान्स्फर करण्यात आली. याबाबतीत माननीय मंत्री महोदय निर्णय घेणार आहेत ही आनंदाची बाब आहे. या तीन प्रकल्पांना ८ दिवसांमध्ये मान्यता देण्याचा निर्णय घेणार आहात काय ?

श्री. जयंत पाटील : मान्यता देण्याचा निर्णय झाल्यानंतर.....

प्रा. बी.टी. देशमुख : माननीय मंत्री महोदयांच्या या उत्तराचा मी निषेध करून पुढचा प्रश्न विचारतो. मी नोटीस देऊन देखील इतके दिवस या लघु प्रकल्पांच्या संदर्भात तुम्हाला उत्तर देता आले नाही. ट्रेपबुद्धीने काम करणारे तुमचे खाते व तुमचे हे अधिकारी आहेत. त्यांनी माननीय राज्यपालांच्या निदेशांची अंमलबजावणी करणारे आदेश काढले नाहीत. ते आदेश ८ दिवसात काढणार काय ?

श्री.जयंत पाटील : सभापती महोदय, माननीय राज्यपालांनी जे अधिकार दिलेले आहेत त्या अधिकारामध्ये परिच्छेद ७.१३ डिसेंट्रलायझेशन ऑफ पावर्स प्रमाणे इरिगेशन डिपार्टमेंटला मर्यादित अधिकार दिलेले आहेत, अमर्यादित अधिकार दिलेले नाहीत.”

ढोंगीपणा, भंपकपणा, लबाडीची शब्दरचना, नको ती माहिती देण्यातील कपटीपणा

४०. प्रशासकीय मान्यतेच्या अधिकारांच्या विकेंद्रीकरणाला येणाऱ्या सततच्या नकारामुळे मराठवाड्यामध्ये सुद्धा तीव्र संताप आहे. माननीय सदस्य श्री. श्रीकांत जोशी यांच्या प्रश्नातून तो संताप व्यक्त झाला. अतिशय तळमळीने त्यांनी प्रशासकीय मान्यतेचे अधिकार गोदावरी खोरे व विदर्भ विकास महामंडळाला देणार काय? असे विचारले तर नेमक्या तेवढ्या प्रश्नाचे उत्तर सोडून अर्थमंत्र्यांनी इतरच नको ती लांबण लावली. ढोंगीपणा, भंपकपणा, लबाडीची शब्दरचना, नको ती माहिती देण्यातील कपटीपणा, यांनी ओतप्रोत भरलेले ते उत्तर मुळातूनच वाचले पाहिजे ते पुढील प्रमाणे :-

“**श्री.श्रीकांत जोशी** : सभापती महोदय, आम्हाला आमची अडचण मांडू दिली जात नाही. हाती घेतलेले प्रकल्प ३३ हजार कोटी रुपयांचे आहेत असे सांगितले. भीमा अस्तरीकरणच्या कामाच्या ५ कोटी रुपयांच्या प्रकल्पाला एका मिनिटात मान्यता देऊन शासन मोकळे होते. लातूर, उस्मानाबाद जिल्ह्यातील ४-५ कोटी रुपयांचे प्रकल्प मान्य केले जात

नाहीत. नैसर्गिक न्यायाच्या माध्यमातून अनुशेष नसलेल्या जिल्ह्यातील जितक्या कोटी रुपयांच्या प्रकल्पांना शासनाने प्रशासकीय मान्यता दिली, आमच्या भागातील तेवढ्याच कोटी रुपयांच्या प्रकल्पांना अनुशेषाच्या प्रमाणात प्रशासकीय मान्यता मिळणे आवश्यक आहे. हा आमचा नैसर्गिक, कायदेशीर, घटनात्मक अधिकार आहे आणि शासन ते अधिकार पुन्हा एकदा गोदावरी खोरे आणि विदर्भ विकास महामंडळाला ताबडतोब प्रदान करणार का ?

श्री. जयंत पाटील : सभापती महोदय, सर्व विभागांना समान ट्रिटमेंट दिलेली आहे. येथून पुढे कोणतेही प्रकल्प नव्याने मंजूर करित असतांना त्या जिल्ह्यातील अनुशेषाची गती रोखली जाणार नाही, त्या जिल्ह्यात जो पैसा जातो तो पैसा पूर्णपणे खर्च झाला पाहिजे. तसेच जे पैसे जातील त्यातून ते प्रोजेक्ट पूर्ण केले पाहिजेत. प्रोजेक्ट पूर्ण न झाल्यामुळे कॉस्ट ओव्हर रन, टाईम ओव्हर रन यामुळे प्रोजेक्टचे कॉम्प्लीकेशन होते त्यामुळे आपण जो प्रश्न विचारला आहे त्याचे उत्तर असे आहे की, सर्व विभागांना समान न्याय देण्याच्या दृष्टीने सर्व अधिकार करेक्टडे केलेले आहेत. उदाहरण द्यावयाचे झाले तर विदर्भात ११००० कोटी रुपयांचे प्रकल्प आहेत. समजा उर्वरित ठिकाणी प्रकल्प मंजूर झालेले असले तरी त्या ठिकाणी पैसे जाणार नाहीत व प्रकल्पांची कामे त्यामुळे होणार नाहीत. समजा एका जिल्ह्यात १० प्रकल्प असतील व १० प्रकल्पांना १०० कोटीचे वाटप करतांना दहाही प्रकल्पांना थोडे थोडे करून हे पैसे वाटले जातात. ”

सभागृहाचा नूरच बदलला

४१. श्री. श्रीकांत जोशी यांच्या प्रश्नाला ज्या धाटणीचे उत्तर त्यांनी दिले त्यामुळे सभागृहाच्या सर्व बाजूच्या सदस्यांना अर्थमंत्र्यांची कीव आली. त्यांची जर तयारी नाही तर लक्षवेधी सूचना राखून ठेवण्यात यावी अशी मागणी एकामागून एक अनेक सदस्यांनी केली. “लक्षवेधी सूचनेवरील उत्तरे आली नाहीत” म्हणून मा. विरोधी पक्षनेत्यांनी लक्षवेधी राखून ठेवण्याची मागणी केली. ज्येष्ठ सदस्य श्री. नितिन गडकरी यांनी घटनेतील कलम वाचून दाखविले. “जयंत इंडस्ट्रीची जी टर्कामायसिनची कॅम्पुल आहे ती आम्ही किती दिवस घ्यायची” असे विचारून त्यांनी अॅडव्होकेट जनरल यांना बोलवा व लक्षवेधी राखून ठेवा अशी मागणी केली. श्री. मधुकरराव सरपोतदार यांनी तशीच मागणी केली. प्रादेशिक असमतोलाशी वित्तमंत्र्यांनी केलेल्या उध्दटपणामुळे सत्ताधारी पक्षाचे सदस्यसुद्धा अवाक होऊन आपल्या जागेवर शांतपणे बसून अर्थमंत्र्यांकडे दयाबुद्धीने पहात होते. त्यापैकी एकानेही उठून उभे राहून असे म्हटले नाही की, “इतकी सुंदर उत्तरे आमच्या अर्थमंत्र्यांनी दिली आहेत. आता लक्षवेधी राखून ठेवण्याची काय गरज आहे?” या सर्व गडबडीमध्ये अर्थमंत्र्यांच्या डाव्या बाजूला बसलेले मा. उपमुख्यमंत्री श्री. आर.आर.पाटील व मागच्या बाजूला बसलेले मा. वित्त राज्यमंत्री डॉ. सुनिल देशमुख या दोघांनी त्यांना बसल्या बसल्या “तीन लहान लहान प्रकल्प आहेत. मान्यता देतो म्हणा!” असे दोन चार वेळा तरी सांगून पाहिले. आम्ही सारे जण हे पहात होतो. १२.५५ ला सुरु झालेली चर्चा १.५० झाले तरी सुरु होती. चर्चा संपत आली होती. लक्षवेधी राखून ठेवण्याचा आप्रह चालूच होता. ती राखून ठेवली जाणार हे स्पष्ट दिसत होते. आम्ही पहात होतो. आर. आर. आवांनी खाली बसल्या बसल्या अर्थमंत्र्यांना पुन्हा सुचविले “तीन लहान लहान प्रकल्प आहेत, मान्यता देवून टाका ना!” अर्थमंत्री उठून उभे राहिले. आम्हाला वाटले काहीतरी चांगले उत्तर देतात का काय? त्यांच्या तोंडून निघालेले ‘शुभ’ बोल पुढील प्रमाणे :-

“**श्री.जयंत पाटील** : सभापती महोदय, सन्माननीय सदस्य प्रा.बी.टी.देशमुख यांच्या लक्षवेधी सूचनेमध्ये ३ प्रकल्पांचा उल्लेख आहे. त्यावर आम्ही १५ दिवसात निर्णय घेऊ.

प्रा.बी.टी.देशमुख : सभापती महोदय, हा केवढा कोडगेपणा आहे. १५ दिवसात निर्णय घेऊ असे मंत्री महोदयांनी सांगितले. मान्यता देऊ असे मंत्री महोदयांनी म्हटलेले नाही.

श्री.जयंत पाटील : सभापती महोदय, निर्णय करू याचा अर्थ Yes or No करू. सभापती महोदय, माननीय राज्यपाल महोदयांनी दिलेल्या निदेशाप्रमाणे अनुशेष दूर करण्याबद्दल कोणाचेही दुमत नाही. त्या विभागाला दिलेले पैसे खर्च झाले पाहिजेत. प्रकल्प पूर्ण झाले पाहिजेत. प्रकल्पांना प्रशासकीय मान्यता देण्यापेक्षा प्रकल्प पूर्ण करणे अभिप्रेत आहे. आपण प्रकल्पांना मोठ्या

या सर्व प्रकल्पांना एकाचवेळी प्रशासकीय मान्यता दिली तर सगळेच प्रकल्प अर्धवट राहतील. म्हणून एवढ्या सगळ्या प्रकल्पांना मान्यता न देण्याचा निर्णय घेतलेला आहे. - अर्थमंत्री

प्रमाणावर प्रशासकीय मान्यता देत सुटलो तर हातामध्ये घेतलेले प्रकल्प पूर्ण होणार नाहीत, अशी भिती वित्त विभागाला आणि आम्हाला वाटते.”

त्यांच्या या उद्गारांनी अधिकच गोंधळ झाला. “अनेक सन्माननीय सदस्य एकाच वेळी बोलायला लागले” अशी कार्यवृत्तात नोंद आहे. त्यांचे उद्गार आतुरतेने ऐकणाऱ्या मा. उपसभापतींनी कपाळावर हात मारला आणि आपला निर्णय घ्यायला सुरुवात केली. निर्णयाचा शेवट “म्हणूनच उद्या सकाळी १०.३० वाजता माननीय सभापतींच्या दालनामध्ये या विषयावर चर्चा करून तोडगा काढण्याच्या दृष्टीने अॅडव्होकेट जनरल यांना पाचारण करण्यात यावे आणि या प्रश्नाची तड लावावी असा निर्णय मी देतो. तसेच आता आपण विनंती केली आहे त्यानुसार ही लक्षवेधी सूचना रोखून ठेवतो.” त्यांनी या शब्दात केला व इथेच ही चर्चा संपली.

मा. सभापतींच्या दालनामध्ये बैठक

४२. दिनांक १८ जुलै २००६ रोजी सभागृहात मा. उपसभापतींनी निदेश दिल्याप्रमाणे महाराष्ट्र राज्याचे मा. महाधिवक्ता यांचे अभिप्राय घेण्याच्या दृष्टीने बोलाविण्यात आलेली बैठक बुधवार, दिनांक १९ जुलै २००६ रोजी सकाळी १०.३० वाजता माननीय सभापतींचे दालन, विधानभवन, मुंबई येथे पार पडली. या बैठकीला पुढील मान्यवर उपस्थित होते.

१. श्री. शिवाजीराव देशमुख, मा. सभापती
२. श्री. वसंतराव डावखरे, मा. उपसभापती
३. श्री. अजित पवार, मा. मंत्री जलसंपदा
४. श्री. जयंत पाटील, मा. मंत्री वित्त
५. श्री. हर्षवर्धन पाटील, मा. मंत्री संसदीय कार्य
६. डॉ. सुनिल देशमुख मा. राज्यमंत्री वित्त
७. श्री. पांडुरंग फुंडकर, मा. विरोधी पक्षनेता
८. श्री. नितिन गडकरी, वि.प.स.
९. प्रा.बी.टी.देशमुख, वि.प.स.
१०. श्री. मधुकर सरपोतदार, वि.प.स.
११. श्री. दिवाकर रावते, वि.प.स.
१२. श्री. गुरुनाथ कुलकर्णी, वि.प.स.
१३. श्री. नाकिकोद्दीन खतीब, वि.प.स.
१४. प्रा.जोगेंद्र कवाडे, वि.प.स.
१५. श्री. श्रीकांत जोशी, वि.प.स.
१६. श्री. सुरेश जेथलिया, वि.प.स.
१७. विशेष आमंत्रित : श्री. आर.आर.कदम, महाधिवक्ता
१८. श्री. अ.ना.कळसे, सचिव, महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय

बैठक कशासाठी बोलाविली?

४३. बैठकीमध्ये चर्चा सुरु झाली, तेंव्हा विधानमंडळ सचिवालयाचे सचिव, श्री. अ.ना.कळसे यांनी मोजक्या शब्दात पण काटेकोरपणे “२९ नोव्हेंबर २००५ च्या शासननिर्णयामुळे मा. राज्यपालांच्या निदेशाचा भंग होतो किंवा कसे? याबाबत मा. महाअभिवक्ता यांचे मत जाणून घेणे यासाठी काल सभागृहात झालेल्या चर्चेप्रमाणे आजची बैठक बोलाविलेली आहे” असे सांगितले. चर्चेला सुरुवात झाली. सुरुवातीला श्री. नितिन गडकरी व त्यानंतर प्रा.बी.टी.देशमुख यांनी आपले म्हणणे मांडले. त्यानंतर अर्थमंत्र्यांनी त्यांचे प्रतिपादन केले. साधारणपणे सभागृहात झालेल्या चर्चेसारखेच मुद्दे कागदपत्रासह या तिघांनीही मांडले. त्यामुळे त्याची पुनरुक्ती करित नाही.

मा. पाटबंधारे मंत्र्यांचे प्रतिपादन

४४. अर्थमंत्र्यांच्या प्रतिपादानंतर जलसंपदा मंत्री श्री. अजितराव पवार यांनी त्याचे म्हणणे बैठकीत मांडले. त्यांचे सर्वच प्रतिपादन शब्दशः पुढील प्रमाणे :-

“आजच्या बैठकीत सर्व प्रथम मला हे सांगावयाचे आहे की, वित्त आणि नियोजन विभागाच्या अधिकाऱ्यांचे जे मत आहे ते मला मान्य नाही. कृष्णा खोरे विकास महामंडळाच्या अंतर्गत कृष्णा खोऱ्यामध्ये अनेक प्रकल्पांची कामे सुरु असून त्या प्रकल्पांसाठी निधी देण्याचे काम झालेले आहे. विदर्भातील

सिंचन प्रकल्पाची कामे घेण्यासाठी अमरावती विभागासाठी एक हजार कोटी रुपये दिले. तर या प्रकल्पाच्या कामावर तो सर्व निधी ते खर्च करू शकणार नाही. कारण हे काम जे क्रॉन्डॅक्टर्स करणार आहेत, त्यांच्याही काही मर्यादा आहेत. वित्त विभाग असे म्हणेल की तुमच्या वाट्याचा जो पैसा होता तो पैसा आम्ही आपल्याला दिलेला आहे. परंतु हा पैसा तुम्ही खर्च करू शकत नाही.

दुसरी गोष्ट अशी की, ५ कोटी रुपयापेक्षा जास्त किंमतीचे जे प्रकल्प आहेत त्या संबंधित प्रस्ताव वित्त विभागाकडे पाठविण्यासंबंधी जे बंधन घालण्यात आलेले आहे, त्या बंधनाच्या बाबतीत मला असे म्हणावयाचे आहे की या संदर्भातील निर्णय घेण्याचा अधिकार वित्त व नियोजन विभागाच्या कोण्याही फडतुस अधिकाऱ्यांना अजिबात नाही. मंत्रिमंडळ या संबंधीचा निर्णय घेऊ शकेल. मात्र वित्त आणि नियोजन विभागाच्या अधिकाऱ्यांना यासंबंधीचा निर्णय घेण्याचा काहीही अधिकार नाही. इतके दिवस मी या विषयावर काहीही न बोलता गप्प बसलो होतो. कृष्णा खोऱ्यातील कामाच्या बाबतीत मात्र अशा प्रकारचे कोणतेही बंधन घालण्यात आलेले नव्हते. त्या ठिकाणी ३००-४०० कोटी रुपयांच्या प्रकल्पांची कामे सिंचन भवनात बसून मंजूर केली जातात. परंतु ज्या भागात मोठ्या प्रमाणावर अनुशेष आहे. ज्या भागाच्या बाबतीत माननीय पंतप्रधानांनी देखील सांगितलेले आहे, त्या संदर्भात दिलेल्या सूचनांचे व्यवस्थितपणे पालन केले जात नाही.

नागपूर विभागात, अमरावती विभागात सिंचन प्रकल्पांची कामे सुरु करण्यासाठी माननीय राज्यपालांनी निदेश दिलेले आहेत. विदर्भातील अनुशेषाच्या संदर्भात माननीय राज्यपालांनी निदेश दिलेले असले तरी त्या प्रकल्पांसाठी पैसे खर्च होऊ शकत नाहीत. कारण ५ कोटी रुपयापेक्षा ज्या प्रकल्पाची किंमत जास्त आहे अशा प्रकल्पांच्या बाबतीत घालण्यात आलेले बंधन आणि म्हणूनच असे कोणतेही बंधन त्याबाबतीत असणे बरोबर नाही. मा. सभापती महोदय, आपणसुद्धा काही वर्षे पाटबंधारे मंत्री म्हणून काम केलेले आहे. तांत्रिकदृष्ट्या पूर्णपणे तपासून पाटबंधारे विभागाच्या अधिकाऱ्यांनी एकदा प्रकल्प सफल आहे असे ठरविल्यावर पुन्हा वित्त विभागाच्या अधिकाऱ्यांसमोर पाच-पाच, सहा-सहा महिने फाईल कशासाठी फिरवायची? १९७४ पासून महाराष्ट्रात अस्तित्वात असलेली व्यवस्था २००५ मध्ये फक्त विदर्भावर अन्याय करण्यासाठी बदलविण्यात आलेली आहे, अशी भावना त्या भागामध्ये निर्माण झालेली आहे. ही व्यवस्था वित्त विभागाच्या अधिकाऱ्यांनी बदलविली. आम्हाला याची काहीही माहिती नव्हती, आमची त्याला संमती नव्हती. निर्णय घ्यायचा झाला तर मंत्रिमंडळालाच असा निर्णय घेता येईल. वित्त विभागाला यासंबंधीचा निर्णय घेण्याचा काहीही अधिकार नाही.

माननीय राज्यपालांच्या निदेशानुसार विदर्भातील सिंचन प्रकल्पासाठी विभागाकडे पैसे आल्यानंतर, त्या पैशातून कोणती कामे घ्यावयाची हे तो विभाग ठरवत असतो. विदर्भातून मुख्यमंत्री नाहीत, उपमुख्यमंत्री नाहीत, अर्थमंत्री नाहीत, पाटबंधारे मंत्री नाहीत त्यामुळे विदर्भाच्या प्रकल्पांना कोणी वाली नाही अशा प्रकारची सतत चर्चा होत असते, आपल्या बाजूने कोणी बोलत नाही. असे त्या भागातील लोकांना वाटते. राज्यमंत्री डॉ. सुनिल देशमुख धडपड करतात पण राज्यमंत्र्यांनी जरी काही बोलण्याचा प्रयत्न केला तरी ते सुद्धा कमी पडतात कारण कॅबिनेट मंत्र्यांना जेवढे अधिकार आहेत तेवढे अधिकार राज्यमंत्र्यांना नाहीत.

विदर्भासाठी माननीय राज्यपालांनी निदेश दिलेले असले तरी अजूनही विदर्भातील शेतकरी मोठ्या प्रमाणावर आत्महत्या करीत आहेत. आंध्र प्रदेश राज्यामधील शेतकऱ्यांनी मोठ्या प्रमाणावर आत्महत्या केल्या आहेत. या आत्महत्या रोखण्यासाठी आंध्रप्रदेश सरकारने सिंचन प्रकल्पाकरिता मोठ्या प्रमाणावर निधी उपलब्ध करून दिला आहे. अशा प्रकारे सिंचन प्रकल्पांसाठी अधिकचा निधी उपलब्ध करून देऊन सिंचन प्रकल्पांची कामे पूर्ण करण्याचा प्रयत्न त्या राज्याने केलेला आहे. त्याप्रमाणे आपल्याकडेसुद्धा सिंचन प्रकल्पासाठी जास्त निधी देऊन ही कामे लवकर पूर्ण करण्याचा आपण प्रयत्न केला पाहिजे. आपण सिंचन प्रकल्पाची कामे मोठ्या प्रमाणावर सुरु केली आणि त्यासाठी निधी कमी पडत असेल तर माननीय पंतप्रधानांना आपण सांगू शकू की आम्ही अनेक प्रकल्पाची कामे सुरु केलेली आहेत परंतु त्यासाठी बजेट कमी पडते. तेंव्हा आपण देखील आम्हाला निधी द्यावा. परंतु आपण

**अनुशेषग्रस्त भागातील प्रकल्पांना मान्यता मिळणे कठीण होईल,
शक्यतेवर मान्यता मिळणारच नाही. अशी एक नवी
व्यवस्था, अर्थमंत्र्यांनी अस्तित्वात आणली.**

अगोदरच मर्यादित स्वरूपाची कामे सुरु केली तर माननीय पंतप्रधान असे म्हणतील की तुमच्या वजेटमधूनच ही कामे तुम्ही घ्यावीत. या प्रकल्पासाठी निधी आणण्यासाठी आपण वर्ल्ड बँकेबरोबरसुद्धा चर्चा करू शकतो.

कृष्णा खोऱ्यातील कामे करण्याच्या बाबतीत जे अधिकार विभागाला देण्यात आलेले आहेत तेच अधिकार विदर्भ आणि गोदावरी खोऱ्यातील कामे पूर्ण करण्यासाठी देण्यात आले पाहिजेत, कृष्णा खोरे विकास महामंडळामध्ये कामे मंजूर करण्याची जी पद्धत आहे, तीच पद्धत येथेसुद्धा असली पाहिजे. परंतु विदर्भातील एखाद्या प्रकल्पाच्या कामासंबंधीची फाईल आल्यानंतर त्या मधील प्रस्ताव तपासण्यामध्ये आणि तो मंजूर करण्यामध्ये बराच कालावधी जातो. तीन चार महिने ही फाईल एका ठिकाणाहून दुसऱ्या ठिकाणाकडे फिरत राहते त्यामुळे कामे मंजूर करण्यास एक वर्षाचा कालावधी लागू शकतो. अशा परिस्थितीमध्ये आपल्या भागातील प्रकल्पाचा प्रश्न मार्गी लावण्यासाठी सन्माननीय सदस्य लक्षवेधी सूचना, प्रश्न इत्यादी विविध आयुधांचा वापर करीत असतात परंतु त्या आयुधांचा वापर करून देखील त्यातून फारसे आऊटपूट निघत नाही.”

खणखणीत आवाजात जवळ जवळ चार पाच मिनिटे मा. पाटबंधारे मंत्र्यांनी सलगपणे आपले प्रतिपादन केले. बैठकीत सत्राटा पसरलेला होता. टाचणी पडली तरी ऐकू येईल एवढ्या स्तब्ध वातावरणात त्यांनी त्यांचे प्रतिपादन संपविल्याबरोबर अनुशेषप्रस्त भागाच्या वेदना विनचुकपणे मांडल्याबद्दल श्री. नितिन गडकरी व बी.टी.देशमुख यांनी त्याचे बैठकीतच आभार मानले.

महाधिवक्त्यांनी आपले मत दिले

४५. इतरही सभासदांनी चर्चेत भाग घेतला. शेवटी महाधिवक्त्यांनी आपले मत दिले. त्यांनी दिलेले अभिप्राय पुढील प्रमाणे सांगता येतील.

(१) माझ्या पूर्वीच्या महाधिवक्त्यांनी १७ डिसेंबर २००३ रोजी जे मत दिले त्यावर आम्ही आजही कायम आहोत. ते त्यावेळेचे मत पुढील प्रमाणे :-

“there is no doubt that the directives given by the Hon'ble Governor are mandatory. ....I am of the opinion that the allocations of funds made by the Governor must be reflected under the Annual Financial Statement to be placed before the State Legislature and this requirement is mandatory.” पण हे झाले निधी वाटपाच्याबाबतीत.

(२) प्रशासकीय मान्यतेबाबत राज्यपालांनी जे निदेश दिले आहेत त्याबाबत त्यांनी असे मत व्यक्त केले की, “Since this is an advise from the highest authority of the Governor, It is entitled to great respect”

(३) “राज्यपालांचा सल्ला” असा शब्द त्यांनी वापरल्यामुळे तो बंधनकारक नाही असे मत त्यांनी व्यक्त केले आहे असा आमचा समज झाला. महाधिवक्त्यांचे मत ऐकून घेणे एवढाच सभेपुढील विषय होता. त्यानंतर बैठक संपली.

कायद्यातील तरतुदीच्या विरोधात काम करणे ध्व्चोटपणा क्रमांक ५

४६. अॅडव्होकेट जनरल ज्यावेळी मत देतात त्यावेळी त्याबाबिशी संबंधित सर्व कागदपत्रे त्यांच्या समोर ठेवणे ही त्या खात्याच्या मंत्र्यांची जबाबदारी असते प्रशासकीय मान्यता देण्याचे अधिकार संबंधित विभागाच्या विकास

महामंडळास रहातील असा महाराष्ट्रामध्ये कायदाच आहे ही गोष्ट त्यांच्यापासून लपवून ठेवण्यात आली होती. ते एवढे मोठे शासनाचे तज्ञ वकील त्यांना हे ठाऊक नको का? असा कोणी प्रश्न विचारिले? तर त्याचे सरळ उत्तर असे आहे की शासनाचा किंवा अन्य कोणीही वकील कितीही तज्ञ असला तरी तो सर्व कायद्याची पुस्तके सोबत घेऊन थोडाच फिरणार आहे? आणि समजा त्यांना किंवा अर्थमंत्र्यांना कायद्यातील ही तरतुद ठावूक नसली म्हणून ती तरतुद कायद्यातून गळून थोडीच पडते. कायद्यात अशी तरतुद आहे हे ज्यावेळी मी सांगतो त्यावेळी लोकांना आश्चर्य वाटते. मी तेथे सभागृहात पहिल्या दिवशी ती तरतुद सांगितली नाही कारण माझे असे ठाम मत होते व आहे की अनुशेष निर्मूलनाच्या बाबतीत एकदा भारतीय संविधानाच्या कलम ३७१ (२) चा अम्मल सुरु झाला की मा. राष्ट्रपतीचे आदेश व मा. राज्यपालाचे निदेश याचे स्थान राज्याच्या कायद्यापेक्षा कितीतरी वरचे आहे. मा. सभापतींच्या दालनात मी हे सांगितले नाही कारण अॅडव्होकेट जनरलशी वाद करणे हा काही त्या बैठकीचा हेतु नव्हता. तसा तो असू शकत नाही. दुसऱ्या दिवशी सभागृहात मी मा. सभापतीकडे त्या कायद्याची प्रत पाठविली सभागृहात ती तरतुद वाचून दाखविली. तर त्यावर अर्थमंत्र्यांनी काय म्हणावे? ते म्हणाले “आता सन्माननीय सदस्य नव्याने काही मुद्दा उपस्थित करीत असतील तर तो मुद्दा ते कोणत्या कायद्याखाली उपस्थित करीत आहेत हे मला माहित नाही.” त्यांच्या म्हणण्याचा अर्थ असा की पूर्वसूचना न देता तुम्ही नवीन मुद्दा कसा काय काढता? कायद्यात असलेल्या तरतुदीची पूर्वसूचना देण्याची गरज नसते हे त्यांना कोणी सांगावे. मी सभागृहातच त्यांना तसे सांगितले. कायदा सर्वांना ठावूक असतो- मंत्र्यांना तर तो नक्कीच ठाऊक असतो- असे गृहित धरले जाते. कायद्याच्या अज्ञानाबद्दल कोणालाही बक्षिस मिळत नाही. एवढे सारे झाल्यावर कायद्यातील आजची जीवंत तरतुद काय आहे? हे मी नमुद करू इच्छितो. बुधवार, दिनांक ४ मे २००५ रोजी प्रकाशित झालेल्या महाराष्ट्र शासन राजपत्राच्या (असाधारण) भाग चार मध्ये पृष्ठ २९३ ते ३१६ या पृष्ठावर सन २००५ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक १८ “महाराष्ट्र राज्यामधील जलसंपत्तीचे विनियमन करण्याकरिता, जलसंपत्तीचे कुशल समन्याय व टिकाऊ व्यवस्थापन, वाटप व वापर सुकर करण्याकरिता आणि त्यांची सुनिश्चिती करण्याकरिता कृषिविषयक, औद्योगिक, पिण्याच्या व इतर प्रयोजनांसाठी वापरावयाच्या पाण्याचे दर निश्चित करण्याकरिता महाराष्ट्र जलसंपत्ती नियमन प्राधिकरणाची स्थापना करण्यासाठी आणि त्याच्याशी संबंधित किंवा तदनुषंगिक बाबींकरिता तरतुद करण्यासाठी अधिनियम” हा कायदा प्रख्यापित झाला असून त्याच्या खंड ११ च्या उपखंड (च) मध्ये दुसऱ्या परंतुकात पुढील प्रमाणे तरतुद आहे :-

“परंतु आणखी असे की, राज्यपालांचे निदेशानुसार विदर्भ व मराठवाड्यातील अशा प्रकल्पांना प्रशासकीय मान्यता किंवा सुधारित प्रशासकीय मान्यता देण्याचे अधिकार संबंधित पाटबंधारे विकास महामंडळास असतील.”

डोळे ऊघडे ठेवतो म्हटले तरी विदर्भ द्वेषाची काविले झालेल्या अर्थमंत्र्यांच्या डोळ्यांना ही कायद्यातील तरतुद कशी दिसणार? इथे तर त्यांनी गच्च डोळे मिटूनच घेतले आहे. कायद्यातील या तरतुदीची अम्मलबजावणी न करणे त्या तरतुदींचा भंग करणे हा ध्व्चोटपणाच आहे. याला मी ध्व्चोटपणा क्रमांक पांच म्हटलेले आहे. याच कायद्याच्या कलम १२(९) आणि कलम २१ चा सुद्धा भंग करणारे त्यांचे वर्तन आहे.

राज्यपाल कायदा करू देत नाहीत काय?
मग आम्ही जी.आर.काढतो

“निर्देशांक व अनुशेष समितीने काढलेला अनुशेष दूर करण्यासाठी संबंधित विभागांनी कालबद्ध कार्यक्रम आखून त्याप्रमाणे कार्यवाही करावी.....” “अनुशेष दूर करण्याचा प्रयत्न करीत असतांना नवीन अनुशेष निर्माण होणार नाही याची काळजी घेणे आवश्यक आहे.” सन २००१ पासून तर आजपावेतोच्या काळात सातत्याने अर्थमंत्री असलेल्या व्यक्तीने मंत्रिमंडळाच्या उपरोक्त निर्णयाची अंमलबजावणी करण्याचे तर सोडा पण त्या निर्णयाची सतत अवहेलना करावी व आपल्याला कोणीच आवरू शकत नाही अशी भावना त्यांच्या वर्तनात वाढीला लागली ही गोष्ट अत्यंत अशोभनीय म्हणावी लागेल. मंत्रिमंडळाप्रती त्यांनी दाखविलेला हा ध्व्चोटपणाच आहे. याला ध्व्चोटपणा क्रमांक सात म्हणता येईल.

४७. मा. राज्यपालांच्या सचिवांनी शासनाला पाठविलेले १० जानेवारी २००२ रोजीचे पत्र सुद्धा महाधिवक्त्यांपासून लपवून ठेवण्यात आले होते. राज्यपालांनी एकदा निदेश काढल्यानंतर त्यांना काय अभिप्रेत आहे हे अंतिमतः कोण ठरविणार? त्याबाबतीत मा. राज्यपालांचा शब्दच अंतिम मानला गेला पाहिजे. मा. राज्यपालांच्या सचिवांनी १० जानेवारी २००२ च्या पत्रान्वये स्पष्टपणे असे कळविले की “महाराष्ट्र शासनाच्या पाटबंधारे विभागातील पाचही महामंडळांत समानता व सुसूत्रता आणण्यासाठी अधिनियमात करावयाच्या सुधारणांचा अध्यादेश पुनर्प्रख्यापित करण्यासंबंधीचा प्रस्ताव मा. राज्यपाल महोदयांच्या मान्यतेसाठी पाठविण्यात आला आहे. या संदर्भात मला आपणास असे कळविण्याचा आदेश आहे की, मा. राज्यपाल महोदयांच्या असे निदर्शनास आले आहे की, विदर्भ व मराठवाडा विभागांत प्रशासकीय मान्यता/सुधारित मान्यतेअभावी नवीन कामे सुरु करण्यास विलंब होत आहे.” याच पत्रात पुढे असे नमूद आहे की, “उक्त महामंडळांच्या अखत्यारितील नवीन कामे विनाविलंब व वेगाने सुरु व्हावीत यासाठी प्रशासकीय मान्यता आणि सुधारित प्रशासकीय मान्यता देण्याचे अधिकार वरील सर्व महामंडळे/ प्रादेशिक पाटबंधारे विभाग यांना देण्यासंबंधीचे आदेश निर्गमित करणे गरजेचे आहे.” म्हणजे याचा अर्थ काय आहे? ज्या गोष्टी कायद्यामध्ये समाविष्ट करण्यास स्पष्टपणे नकार देऊन मा. राज्यपालांनी फाईल परत पाठविली त्या गोष्टी अर्थमंत्र्यांनी शासननिर्णय काढून अमलात आणल्या. वारे पडते! निर्लज्जपणाच्या कमाल मर्यादा ओलांडून करण्यात आलेले हे कृत्य आहे. टोकाच्या विदर्भ द्वेषपोटी आपले हे कृत्य “Gross insubordination to High Constitutional Authority” या सदरात मोडणारे आहे याचेही भान त्यांना राहिले नाही.

**संयुक्त जबाबदारीच्या तत्वाचा नंगेपणाने
करण्यात आलेला भंग
धच्योटपणा क्रमांक
सहा**

४८. “Naked violation of a principal of collective responsibility” असे ज्या अपराधाचे वर्णन ब्रिटिश सांसदिय शास्त्रामध्ये केले जाते तो प्रकार सुद्धा याबाबत पाडलेला आहे. भारतीय संविधानाच्या खंड १६४ (उपखंड २ मध्ये) राज्याच्या मंत्रिमंडळाबाबत “The Council of Ministers shall be collectively responsible” अशी तरतुद आहे “The decision must be a collective decision. The principle of collective responsibility is an essential feature of parliamentary Government, for otherwise it would be impossible for any Government to function” मंत्रिमंडळाच्या निर्णयाशिवाय (एकत्रितरित्या सर्वांची सम्मती झाल्याशिवाय) मंत्र्याला धोरणाबाबत जाहीर निवेदनसुद्धा करता येत नाही. इथे तर अर्थमंत्री “I am the State” च्या थाटात राज्यपालपदाची अवहेलना करणारे शासननिर्णय एकामागून एक काढत आहेत. विदर्भातील नऊही मंत्र्यांनी मा. राज्यपालांना पत्र लिहून हा कुप्रसिद्ध शासननिर्णय निर्गमित केल्याबद्दल तक्रार केली आहे. महाराष्ट्राच्या इतिहासामध्ये असा प्रकार यापूर्वी कधीही घडला नव्हता. सर्वश्री. अनिल देशमुख, सतिश चतुर्वेदी, अनिस अहमद, वसंतराव पुरके, मनोहरराव नाईक, डॉ. सुनिल देशमुख, डॉ. राजेंद्र शिंगणे, धर्मराव आत्राम व रणजित कांबळे या विदर्भातील सर्वच्या सर्व मंत्र्यांनी केलेली ही तक्रार कुप्रसिद्ध शासननिर्णयाविरुद्ध केलेली असली तरी खऱ्या अर्थाने सामुदायिक जबाबदारीच्या तत्वाचा अर्थमंत्र्यांनी भंग केला आहे असा मा. राज्यपालांकडे दाखल केलेला एफ.आय.आर. असेच त्या तक्रारीचे स्वरूप आहे. आपल्या सहकान्याप्रति त्यांनी दाखविलेला हा धच्योटपणाच आहे. या धच्योटपणा क्रमांक सहा असे म्हणता येईल.

**मंत्रीमंडळाचा निर्णय त्यांनी पायदळी तुडविला
धच्योटपणा क्रमांक ७**

४९. एका बाजूला सामुदायिक जबाबदारीच्या तत्वाचा भंग अर्थमंत्र्यांच्या हातून घडला असतांना त्या सोबतच मंत्रिमंडळाने घेतलेले निर्णय पायदळी तुडविण्याचा अत्यंत घृणास्पद अपराधही त्यांच्या हातून घडलेला आहे. अनुशेष व निर्देशांक समितीच्या अहवालाला मान्यता देतांना काही महत्त्वपूर्ण निर्णय मंत्रिमंडळाने घेतले व त्यानुसार ५ सप्टेंबर २००१ चा शासननिर्णय निर्गमित झाला. तो मी सोबत सहपत्र तीन म्हणून दिलेला आहे. त्या शासननिर्णयात “शिल्लक राहाणारा अनुशेष ५ वर्षांच्या कालावधीत दूर करावा असे मा. राज्यपालांनी निदेश दिले आहेत. तसेच वार्षिक योजनेअंतर्गत अनुशेष नियतव्ययाचे विकास मंडळ व विकासक्षेत्रनिहाय वाटप शिल्लक अनुशेषाच्या प्रमाणात करण्यात यावे असे मा. राज्यपालांचे आदेश आहेत.” असे स्पष्टपणे नमूद करण्यात आलेले आहे. या शासननिर्णयातील मंत्रिमंडळाचे काही महत्त्वपूर्ण निर्णय पुढील प्रमाणे :-

“(१) निर्देशांक व अनुशेष समितीने काढलेला अनुशेष दूर करण्यासाठी संबंधित विभागांनी कालबद्ध कार्यक्रम आखून त्याप्रमाणे कार्यवाही करावी.....”
“(२) अनुशेष दूर करण्याचा प्रयत्न करीत असतांना नवीन अनुशेष निर्माण होणार नाही याची काळजी घेणे आवश्यक आहे.”

सन २००१ पासून तर आजपावेतोच्या काळात सातत्याने अर्थमंत्री असलेल्या व्यक्तीने मंत्रिमंडळाच्या निर्णयाची अंमलबजावणी करण्याचे तर सोडा पण त्या निर्णयाची सतत अवहेलना करावी व आपल्याला कोणीच आवरू शकत नाही अशी भावना त्यांच्या वर्तनात वाढीला लागायी ही गोष्ट अत्यंत अशोभनीय म्हणावी लागेल. मंत्रिमंडळाप्रती त्यांनी दाखविलेला हा धच्योटपणाच आहे. याला धच्योटपणा क्रमांक सात म्हणता येईल.

**कुप्रसिद्ध शासन निर्णयामध्ये दुरुस्ती
करणारा नवा शासननिर्णय**

५०. २९ नोव्हेंबर २००५ च्या कुप्रसिद्ध शासन निर्णयाने सर्वत्र गहजव उडवून दिला. दोनही सभागृहात त्याचे धिंडवडे निघाले. मा. राज्यपालांकडे अनेक तक्रारी गेल्या. मा. राज्यपालांनी कान पिळले तेंव्हा अर्थमंत्र्यांनी त्या कुप्रसिद्ध शासन निर्णयातील विष कमी करण्यासाठी २८ जुलै २००६ रोजी “जलसंपदा विभागाचे (तत्कालीन पाटबंधारे विभाग) सिमित केलेले वित्तीय अधिकार विदर्भातील सहा जिल्हांसाठी शिथिल करण्याबाबत..” या मथळ्याचा एक शासननिर्णय निर्गमित केला. आधीच अनुशेषग्रस्त भागाचा द्वेष त्यात विनडोकपणाची भर पडली. दारु प्यायलेल्या माकडाला विंचूवाधा व्हावी अशी स्थिती झाली. हा २८ जुलै २००६ चा शासननिर्णय मी मुद्दाम जसाच्या तसा शब्दशः सहपत्र चार म्हणून सोबत दिला आहे.

**कुप्रसिद्ध शासननिर्णयात दुरुस्ती करतांना
करण्यात आलेला विनडोकपणा
नंबर एक**

५१. कुप्रसिद्ध शासननिर्णयामध्ये दुरुस्ती करणाऱ्या या नव्या २८ जुलै २००६ च्या शासन निर्णयामध्ये अशी तरतुद आहे की :-

“शासनाने असा निर्णय घेतला आहे की, शासन निर्णय, वित्त विभाग क्रमांक : विअप्र-१०.०४/प्र.क्र.३३/२००४/विनिघम, दिनांक २९ नोव्हेंबर २००५ अन्वये जलसंपदा विभागाचे पाटबंधारे प्रकल्पांना प्रशासकीय मान्यता देण्याचे सिमित करण्यात आलेले अधिकार मा. पंतप्रधान यांच्या पॅकेज अंतर्गत विदर्भातील ६ (सहा) जिल्हातील पाटबंधारे प्रकल्पासाठी शिथिल करण्यात येत आहेत. या ६ (सहा) जिल्हातील पाटबंधारे प्रकल्पांसाठी शासन निर्णय, पाटबंधारे व उर्जा विभाग क्रमांक : एपीएस-१०.७३/

The Fact that the capacity has already been created to absorb the Bachawat Award is not mentioned by the senior politicians of the State. Their desire is to expand the capacity in Western Maharashtra. Currently they are busy with all last mile projects where 75% expenditure has already been made in Western Maharashtra.

३२६५३-इ(३), दिनांक १७ जुलै, १९७४ च्या शासन निर्णयातील यापूर्वीचे प्रशासकीय मान्यता देण्याचे अधिकार खालील अटींची पूर्तता होण्याच्या अधिन राहून पूर्ववत ठेवण्यात येत आहेत :-

अ) या शासन निर्णयातील वित्तीय अधिकारांची शिथिलता विदर्भातील ६ (सहा) जिल्ह्यांतील उपरोक्त पॅकेज अंतर्गत येणाऱ्या पाटबंधारे योजनांसाठीच अनुज्ञेय असेल."

आता आपण सारेजण या शासननिर्णयातील हा भाग काळजीपूर्वक वाचा. (१) प्रशासकीय मान्यता देण्याबाबतचे पाटबंधारे विभागाकडे १९७४ पासून असलेले जे अधिकार काढून घेतले होते ते या सहा जिल्ह्यांच्या बाबतीत परत करण्यात येत आहे. (२) या सहा जिल्ह्यातील पंतप्रधानाच्या पॅकेजमध्ये असलेल्या प्रकल्पांपुरतेच हे अधिकार वापरता येतील. खरी गोष्ट अशी आहे की पंतप्रधानाच्या पॅकेजमध्ये या सहा जिल्ह्यातील ८२ प्रकल्प समाविष्ट आहे. या प्रत्येक प्रकल्पाला यापूर्वीच राज्यशासनाने प्रशासकीय मान्यता दिली आहे, अंदाजपत्रक दिलेले आहे, निविदा काढल्या, कार्यरंभ आदेश दिले, या प्रकल्पांची कामे चालू आहेत. सहा जिल्ह्यातील ८२ बांधकामाधीन प्रकल्पाना ते प्रकल्प लवकर पूर्ण व्हावेत म्हणून पंतप्रधानाच्या पॅकेजमध्ये २१७७ कोटी रुपयांचा जादाचा निधी दिला आहे. मा. पंतप्रधानांच्या पॅकेजमधील प्रत्येक प्रकल्पाला यापूर्वीच प्रशासकीय मान्यता मिळालेली असतांना प्रशासकीय मान्यता देण्याचे पाटबंधारे विभागाचे काढून घेतलेले अधिकार त्या विभागाला परत देण्यात येत आहे या तरतुदीला **मी कुप्रसिद्ध शासननिर्णयात दुरुस्ती करतांना करण्यात आलेला बिनडोकपणा नंबर एक म्हटले आहे.**

**कुप्रसिद्ध शासननिर्णयात दुरुस्ती करतांना
करण्यात आलेला बिनडोकपणा
नंबर दोन**

५२. पाटबंधारे विभागाचे अधिकार परत देतांना वित्त खात्याने या शासननिर्णयात अशी अट टाकली आहे की :-

“या शासन निर्णयानुसार वित्तीय अधिकारांची शिथिलता प्राप्त झालेल्या पाटबंधारे प्रकल्पांचे मुख्य, लाभव्यय गुणोत्तर आणि सर्वांगिण उपयुक्तता विचारात घेऊन त्या आधारे प्रकल्पांना प्रशासकीय मान्यता देण्याचा प्राथम्यक्रम ठरविण्यात यावा.” वस्तुतः या सर्व गोष्टी पूर्वीच ठरलेल्या असतात. ज्या प्रकल्पाचे मुख्य, लाभव्यय गुणोत्तर व सर्वांगिण उपयुक्तता पूर्वीच ठरलेली आहे व त्यांना प्रशासकीय मान्यतासुद्धा पूर्वीच मिळालेली आहे त्या प्रकल्पांच्या बाबतीत या साऱ्या गोष्टी लक्षात घेऊन प्रशासकीय मान्यता देण्याचा प्राथम्यक्रम ठरविण्यात यावा अशी भोवपजीपणाची तरतुद शासननिर्णयात टाकणे. या तरतुदीला **मी कुप्रसिद्ध शासननिर्णयात दुरुस्ती करतांना करण्यात आलेला बिनडोकपणा नंबर दोन म्हटले आहे.**

**कुप्रसिद्ध शासननिर्णयात दुरुस्ती करतांना
करण्यात आलेला बिनडोकपणा
नंबर तीन**

५३. या शासननिर्णयामध्ये आणखी एक तरतुद अशी आहे की :-

“ उपरोक्त पॅकेज अंतर्गत केंद्र शासनाकडून वरील पाटबंधारे प्रकल्पांसाठी प्राप्त झालेला निधी अर्थसंकल्पित झाल्यानंतरच तो विहित कार्यपद्धतीने वितरित होईल.” खरे म्हणजे हे सर्व प्रकल्प राज्य शासनाचे प्रकल्प आहेत. ते सर्व महत्तम अनुशेष असलेल्या जिल्ह्यातील आहेत. ते पूर्ण करण्याची जबाबदारी ही राज्य शासनाची आहे. असे असतांना केंद्र शासनाने पॅकेज अंतर्गत मदत दिली याबद्दल आभार मानण्याचे सोडून द्वेषबुद्धी लपविता न आलेल्या अर्थमंत्र्यांनी निमित्त करून “ उपरोक्त पॅकेज अंतर्गत केंद्र शासनाकडून वरील पाटबंधारे प्रकल्पांसाठी प्राप्त झालेला निधी अर्थसंकल्पित झाल्यानंतरच तो विहित कार्यपद्धतीने वितरित होईल.” अशी तरतुद शासननिर्णयात

टाकणे याला **मी कुप्रसिद्ध शासननिर्णयात दुरुस्ती करतांना करण्यात आलेला बिनडोकपणा नंबर तीन म्हटले आहे.**

**श्री. मधुकरराव किम्मतकर यांनी
मा. राज्यपालांना लिहिलेले पत्र**

५४. कुप्रसिद्ध शासननिर्णयामध्ये दुरुस्ती करणाऱ्या २८ जुलै २००६ चा शासननिर्णय निर्गमित झाला. विदर्भ वैधानिक विकास मंडळाचे तज्ञ सदस्य अॅड. मधुकरराव किम्मतकर यांनी त्यावर अत्यंत संतप्त प्रतिक्रिया दिली. दिनांक ३ ऑगस्ट २००६ रोजी मा. राज्यपालांना पाठविलेल्या पत्रात ते म्हणतात : “**However, surprisingly G.R. dated 28.7.2006 was issued by the Finance Department of the Govt. modifying the G.R. dated 29.11.05. This new G.R. dated 28.7.2006 is nothing but a cogent evidence of hatred and biased attitude of the Department towards Vidarbha region.**” याच पत्रात त्यांनी असेही नमूद केले आहे की, “**Therefore, G.R. dated 28.7.2006 giving relaxation from G.R. dated 29.11.2005 to the six districts, is not only meaningless but is also ridiculous.**” अतिशय तळमळून मा. राज्यपालांना त्यांनी लिहिलेले संपूर्ण पत्रच मुळातून वाचण्यासारखे आहे. सहपत्र सात म्हणून सोबत दिले आहे.

**कुप्रसिद्ध शासननिर्णयात दुरुस्ती करतांना
करण्यात आलेला बिनडोकपणा
नंबर चार**

५५. अर्थमंत्र्यांना कोणीतरी सांगितले आपण मोठा शासननिर्णय काढला. त्यात “या शासन निर्णयातील वित्तीय अधिकारांची शिथिलता विदर्भातील ६ (सहा) जिल्ह्यांतील उपरोक्त पॅकेज अंतर्गत येणाऱ्या पाटबंधारे योजनांसाठीच अनुज्ञेय असेल.” अशी तरतुद आपण टाकली. हे सारे पॅकेजमधील प्रकल्प प्रशासकीय मान्यताप्राप्तच आहेत व असतात. “**प्रशासकीय मान्यताप्राप्त प्रकल्पांना प्रशासकीय मान्यता प्रदान करण्याचा अधिकार पाटबंधारे विभागाला देण्याचा**” गाढवपणा आपल्या हातून झालेला आहे. पुन्हा धावपळ सुरु झाली. आणखी दुरुस्तीचा पुढचा शासननिर्णय “जलसंपदा विभागाचे (तत्कालीन पाटबंधारे विभाग) सिमित केलेले वित्तीय अधिकार विदर्भातील सहा जिल्ह्यांसाठी शिथिल करण्याबाबत..” या विषयावर दिनांक १८ सप्टेंबर २००६ रोजी (सहपत्र : पाच) काढण्यात आला व त्यात अशी तरतुद टाकली की “**त्याव्यतिरिक्त आता या ६ (सहा) जिल्ह्यांतील शासनाकडे प्रशासकीय मान्यतेसाठी सादर करण्यात आलेल्या किंवा अन्वेषण पूर्ण झालेल्या किंवा अन्वेषणाधीन असलेल्या योजनांकरिता खालील अटींच्या अधीन राहून शासन निर्णय, पाटबंधारे व उर्जा विभाग, क्रमांक - एपीएस-१०.७३/३२६५३-इ(३), दिनांक १७ जुलै १९७४ च्या शासन निर्णयातील यापूर्वीचे प्रशासकीय मान्यता देण्याचे अधिकार खालील अटींची पूर्तता होण्याच्या अधिन राहून पूर्ववत ठेवण्यात येत आहेत :-**

१) असे सर्व प्रकल्प हे केंद्र शासनाच्या ए.आय.बी.पी. योजनेखाली मा. पंतप्रधानांच्या पॅकेज अंतर्गत असावेत.”

एक बिनडोकपणा दुरुस्त करण्याच्या प्रयत्नात आणखी पुन्हा दुसरा बिनडोकपणा झाला. नव्याने प्रशासकीय मान्यता प्राप्त झालेले प्रकल्प राज्य शासनाने खर्च केल्याशिवाय ए.आय.बी.पी. मध्ये जावू शकत नाही व त्यामुळे पंतप्रधानांच्या पॅकेजमध्ये येवू शकत नाही. याची माहिती असतांना किंवा माहिती नसल्यामुळे “**मा. पंतप्रधानांच्या पॅकेज अंतर्गत असावेत**” अशी शब्दरचना १८ सप्टेंबरच्या जी.आर.मध्ये टाकण्यात आली. याला **मी कुप्रसिद्ध**

“परंतु आणखी असे की, राज्यपालांचे निदेशानुसार विदर्भ व मराठवाड्यातील अशा प्रकल्पांना प्रशासकीय मान्यता किंवा सुधारित प्रशासकीय मान्यता देण्याचे अधिकार संबंधित पाटबंधारे विकास महामंडळास असतील.” डोळे ऊघडे ठेवतो म्हटले तरी विदर्भ द्वेषाची काविळ झालेल्या अर्थमंत्र्यांच्या डोळ्यांना ही कायद्यातील तरतुद कशी दिसणार? इथे तर त्यांनी गच्च डोळे मिटूनच घेतले आहे. कायद्यातील या तरतुदींची अम्मलबजावणी न करणे त्या तरतुदींचा भंग करणे हा धच्चोटपणा क्रमांक पांच होय.

शासननिर्णयात दुरुस्ती करतांना करण्यात आलेला बिनडोकपणा नंबर चार म्हटले आहे.

पुढे मग पुन्हा शुद्धीपत्रकाचा शासननिर्णय (सहपत्र : सहा) १३ नोव्हेंबर २००६ रोजी काढून "मा. पंतप्रधानाच्या पॅकेज अंतर्गत अथवा प्रस्तावित असावेत" अशी दुरुस्ती करण्यात आली.

द्वेषबुद्धीच्या अनेक तरतुदी

५६. दुरुस्ती करणाऱ्या १८ सप्टेंबर २००६ च्या शासननिर्णयामध्ये

(१) क्रमांक १ वर अशी तरतुद आहे की, " असे सर्व प्रकल्प हे केंद्र शासनाच्या ए.आय.बी.पी. योजनेखाली मा. पंतप्रधानांच्या पॅकेज अंतर्गत असावेत." या तरतुदीचा सरळ अर्थ असा आहे की यानंतरचा कोणताही नवीन प्रकल्प केंद्राच्या योजनेत असेल तरच जन्माला येवू शकेल. अनुशेष वाढविण्याची घाण आम्ही करून ठेवणार व केंद्राने ती साफ करावी असाच याचा अर्थ होतो.

(२) क्रमांक ३ वर अशी तरतुद आहे की, "ए.आय.बी.पी. कार्यक्रमाच्या निधी व्यतिरिक्त राज्य शासनावर कोणताही अतिरिक्त बोजा पडू नये." हे तर सरळसरळ राज्यपालांच्या निदेशाला आव्हानच आहे. राज्यपालांच्या निदेशान्वये वर्षवार, प्रकल्पवार राज्याचा निधी वाटून दिला आहे तो खर्च करू नये असाच या तरतुदीचा अर्थ आहे.

(३) क्रमांक ४ वर अशी तरतुद आहे की, "ए.आय.बी.पी. कार्यक्रमांतर्गत प्रस्तावास केंद्र शासनाने मान्यता दिल्यानंतर निविदा मागविण्याची विहित कार्यपद्धती अनुसरून त्यानंतरच प्रकल्पावर प्रत्यक्ष खर्च करण्यात यावा." राज्याने अगोदर प्रशासकीय मान्यता दिली पाहिजे, निविदा काढल्या पाहिजे, काम सुरु केले पाहिजे, त्या कामाला वर्धित वेग देण्याची केंद्राची योजना आहे तुमच्या प्रकल्पांना जन्माला घालणे त्यांचे काम नाही.

अत्यंत विषारी तरतुदी

५७. १ एप्रिल २००५ पासून अमलात आलेली जी ए.आय.बी.पी.ची सुधारित मार्गदर्शक तत्वे केंद्राने प्रसूत केलेली आहेत त्याच्या पहिल्याच परिच्छेदात पुढील प्रमाणे तरतुद आहे. "Only approved major and medium irrigation projects i.e. projects which have been accorded investment approval by the Planning Commission, which are in an advanced stage of construction and can be completed in the next four, (4) financial years and which are not receiving any other form of assistance (NABARD, external aid, etc.) can be considered for inclusion in the programme." या मार्गदर्शक तत्वानुसार किमान ३३ टक्के खर्च हा राज्यशासनाला करावा लागतो. ५० टक्के केलेला असल्यास त्या प्रकल्पाला प्राथम्य मिळते यांचा हा जी.आर. तर असे म्हणतो की "राज्य शासनावर कोणताही अतिरिक्त बोजा पडू नये" त्या कुप्रसिद्ध शासननिर्णयातील विष कमी करण्यासाठी २८ जुलै २००६ व त्यानंतर १८ सप्टेंबर २००६ व त्यानंतर १३ नोव्हेंबर २००६ चे जे शासन निर्णय काढण्यात आलेले आहेत ते व केंद्राच्या ए.आय.बी.पी. च्या मार्गदर्शक सूचना यांचे एकत्रित वाचन केल्यास अनभ्यासावर आधारित हा बिनडोकपणा आहे असे प्रथमदर्शनी वाटते. पण थोडा आणखी विचार केल्यावर त्यातील अनेक तरतुदी बिनडोकपणाच्या आहेत पण अत्यंत डोकेबाजपणे अनुशेषग्रस्त जिल्हांच्या अज्ञात विष कालविणारा कपटीपणा या बिनडोकपणाच्या मागे दडलेला आहे की काय? अशी शंका आल्याशिवाय रहात नाही.

पॅकेज बाहेरच्या अनुशेष

जिल्हांचे काय?

५८. केंद्र शासनाच्या तज्ञ समितीने शेतकऱ्यांच्या आत्महत्यांच्या पार्श्वभूमीवर तज्ञांच्या मदतीने जास्त मागासलेल्या व जास्त तणावाखाली असलेल्या देशभरातील ३१ जिल्हांची पॅकेजसाठी निवड केली असून त्यात महाराष्ट्रातील ६ जिल्हे,

आंध्रमधील १६, कर्नाटकातील ६ व केरळमधील ३ जिल्हांचा समावेश आहे.

केंद्राने अतिपिडीत सहा जिल्हांना पॅकेज काय दिले? महाराष्ट्राचे अर्थमंत्री घटनेतील कलम ३७१ (२), मा. राष्ट्रपतीचे आदेश, राज्यपालाचे निदेश याबाबी विसरून गेल्यासारखे वर्तन करीत आहेत. असे करतांना महाराष्ट्रात अस्तित्वात असलेल्या कायद्यातील अनेक तरतुदींचा ते भंग करीत आहेत. पॅकेजमध्ये नसलेल्या जिल्हांमध्ये अनुशेष निर्मूलनार्थ राज्यपालांच्या निदेशाची अंमलबजावणी करण्याचे काम त्यांनी पूर्णपणे बंद पाडलेले आहे.

महाराष्ट्राचे आता तिन भाग झाले

५९. शुद्धीपत्रकासह आतापावेतोच्या एकूण चार शासननिर्णयानंतर अर्थमंत्र्यांच्या उपरोक्त कुप्रसिद्ध धोरणामुळे महाराष्ट्राची आता तिन भागात विभागणी झाली आहे.

(१) पहिल्या भागात संपन्न जिल्हांचा समावेश आहे. त्या जिल्ह्यात एकाही प्रकल्पाला प्रशासकीय मान्यता द्यायची शिल्लक राहिलेली नाही. लहान, मोठ्या व मध्यम सर्व प्रकल्पांना प्रशासकीय मान्यता देऊन झालेली आहे. हे सर्व सरप्लस जिल्हे आहेत.

(२) महाराष्ट्रातील अनुशेष असलेल्या जिल्हांचे आता सरळ सरळ दोन भाग झालेले आहेत. (पॅकेजमध्ये असलेले व पॅकेजमध्ये नसलेले) पॅकेजमध्ये नसलेल्या जिल्हांचा अनुशेष दूर करण्यासाठी ५ कोटीच्या वरील नवीन प्रकल्प घेण्यासाठी वित्त खात्याची सम्मती घ्यावी लागेल. "नाही तर म्हणायचे नाही पण मान्यता तर द्यायची नाही" असा धोरणात्मक निर्णय वित्त खात्याने घेऊन ठेवलेला आहे.

(३) अनुशेष असलेले पॅकेजमधील जिल्हे हे सर्वात पिडीत जिल्हे आहेत कारण तेथे आता एकही नवीन प्रकल्प केंद्राच्या मान्यतेशिवाय सुरु होवू शकणार नाही.

धोरण पुरेसे स्पष्ट झाले आहे

६०. चर्चा अमरावती जिल्ह्यातील लहान लहान ३ प्रकल्पाची झाली असली तरी राज्याचे पुढच्या ३ वर्षांचे धोरण स्पष्ट झाले आहे ते पुढील प्रमाणे :-

(१) नवीन प्रकल्पांना प्रशासकीय मान्यता द्यायची नाही. हाती घेतलेले बांधकामाधीन असलेले सर्व प्रकल्प पूर्ण करायचे असे हे सोपे, साधे व सरळ धोरण आहे. मग समजा सांगली जिल्ह्यामध्ये ४० प्रकल्प असतील तर ते पूर्ण होतील. वाशिम जिल्ह्यात एकही मोठा प्रकल्प नाही तेथे ८ लघुपाटबंधाऱ्यांची कामे चालू आहेत. तेथे ती पूर्ण होतील.

(२) १९८४ मध्ये दांडेकर समितीच्या अहवालाप्रमाणे प्रमाण रब्बी समतुल्यमध्ये राज्यातील वाहीतीखालील जमिनीची ओलीताखालील जमिनीशी टक्केवारीची राज्य सरासरी २२.५५ होती. त्यावेळी सांगली जिल्ह्यामध्ये ही टक्केवारी ३०.०६ होती व अनुशेषातील नंबर एकचा अमरावती जिल्हा, जेथे ती टक्केवारी ३.९७ होती.

(३) सन २००५ ची अधिकृत आकडेवारी असे दाखविते की राज्यसरासरी ४५.८४ झाली असून सांगलीमध्ये ती ९०.९६ टक्के झालेली आहे. शंभर टक्के ओलीताखाली येण्यासाठी फक्त थोडेसेच अंतर कापावयाचे आहे. सर्वात मागे असलेला अमरावती जिल्हा ३.९७ वरून १८.९० टक्क्यावर गेला व आजही तो टक्केवारीत खालून पहिल्या नंबरवरच आहे. शंभर टक्केचा प्रवास हे तर स्वप्नच आहे पण राज्यसरासरी गाठण्यासाठी म्हणजे ४५.८४ वर येण्यासाठी खूपच मोठे अंतर कापावयाचे आहे.

(४) विकसित जिल्हे भरमसाठ वेगाने पुढे जात असल्याने राज्यसरासरी वाढत आहे. त्याबरोबर अनुशेष जिल्हांचे सरासरीवर येण्याचे अंतर वाढत आहे. हेक्टरात अनुशेष वाढत आहे. किमती वाढल्यामुळे तो रुपयात आणखी वाढत आहेत. १९८४ मध्ये अमरावती जिल्हाचा अनुशेष १३४

चारंवार मा. राज्यपालांनी कळविल्यानंतर सुद्धा वित्त मंत्र्यांनी निदेशांची

अंमलबजावणी केली नाही. हा मा. राज्यपालांशी

उद्धटपणा करणारा वित्तमंत्र्यांचा धक्कोटपणा

नंबर तीन होय.

कोटी रुपयांचा होता तो आता २००५ मध्ये २००० कोटी रुपयाचा झाला आहे. अनुशेषात असलेल्या सर्वच जिल्हांची स्थिती हीच आहे.

(५) नवीन प्रशासकीय मान्यता द्यायची नाही, हाती घेतलेलेच प्रकल्प पूर्ण करावयाचे हे पुढच्या तीन वर्षांसाठी जाहीर झालेले हे धोरण आहे. ज्यांनी भरपूर हाती घेऊन ठेवलेले आहे असे जिल्हे व जेथे राज्यसरासरीवर येण्यासाठी निम्मे अंतर गाठता येईल येवढ्या प्रकल्पांना सुद्धा प्रशासकीय मान्यता मिळालेली नाही असे जिल्हे यांच्यासाठी या वर्षापासूनची पुढची तीन वर्षे कठीण आहे.

(६) लुटमारी व दरोडेखोरी या शब्दांना सुद्धा लाजेने मान खाली घालावी लागेल. एवढ्या निर्भयपणे व उघडपणे हे काम हाती घेण्यात आले आहे. घटना, राष्ट्रपती, राज्यपाल, राज्याचा कायदा, संयुक्त जबाबदारी, मंत्रिमंडळाचे निर्णय हे कोणीही आपल्याला आवरू शकत नाही असा मोठा दिमाखदार आत्मविश्वास अर्थमंत्र्यांनी आपल्या सोबतीला घेवून या प्रवासाला सुरुवात केलेली आहे.

कृष्णा खोरे पाणी तंटा लवाद

६१. पहिल्या सपन्न भागाचे आवडते खोरे म्हणजे कृष्णा खोरे कृष्णा खोरे पाणी तंटा लवादाच्या नसले त्या निवाड्याचे निमित्त करून महाराष्ट्रातील अनुशेषग्रस्त भागाचे शोषण करण्याचे प्रकरण थांबतच नाही असे दिसते. सन १९९६ मध्ये प्रसिद्ध केलेल्या अनुशेष विशेषांकात समाविष्ट असलेल्या माझ्या एका लेखातील पृष्ठ १०८ वरील परिच्छेद ११ मी आज जसाच्या तसा पुढे देत आहे.

“११. जलसिंचन या विकास क्षेत्रामध्ये आघाडीवर असलेल्या महाराष्ट्रातील विकसित भागांनी सत्यशोधन समितीचा अहवाल प्रसिद्ध झाल्यानंतरसुद्धा दुष्काळी तालुक्यांच्या नावाखाली खूप मोठ्या प्रमाणात निधी पळविला व अविकसित भागांची मोठीच पिळवणूक केली. आज महाराष्ट्रातील हे विकसित भाग “कृष्णा खोरे पाणी तंटा लवादाचे” निमित्त करून मोठ्या प्रमाणावर निधी पळवू मागत आहेत. “महाराष्ट्राच्या वाट्याला आलेले पाणी सन २००० हजार पर्यंत वापरले नाही तर त्या पाण्यावरील महाराष्ट्राचा हक्क गमावला जाईल” असा धडधडीत असत्य प्रचार मोठ्या गाजावाजाने गेली काही वर्षे महाराष्ट्रात चालू आहे. व मोठ्या प्रमाणात निधी पळविणे हाच या असत्य प्रचारामागील हेतू आहे, हे उघड आहे. वस्तुतः कृष्णा खोऱ्याच्या बाबतीत लवादाने जो निर्णय दिलेला आहे त्याच्या आठव्या प्रकरणात असे स्पष्टपणे म्हटलेले आहे की :- “Failure of any state to make use of any portion of the water allocated to it during any water year shall not constitute forfeiture or abandonment of its share of water in any subsequent water year, nor shall it increase the share of any other state in any subsequent water year even if such state may have used such water” - Clause VIII (B) of chapter 7 इतकेच नव्हे तर इ.स.२००० नंतर पुनर्विलोकनाची तरतूदसुद्धा या निर्णयात पुढील शब्दात नमूद आहे :- “At any time after the 31st May 2000 this order may be reviewed or revised by a competent authority or Tribunal” - Clause XIV (A) of chapter 7 गेली दोन तीन वर्षे सभागृहामध्ये मी हे सातत्याने सांगत आहे. असत्य प्रचाराच्या आधारावर सुद्धा राजकीय लुटमारीचे स्वरूप यावे एवढ्या मोठ्या प्रमाणात निधी पळविण्याच्या या प्रकाराला पाटबंधारे विभागाला प्रतिबंध करता आला नाही.”

सन २००० नंतर तरी हे प्रकरण संपेल असे वाटले होते. पण ते पुन्हा नव्या जोमाने सुरु झाले आहे. केंद्र शासनाने नेमलेल्या सत्यशोधन समितीने मे २००६ मध्ये मंत्रालयात शासनाशी चर्चा केली. त्यावेळी वित्तमंत्र्यांनी त्यांना काय सांगितले हे त्या समितीच्या पृष्ठ ९ वर नमूद आहे. “the Finance Minister felt that the needs of Vidarbha area can be met only by augmenting the flow of funds through

Central grants. They felt that the State Government is handicapped by the need to create capacity to absorb the award for Krishna waters.” लवादाने दिलेल्या निवाड्याप्रमाणे सिंचनक्षमता यांनी केंद्राच पदरात पाडून घेतलेली आहे याचा साधा उल्लेखसुद्धा हे राजकीय पुढारी करित नाहीत. सध्या आणखी जास्त पाणी पदरात पाडून घेण्यात ते गुंतलेले आहेत, ही बाब या अहवालात पुढील शब्दात मांडलेली आहे. :- “The Fact that the capacity has already been created to absorb the Bachawat Award is not mentioned by the senior politicians of the State. Their desire is to expand the capacity in Western Maharashtra. Currently they are busy with all last mile projects where 75% expenditure has already been made in Western Maharashtra.” या अहवालात पुढे असेही म्हटले आहे की, “The fact that there is little attempt to spend the money made available under the backlog is not adequate, could not be answered convincingly by Government of Maharashtra.”

प्रशासकीय मान्यता व कार्यारंभ आदेश मिळविण्याचा प्रत्येक जिल्हाचा हक्क

६२. जलसिंचन क्षमतेच्या राज्यसरासरीच्या वर जाणे बाजूला ठेवा पण निदान “राज्यसरासरीवर जाण्यासाठी आवश्यक असतील तेवढ्या हेक्टरच्या क्षमतेच्या प्रकल्पांना प्रशासकीय मान्यता व कार्यारंभ आदेश” समाविष्ट असलेले पॅकेज राज्यशासनाकडून मिळविण्याचा महाराष्ट्रातील प्रत्येक अनुशेषग्रस्त जिल्ह्याला हक्क आहे मग तो जिल्हा पंतप्रधानाच्या पॅकेजमध्ये असो अथवा नसो.

कर्ज माफ झाले पाहिजे व सानुग्रह अनुदान दिले पाहिजे

६३. भारतातील ३१ जिल्ह्यांमध्ये महाराष्ट्रातील सहा जिल्हे मा. पंतप्रधानांच्या पॅकेजमध्ये समाविष्ट आहेत. त्यांना कर्जावरील व्याज माफ करण्याचा निर्णय यापूर्वीच घोषित झाला आहे व अमलात आला आहे. त्यांना मुळ कर्ज माफ करण्याच्या बाबतीत १५ ऑगस्टच्या भाषणात मा. पंतप्रधानांनी पुढील घोषणा केलेली आहे.

“हमें अपने किसानों को फायदेमंद किमते दिलाने की ओर तवज्जो देनी होगी. मैं अपने उन किसानों की दुःख तकलीफों से वाकिफ हूँ जो भारी कर्ज में डूबे हुए हैं. किसानों के कर्ज के बोझ को हल्का करने के लिए हमने हाल ही में एक दल गठित किया है जो इस समस्या पर गौर करेगा. मुझे यकीन है कि हम चंद महीनों में किसानों के कर्ज के बोझ को हल्का करने के लिए कुछ ठोस उपाय कर पाएंगे”

सर्व शेतकऱ्यांच्यासाठी कर्ज माफी मागणे हा वेगळा विषय आहे. या ३१ जिल्ह्यातील कोरडवाहू शेतकऱ्यांना कर्ज माफ होणे हा वेगळा विषय आहे. केंद्र शासनाकडून याबाबतचा निर्णय लवकर यावा यासाठी आपण प्रयत्न करू शकतो.. पण महाराष्ट्र शासनाने या बाबतीत काहीच जबाबदारी पार पाडायची नाही काय? हेल्पलाईनच्या नेतृत्वाखाली लोकप्रतिनिधींच्या बैठकीत पुढील प्रमाणे सानुग्रह अनुदानाची मागणी करण्यात आली आहे. :-

“घटनाबाह्य वर्तनाच्या पोटी जलसिंचन अनुशेष दुर होणे तर दुरच राहिले पण तो सतत वाढत आहे, हे लक्षात घेता जलसिंचन असुविधेप्रति सानुग्रह अनुदान देण्याची मागणी करण्यात येत आहे. जलसिंचनाच्या विकासक्षेत्रातील अद्यावत सरासरीवर १००० कोटी रुपयाच्या वर अनुशेष असलेल्या प्रत्येक जिल्ह्यामध्ये कोरडवाहू शेतीला प्रति हेक्टर १० हजार रुपये, व १००० कोटी रुपयापेक्षा कमी अनुशेष असलेल्या जिल्ह्यामध्ये ५ हजार रुपये प्रति हेक्टर हे सानुग्रह अनुदान देण्यात यावे.”

However, surprisingly G.R. dated 28.7.2006 was issued by the Finance Department of the Govt. modifying the G.R. dated 29.11.05. This new G.R. dated 28.7.2006 is nothing but a cogent evidence of hatred and biased attitude of the Department towards Vidarbha region.

१६ हजार कोटी रुपयाचे कारस्थान

६४. अर्थमंत्र्यांनी १६३४६ कोटी रुपयाची कर्ज वगैरे घेण्याची काही एक योजना आणली असून ४-५ विकसित जिल्ह्यांमध्ये त्यांना नेपोलीयन बोनापार्ट व्हायचे आहे. १६ हजार कोटी रुपयापैकी इतके विदर्भाला, तितके मराठवाड्याला व इतके उर्वरित महाराष्ट्राला असे सांगायचे, उर्वरित महाराष्ट्रासाठी ५-१० हजार कोटी रुपये खर्च करून टाकायचे, कारण हाती घेतलेले प्रकल्प इतके जास्त आहेत की खर्च करायला वेळ लागणार नाही. विदर्भ, मराठवाड्याला सांगायचे तुमच्याकडे खर्च होत नाही त्याला आम्ही काय करणार? १६ हजार कोटीच्या प्रकल्पाची आपली महत्वाकांक्षा पूर्ण करण्यात त्यांना राज्यपालांच्या निदेशाची मोठीच अडचण वाटत आहे. त्याचबरोबर शेतकऱ्यांच्या मोठ्या प्रमाणावर झालेल्या व होत असलेल्या आत्महत्यांमुळे सुद्धा त्यांना मोठीच अडचण झाली होती. पण पंतप्रधान आलेत, त्यांनी पॅकेज दिले, आणि अर्थमंत्र्यांनी आंगोळ केली. महत्तम आत्महत्या होत असलेल्या जिल्ह्यामधील प्रकल्पांना मान्यता देणे बाजूलाच राहिले, धडा धड “(१) असे सर्व प्रकल्प हे केंद्र शासनाच्या ए.आय.बी.पी. योजनेखाली मा. पंतप्रधानांच्या पॅकेज अंतर्गत असावेत. (२) ए.आय.बी.पी. कार्यक्रमातील निधीच्या प्रमाणानुसार हे प्रकल्प प्रस्तावित असावेत व राबविण्यात यावेत. (३) ए.आय.बी.पी. कार्यक्रमाच्या निधी व्यतिरिक्त राज्य शासनावर कोणताही अतिरिक्त बोजा पडू नये. (४) ए.आय.बी.पी. कार्यक्रमांतर्गत प्रस्तावास केंद्र शासनाने मान्यता दिल्यानंतर निविदा मागविण्याची विहित कार्यपद्धती अनुसरून त्यानंतरच प्रकल्पावर प्रत्यक्ष खर्च करण्यात यावा.” अशा तरतुदींचा समावेश असलेले शासननिर्णय अनुशेषग्रस्त भागासाठी काढायला त्यांनी सुरुवात केली. या तरतुदींचा अर्थ काय होतो? बरच झालं पंतप्रधान आले! बरच झालं त्यांनी पॅकेज दिलं! हे सारे मागासलेले जिल्हे पंतप्रधान पॅकेजच्या खुंटीला अडकवून देतो म्हणजे आपण आता लोणी खायला मोकळे झालो. हीच भावना त्याच्यामागे आहे ना? कुप्रसिद्ध शासननिर्णयाची दुर्गंधी दुर करण्यासाठी महाराष्ट्राच्या शासननिर्णयांनी पंतप्रधानांच्या पॅकेजच्या गळ्यात पडण्याचा केलेला प्रयत्न आणि टाळूवरचे लोणी खाण्याचा प्रयत्न याच्यात फरक काय असतो? ९० टक्के सिंचनक्षमता पदरात पाडून घेतलेला जिल्हा १०० टक्क्यावर जाण्याचा प्रयत्न करित असतांना २० टक्के क्षमतेचा जिल्हा ३० टक्क्यावर जाऊ नये याचा बंदोबस्त केला जात असेल तर अनुशेषग्रस्त भागातून या योजनेस जोरदार विरोध होणार हे उघड आहे.

विदर्भ व मराठवाड्यातून विरोध सुरु झाला

६५. गेल्या अधिवेशनात झालेल्या चर्चेमुळे अर्थमंत्र्यांचे कपट कारस्थान उघडे पडले असून विदर्भ मराठवाड्याच्या वैधानिक विकास मंडळांनी १६ हजार कोटीच्या या योजनेला विरोध करण्याची भूमिका राज्यपालांच्याकडे मांडण्याचा निर्णय घेतल्याचे वृत्तपत्रात प्रसिद्ध झाले आहे. (१) गेल्या ५ वर्षांत विदर्भाला कमी दिलेले सहा हजार कोटी व मराठवाड्याला कमी दिलेले ३ हजार कोटी रुपये प्रथम त्या भागाला दिले पाहिजेत हा सर्वात महत्वाचा मुद्दा त्यांनी मांडला असून त्याशिवाय अनेक महत्त्वपूर्ण मुद्दे मांडून त्या योजनेला या मंडळांनी विरोध केलेला आहे व तो रास्त आहे.

६६. भारतीय संविधानाने राज्याच्या राज्यपालांवर सोपविलेली बहुतांशी कामे व जबाबदाऱ्या मा. मुख्यमंत्र्यांच्या सल्ल्याने पार पाडावयाच्या आहेत हे खरे असले तरी त्यांनी स्वविवेकानुसार पार पाडावयाचे अधिकारक्षेत्र सुद्धा बरेच व्यापक आहे. संविधानाच्या ३७१ (२) मुळे मिळालेले अधिकारक्षेत्र तर संपूर्णपणे स्वविवेकानुसार वापरावयाचे अधिकारक्षेत्र आहे.

३७१ (२) कलमाखालील अधिकार वापरून मा. राज्यपालांनी तरतुदी करावयाच्या व अर्थमंत्र्यांनी तेवढ्या अदा करावयाच्या नाहीत, हे किती दिवस चालणार? सर्वपक्षीय विधानमंडळ सदस्यांच्या एका शिष्टमंडळाने मा. राज्यपालांना भेटून “तुम्हाला घटनेने जबाबदारी दिली आहे तर अधिकार सुद्धा दिले आहे. विनियोजन विधेयक तुमच्या परवानगीशिवाय विधानमंडळात मांडता येत नाही ती परवानगी आपण देवू नका” अशी त्यांना विनंती केली. हेल्पलाईनच्या नेतृत्वाखाली गेलेल्या शिष्टमंडळाने सुद्धा त्यांना अशीच विनंती केली होती. त्यावर ते मलाच उद्देशून म्हणाले “Mr. Deshmukh you have repeated the request twice, if I refuse the permission what next?” मी त्यावर उत्तर दिले “Sir then the Finance Minister will come property dressed. Constitution is strong enough to face the situation.” विनियोजन विधेयक मांडण्यास परवानगी देण्याचा अधिकार मुळात मा. मुख्यमंत्र्यांच्या सल्ल्यानुसार वापरावयाच्या अधिकारांत मोडतो. पण कलम ३७१ (२) च्या अधिकार क्षेत्राच्या अंमलबजावणीसाठी तो अधिकार ताडकन स्वविवेकाधीन अधिकाराचा भाग बनतो. घटनेतील यंत्रणांच्या अंगभूत लवचिकतेची ही नजाकत आहे. प्रत्येक मंत्री “राज्यपालाची मर्जी” असेपर्यंत अधिकारपदावर असतो. हा अधिकार मा. मुख्यमंत्र्यांच्या सल्ल्यानुसार राज्यपालांनी वापरावयाचा असतो. मंत्र्यांची बडतर्फीसुद्धा मा. मुख्यमंत्र्यांच्या सल्ल्यानुसारच होत असते. परंतु कलम ३७१ (२) च्या अधिकार क्षेत्राच्या अंमलबजावणीमध्ये एखादा मंत्री सतत अडथळा आणत असेल तर तेवढ्यापुरती अशी ही बडतर्फी हा मा. राज्यपालांच्या स्वविवेकाधीन अधिकारांचा भाग बनतो. राज्यपालांचे २००१ चे निदेश अंमलात आल्याला ५-६ वर्षांच्या काळ झालेला आहे. या काळात एकदा मुख्यमंत्री बदलले, एकदा पाटबंधारे मंत्री बदलले. सुरुवातीपासून विद्यमान अर्थमंत्रीच त्या पदावर आहे.

राज्यपालांनी दिलेल्या एकाही निदेशांची अंमलबजावणी त्यांनी केली नाही. लहानसहान गोष्टी पुष्कळ आहेत पण या निदेशाचे मुख्य भाग दोन. एक म्हणजे निधीचे वाटप व दुसरे म्हणजे प्रशासकीय मान्यतेचे अधिकार. गेल्या ५ वर्षांत राज्यपालांच्या निदेशाप्रमाणे एकाही वर्षी अर्थमंत्र्यांनी निधीचे वाटप केलेले नाही. प्रशासकीय मान्यतेच्या निदेशाबाबत तर त्यांनी उलटे वर्तन केले आहे. विनियोजन विधेयक ठेवण्यास मा. राज्यपालांनी परवानगी नाकारल्यानंतर अर्थमंत्र्यांनी वारंवार मा. राज्यपालांचा अवमान करणाऱ्या कृती केल्या. हे जे ३-४ चिल्लर शासननिर्णय त्यांनी काढले हे त्याचे जिवंत पुरावे आहेत.

घटनेतील तरतुदींची सातत्याने अवहेलना व्हावी, राष्ट्रपतींचे आदेश पायाखाली तुडविले जावेत. लागोपाठ सतत ५ वर्षे राज्यपालांचे निदेश कचऱ्याच्या टोपलीत टाकण्यात यावेत, ही गोष्ट घटनात्मक राज्य कारभाराला अशोभनीय आहे. मा. राज्यपालांवर राष्ट्रपतींनी जी विशेष जबाबदारी सोपविली आहे. ती विशेष जबाबदारी पार पाडण्यासाठी त्यांना घटनेने विशेष अधिकार सुद्धा दिलेले आहेत. मंत्र्याला बडतर्फ करण्याचा अधिकार याबाबतीत स्वविवेकाधीन अधिकाराचा भाग होत असल्याने भारतीय संविधानाच्या खंड ३७१ (२) अन्वये भारताच्या राष्ट्रपतींनी दिनांक ९ मार्च १९९४ रोजी आदेश काढून महाराष्ट्र राज्याच्या राज्यपालांवर जी विशेष जबाबदारी सोपविली ती विशेष जबाबदारी पार पाडतांना त्यांनी जे निदेश व आदेश निर्गमित केले त्याची सतत अवहेलना केल्याच्या कारणावरून संविधानाच्या खंड १६४ च्या उपखंड (१) अन्वये दिलेल्या अधिकारांचा वापर करून महाराष्ट्राच्या राज्यपालांनी श्री. जयंत राजाराम पाटील यांना अर्थमंत्री पदावरून बडतर्फ करावे अशी मी मागणी करित आहे.

- वी.टी.देशमुख विधानपरिषद सदस्य

NUTA BULLETIN (Official Journal of NAGPUR UNIVERSITY TEACHERS' ASSOCIATION) CHIEF EDITOR : Prof. A.G.Somvanshi, Shankar Nagar, AMRAVATI-444 606. EDITOR : Prof. S.S. Gawai 1, Abhinav State Bank Colony, Chaprashi Pura, Camp, AMRAVATI 444 602. PUBLISHER : Prof. S.R. Kalmegh, Lahari Apartment, Keshao Colony, Camp, AMRAVATI 444 602. Type Setting at NUTA Bulletin Office, Phundkar Bhavan, Behind Jain Hostel, Maltekadi Road, Amravati-444 601. PRINTED AT Bokey Printers, Gandhi Nagar, Amravati. (M.S) REGD NO. MAHBIL/2001/4448 Licenced to post without prepayment LICENCE NO. NR/ATI/78/2002 Name of the Posting office : R.M.S. Amravati. Date of Posting : 07.12.2006

If Undelivered, please return to : NUTA Bulletin Office, Phundkar Bhavan, Behind Jain Hostel, Maltekadi Road, Amravati-444 601.

To,.....

.....
.....
.....
.....
.....